

K OTÁZKE UDOMÁCNEŇA ČEŠTINY NA SLOVENSKU V XV. A XVI. STOR.

Slováci si povýšili svoj vlastný dialekt za svoj spisovný jazyk pomerne dosť neskoro, a to až v časoch národného obrodenia, keď sa už konštituovali ako národ. Avšak už predtým mali svoj spisovný jazyk, a to písomný jazyk český, ktorý cez celé štyri storočia používali. Písomný jazyk český začal sa ujímať na Slovensku v časoch, keď nastupoval rozvoj slovenskej národnosti a význam písomnej češtiny pre Slovákov v XV. a XVI. stor. je práve v tom, že v plnej miere pomáhala rozvoju slovenskej národnosti.

Slováci po vyvrátení Veľkomoravskej ríše dostali sa do veľmi ťažkej situácie a v ďalšom období nielenže neboli účastní svojho štátneho života, ale vytláčali ich aj z ich pôvodných sídiel v podunajských rovinách do horských karpatských údolí. Na území vznikajúceho Uhorska, ku ktorému bolo na počiatku XI. stor. trvale pripojené aj Slovensko, Maďari a im spríbuznení Pečenehovia a Sikuli usadzovali sa medzi pôvodným slovanským obyvateľstvom a v dôsledku toho sa tu v XI. a XII. stor. vytvoril taký stav, že tu vlastne nemožno dobre hovoriť o vyhranených etnických územiach. V tomto období odohrával sa vlastne iba onen vývinový proces, ktoré etnikum na ktorom území konkrétne prevládne a kde sa teda menšiny postupne asimilujú.

Ešte i XIII. stor. sa v Uhorsku vyznačuje tým, že sem prichádzajú ďalšie nové roje príslušníkov rôznych etnických skupín. Medzi nimi prichádzajú najmä Nemci zo západu (ale i Románi), ktorí sa usadzujú po celej krajine, ale prichádzajú i značné roje Kumánov do centra zeme, ktorí zase posilňujú Maďarov. Vo východných oblastiach Uhorska sa zasa šíria Rumuni a predkovia Zakarpatských Ukrajincov, ktorí, pravda, už aj predtým boli v Uhorsku. No už v priebehu XIII. a XIV. stor. sa dovršuje proces asimilácie na tých územiach, kde žili premiešané medzi sebou pôvodní slovanskí obyvatelia a Maďari. Takto v XIV. stor. máme tu už pomerne dosť zreteľne vyvinuté základné jazykové územia jednotlivých uhorských národností, najmä pokiaľ sa to týka etnického územia Maďarov a Slovákov. V XIV. stor. tvoria už Slováci kompaktnější celok a v tomto storočí nastupuje tu aj mocnejší rozvoj slovenskej národnosti.

Nemeckí kolonisti, ktorí prichádzali už od druhej polovice XII. stor. na Slovensko, nesplynuli však všade so slovenským prostredím, lebo niekde sa usadili i v kompaktnějších celkoch, najmä v horských oblastiach, ako je Spiš a pod. No aj na tých územiach, kde sa Nemci usadili medzi pôvodné slovenské obyvateľstvo, nie všade išiel proces asimilácie prirodzenou vývinovou cestou, lebo v mestách bohatý nemecký patriciát v dôsledku svojich rozsiahlych privilégií zmocnil sa vedenia a často pre-

kázal uplatniť sa slovenskému obyvateľstvu, ktoré reprezentovali iba remeselníci a mestská chudoba. Takto už v druhej polovici XIV. stor. dochádza k hoju slovenského remeselníctva proti nemeckému patriciátu, ako to bolo napr. v Žiline, kde už roku 1381 dosiahli Slováci od kráľa Ľudovíta výsady, aby polovica členov mestskej rady bola z ich stredy. V dôsledku tohto sa v mestách na Slovensku prirodzený proces rozvoja slovenskej národnosti značne narúšal.

Už v priebehu XIV. stor. môžeme pozorovať, že najmocnejší rozvoj slovenskej národnosti sa prejavuje na západnom Slovensku, v Považí a v Pomoraví, kde sa už v prvej polovici XV. stor. niektoré mestá, ako Skalica, Nové Mesto nad Váhom a Trenčín, prejavujú ako mestá obývané Slovákmi. Na tento vývoj silne vplývalo už v dobe predhusitskej susedstvo Moravy, kde boli omnoho vyspelejšie hospodárske i kultúrne pomery ako v Uhorsku. No vpády husitských vojsk na Slovensko a husitské posádky mali ďalší veľký význam pre rozvoj slovenskej národnosti, lebo husiti mocne pôsobili na sociálne uvedomenie slovenských remeselníkov a mestskej chudoby práve v zmiešaných mestách (Žilina, Trnava, Nemecká Lupča, Ružomberok) a proces poslovenčenia týchto miest sa takto urýchlil. Pri tomto procese česká písomná reč hrala tiež dôležitú úlohu, lebo keď Slováci odstránili z vedenia miest nemecký patriciát, odstránili súčasne i nemčinu z mestských kníh a z úradovania v meste vôbec a nahradili ju písomnou češtinou, ktorej rozumeli a ktorú považovali za písomný prejav domáci. Písomná čeština na Slovensku napomáhala teda v plnej miere rozvoj slovenskej národnosti.

*

Otázkou češtiny ako písomného jazyka Slovákov sa zo Slovákov zaoberali prevažne lingvisti, z ktorých niektorí tým, že nebrali patričný zreteľ na historický vývin a na prostredie doby, nie vždy správne vysvetľovali tento problém, najmä pokiaľ išlo o funkciu, ktorú čeština u Slovákov mala. J. V. Stalin nám vo svojej práci *O marxizme v jazykovede* hovorí, že zákony rozvoja jazyka sa musia študovať v nerozlučnej súvislosti s dejinami spoločnosti, s dejinami dotyčnej národnosti alebo národa. Preto sa už dávnejšie pociťovala potreba, aby sa aj historici zaoberali podrobnejšie touto otázkou, lebo len širokým dokladovým materiálom z doby a prostredia môže sa vnieť nové svetlo do týchto problémov.

Otázkou udomácnenia češtiny na Slovensku som sa zaoberal už dávnejšie, a to prvý raz vo svojej prvotine *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*, ktorá vyšla roku 1926, a potom i v niekoľkých polemických článkoch o funkcii češtiny na Slovensku v rokoch 1934—1935.¹ Keď sa teraz po mnohých rokoch zasa vraciam k tejto otázke, je to predovšetkým preto, že pripravujem do tlače obširnu publikáciu listov a listín, ako aj zápisov z mestských protokolov, písaných v tejto reči na Slovensku, z ktorých len zo samého archívu mesta Trnavy je 257 kusov do roku 1550, teda do čias, kým sa reformácia hlbšie neujala a nerozšírila na Slovensku. Z týchto listov a listín najmä tým, že sme mali možnosť preštudovať ich z jedného archívu také značné množstvo, získali sme nové pohľady na mnohé otázky, ktoré dosiaľ pre nedostatok materiálu neboli dost jasné.

¹ Br. Varsík, *Ako písali Slováci v XV. a XVI. stor.* Rev. Politika, IV (1934), str. 364—370; *Ešte k otázke „Ako písali Slováci v XV. a XVI. stor.“* Politika, V (1935), 18—20; *Ako je to s tými literárnymi jazykmi u Slovákov v XV—XVIII. stor.?* Politika V (1935), 114—116.

Otázka udomácnenia češtiny ako písomného jazyka u Slovákov zaujímala už od dávnych čias tak samých Slovákov, ako aj Čechov. Už Juraj Ribay, známy a neúnavný zberateľ starých pamiatok na Slovensku, o tejto veci si píše s Jozefom Dobrovským a na názor Dobrovského, ako by počiatky českej reči v Uhorsku siahali len do počiatkov reformácie, odpovedá mu listom zo 7. septembra 1786, že má niektoré dôležité doklady, aj keď ešte skrovné, že to tak bolo už skôr, už v dobe husitskej.² No až roku 1838 Karol Kuzmány prvý raz publikuje česky písanú listinu na Slovensku z XV. stor., a to listinu vydanú v Kremnici roku 1449, ktorou uzaviera Ján Jiskra z Brandýsa spolu s banskými mestami mier s Pangrácom zo Sv. Mikuláša a z Branča.³ Bol to však aj Palacký, ktorý sa roku 1846 vybral do Bratislavy a tam v archíve mesta odpísal 16 českých listov a listín z XV. stor., ktoré ešte v tomže roku publikoval s dvoma kremnickými listinami z XV. stor.⁴ Takto Palacký už v liste z 21. augusta 1846 píše Kollárovi: „Na radnici městské v Prešpurku přepsal jsem asi šestnáctero listin československých z XV. století, které dokazují, že Slováci již v onom věku, tedy před Luterovou reformací, po česku sobě dopisovali.“⁵

Po Palackom potom hľadali a vydávali aj ďalší historici takéto české listy a listiny z XV. stor. na Slovensku, ako bol Hermenegild Jireček, Karol Lányi a Jozef Beck, a tak Jireček môže z nich už roku 1865 vydať celú zbierku,⁶ ktorú po ňom ešte v tomže roku vydáva aj Sasinek.⁷ Takto už v šesťdesiatych rokoch XIX. stor. bola v dostatočnej miere objasnená skutočnosť, že češtinu už v XV. stor. používali Slováci ako svoju písomnú reč. Objavením v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch XIX. stor. i ďalších takýchto listov a listín, najmä Fr. Sasinkom, Fr. Šupalom a Pavlom Križkom, len spevnilo sa toto konštatovanie. V týchto časoch sa v Slovenskom Letopise uverejňovali aj listy a listiny zo XVI. stor., najmä Pavlom Križkom z archívov mesta Kremnice a Banskej Bystrice, a tak sa nám črtal už jasnejšie aj obraz používania českej reči na Slovensku v XVI. stor.

Avšak po objasnení otázky, že Slováci používali češtinu už v XV. stor. ako svoj písomný jazyk, začínajú si klást naši historici, literárni historici a lingvisti aj ďalšiu otázku, kedy a ako sa táto reč udomácnila na Slovensku, lepšie povedané, čo bolo príčinou a aké sily napomáhali, že Slováci začali používať túto reč ako svoju písomnú. Už Czambel⁸ hľadá počiatky českej reči na Slovensku v dobe predhusitskej, poukazujúc na prílivy českých kolonistov v XII.—XIV. stor. do Uhorska, na vzájomné styky českých zemí so Slovenskom a najmä na pôsobenie pražskej univerzity, založenej Karlom IV. Aj Jaroslav Vlček sleduje už vo svojej práci *Dejiny literatury slovenskej*⁹ počiatky tej literatury na Slovensku, ktorú Slováci napísali v reči českej, a konštatuje, že čeština sa už v XV. stor. udomácnila medzi Slováckmi ako ich reč literárna.

V súvislosti s touto nastolenou otázkou začali Slováci hlbšie študovať aj vzťahy

² Adolf P a t e r a, *Josefa Dobrovského Korespondence* IV, v Praze 1913, 46.

³ *Hronka*, Banská Bystrica, III (1838), 138. Porov. i V. C h a l o u p e c k ý, *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava — Praha 1937, XXIX.

⁴ Archív český, IV, 329—339. V archíve mesta Bratislavy som zistil, že tieto listy a listiny tam Palacký opísal 20. mája 1846.

⁵ A. J. V r t á t k o, *Dopisy Fr. Palackého k J. Kollárovi*. Čas. čes. musea, 1879, 388.

⁶ H. J i r e č e k, *Ukázka listináře uhersko-slovenského*, Viedeň 1865.

⁷ Slovesnost III (1865).

⁸ Sam. C z a m b e l, *Prispevky k dejinám jazyka slovenského*, Budapešť 1887.

⁹ Jaroslav V l č e k, *Dejiny literatury slovenskej*, Turč. Sv. Martin 1890.

česko-slovenské v XV. stor. Historik Július Botto roku 1901 v článku *Ján Jiskra na Slovensku* robí i závery v otázke, kedy došlo k udomácneniu českej reči na Slovensku, keď píše: „A s náboženstvom prejal ľud slovenský i reč husitov, ktorá je od 450 rokov bohoslužobnou rečou evanjelických Slovákov i dnes.“ „Pisomníctvo české a s ním literatúru, nech bola ona akákoľvek nepatrná a výlučne náboženská, udomácnili na Slovensku predsa len husiti...“¹⁰ Botto teda pripisuje tento vplyv výlučne husitom, pričom myslí predovšetkým na vplyv pôsobenia Jána Jiskru z Brandýsa a jeho žoldnierov a udomácnenie českej reči spája výhradne s náboženskou otázkou, akoby bola čeština prichádzala na Slovensko len v náboženskom rúchu. Proti Bottovým názorom vystúpil vtedy polemicky Jozef Škultéty. Vo svojom článku *Ján Jiskra a český jazyk na Slovensku*¹¹ popiera tento silný vplyv, pripisovaný Jiskrovým bojovníkom. Podľa Škultétyho účinky pripisované jiskrovcem nemohli sa vraj udiat z troch príčin: 1. pre krátkosť času, 2. že jiskrovci boli vojakmi a 3. že husitských osadníkov bolo na Slovensku menej, než sa tvrdí. U Poliakov a Lužických Srbov bola vraj tiež udomácnená česká reč a tam ju vraj žiadni podobní jiskrovci neudomácnili. Škultéty potom prichádza k záveru, že „u Slovákov čeština musela sa ujímať menovite od založenia pražskej univerzity za Karla IV. Učenosť univerzitná bola latinská, ale Slováci, učivší sa v Prahe, zato iste prinášali domov známosť i českého spisovného jazyka. Potom za pol storočia bol uhorským kráľom syn toho Karla IV. Žigmund, ktorý v husitských búrkach bol síce politicky nepriateľom Čechov, ale česká kultúra pod ním iste len šírila sa. A potom prišli husiti...“¹² Tak Botto, ako aj Škultéty počíta tu iba s vplyvom jiskrovcov, keďže o husitských vpádoch a zanechaní posádok na Slovensku v dobe pred Lipanmi nemali potrebné vedomosti.

Roku 1926 ma ako poslucháča univerzity zaujala práve táto polemika dvoch slovenských historikov z roku 1901 a najmä otázka, či v skutočnosti študovali nejakí Slováci na pražskej univerzite v dobe pred príchodom husitských a jiskrovských vojsk na Slovensko a či teda mohli prinášať známosť češtiny na Slovensko. Takto vznikla moja prvotina *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*.¹³ Hneď od začiatku nám bolo jasné, že husiti a jiskrovci museli vykonať značný vplyv pri udomácnovaní a upevňovaní češtiny na Slovensku, ale keďže Botto pripisoval onen vplyv predovšetkým obdobiu pôsobenia Jána Jiskru z Brandýsa a jeho žoldnierov na Slovensku, ktorí pôsobili predovšetkým na južnom (Novohrad, Gemer a Zvolen) a východnom Slovensku a nepôsobili tak na západnom Slovensku, kam siahali naše najstaršie doklady o používaní českej reči na Slovensku a okrem toho sme si uvedomovali aj význam toho faktu, že čeština sa šíri v XV. stor. prirodzeným spôsobom na východ i severne od Slovenska, a to cez Sliezske do Poľska, kde podobných jiskrovcov nebolo ako na Slovensku, považovali sme za potrebné skúmať aj iných činiteľov, ktorí mohli pôsobiť pri udomácnovaní češtiny na Slovensku.

Z pražskej univerzity sa nám však zachovala iba kniha dekanov filozofickej (artistickej) fakulty a matrika graduovaných z tejže fakulty z rokov 1367—1585. Ďalej sa nám zachovala aj matrika (album) zapísaných (imatrikuloovaných) a graduovaných na právnickej fakulte z rokov 1372—1418.¹⁴ Nezachovala sa nám teda

¹⁰ Slovenské pohľady XXI (1901), 295—297.

¹¹ Slovenské pohľady XXI (1901), 336—343.

¹² Tamže, 343.

¹³ Sborník Fil. fakulty Univ. Komenského v Bratislave IV (1926), č. 45(7). Vyšlo i samostatne.

¹⁴ *Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*. T. I, P. I—II, T. II, P. I.

nijaká matrika z teologickej a medicínskej fakulty a ďalej, čo je najdôležitejšie, nezachovala sa nám matrika zapísaných (imatrikulovaných) z filozofickej fakulty, kde bol najväčší počet študentov. Na viedenskej univerzite totiž pri porovnávaní počtu tých, ktorí sa dali zapísať na univerzitu, s tými, čo dosiahli univerzitné grády, zistujeme veľký rozdiel, lebo tam ani desiatu čiastka zo zapísaných v tomto období nedosahovala univerzitné grády.¹⁵ Podobne aj na právnickej fakulte pražskej univerzity počet graduovaných nedosahoval desiatu čiastku zo zapísaných a tak v rokoch 1372—1408 zo zapísaných 3457 študentov stalo sa 238 bakalármi a 48 doktormi.^{15a} No aj z týchto kusých matrik pražskej univerzity našli sme predsa mnohých študentov zo Slovenska na pražskej univerzite, ktorí mohli teda prinášať známosť českej reči na Slovensko. Tak napr. v najdôležitejšom období pre našu otázku, a to v rokoch 1405—1429, dosiahli až traja Žilinčania grády na filozofickej fakulte, takže nie div, že v protokole mesta Žiliny sa nám od roku 1451 objavujú súvislé zápisy v českej reči. Takto lepšie pochopíme, že hneď pri počiatkoch vzniku husitského revolučného hnutia nachádzame v Čechách i učených Slovákov, ktorí sa prikláňajú k husitskému revolučnému hnutiu.

Tak napr. kňaz Lukáš z Nového Mesta nad Váhom bol táborským kňazom v Pisku v Čechách („Kňez z Nového Města z Povážie Lukáš, Tábor z Piesku, Slověnin, . . .“) a keď sa chcel roku 1424 dostať s nejakým žiakom Pavlom do Nového Mesta nad Váhom („do Nového Města na moravské pomezí“), zajali ho pri Helfenburgu s falšnými viedenskými a uhorskými peniazmi a v krumlovskej mučiarni ho upálili.¹⁶ Lukáš bol autorom aj nezvestného eucharistického traktátu.¹⁷ Tento Lukáš asi tiež študoval na pražskej univerzite (snáď na teologickej fakulte) a keby sa mu bolo roku 1424 podarilo prísť na Slovensko so spomenutým žiakom Pavlom, o pôvode ktorého inak nič nevieme, zaiste by bol použival na Slovensku i písomný český jazyk v styku so svojím okolím. Vavrínek z Březové zasa nám vo svojej kronike uvádza k roku 1421 v Kutnej Hore nejakého kňaza Mateja Slováka (v latinskom texte sa uvádza „Mathias Sclavus“ a v starom českom preklade ako „Matěj Slovák“).¹⁸ Roku 1408 sa stal majstrom slobodných umení na pražskej univerzite Ján Vavrínek z Račíc (Joannes Laurentius Petri de Raczits¹⁹), ktorý sa potom neskôr podpisoval v latinských textoch ako Joannes Laurini. Bol kanonikom nitrianskym²⁰ a pochádzal pravdepodobne z Račíc v Nitrianskej stolici. Oplyvnený bol Husovým učením a roku 1417 predniesol univerzitu kvestiu na fakulte slobodných umení v Prahe. Dostal sa do prudkého sporu s majstrom Pavlom z Prahy, ktorý ho obvinil z kacírstva a zakročil proti nemu dokonca priamo aj u Hyzka, biskupa nitrianskeho, kde bol kanonikom. Roku 1419 sa viedol prudký spor medzi Jánom Vavrincovým a Pavlom z Prahy pred biskupským oficiálom na Morave.²¹ Vrátil sa však znovu do Nitry a zastával ďalej funkciu kanonika nitrianskeho, v ktorej funkcii ho nachádzame ešte i roku 1426.²² V polemike Ján Vavrínek vytýka Pavlovi z Prahy, že po-

¹⁵ Schrauf Karl, *Studien zur Geschichte der Wiener Universität im Mittelalter*, Wien 1904, 50.

^{15a} W. Wladivoj Tomek, *Děje university pražské*, Praha 1349, I, 311.

¹⁶ Fr. Mareš, *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, Praha 1878, 48.

¹⁷ Čas. Mus. král. Českého, R. XCVI (1922), 191.

¹⁸ *Prameny dějin českých* V, 533.

¹⁹ Mon. univ. Prag. I, 1, 398.

²⁰ Tagányi Károly, *Apróságok megyénk multjából*, Nyitra. közl. 1886, č. 32; porov. Vagner József, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 101—102.

²¹ Otakar Odložilík, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavrínek z Račic*, ČMM, 1925, 64 a n.

²² Knauz Nándor, *A Garam — melleti szent-benedeki apátság*, I, Bp. 1890, 142—143.

šetile kacírnuje a dodáva mu po česky: „Neb se potmye uczil, in tenebris enim studuit“.²³ Vidieť teda, že Ján Vavrinco v ovládal dobre českú reč, aj keď svoje polemiky (traktáty) s Pavlom z Prahy písal po latinsky.

Keď som však roku 1926 písal svoju prácu o Slovákoch na pražskej univerzite, vtedy sme ešte nemali dostatočné vedomosti a prehľad o tom, aké české listy a listiny sa nám v skutočnosti zachovali z XV. stor. na Slovensku, z ktorej doby a od koho. Roku 1934 vydal Chaloupecký *Knihu žilinskú*²⁴ a roku 1937 i listy a listiny do roku 1491 napísané v českom jazyku a nájdené na Slovensku alebo týkajúce sa Slovenska.²⁵ Okrem týchto vecí podarilo sa roku 1941 objaviť z bývalého archívu rodiny Medňanských v Beckove aj listinu Štibora zo Štiboric a pána Beckova, vydanú v Skalici roku 1422.²⁶ Týmto sa nám dostali nové dôkazy pre tézu, že prvé počiatky používania českej reči na Slovensku siahajú už do dôb pred príchodom husitských a jiskrovských vojsk na Slovensko a súčasne aj pre tézu, že tu pri udomácnení českej reči na Slovensku musela vykonať značný vplyv aj pražská univerzita, lebo Štibor zo Štiboric a z Beckova, vydavateľ týchto uvedených českých listín na Slovensku, vydaných v Skalici roku 1422 a 1432,²⁷ študoval na pražskej univerzite. Tento mladší Štibor zo Štiboric a z Beckova, syn vojvodu Štibora, uvádza sa v matrike graduovaných filozofickej fakulty pražskej univerzity 11. decembra 1400 ako „Stiborius de Bettsko“, keď ho pripustili k bakalárskej skúške, a pod týmto istým menom sa nám pripomína aj druhý raz 24. mája 1401.²⁸ Podľa všetkého „Styborius de Styborzyecz“, zapísaný na právnickej fakulte pražskej univerzity roku 1392, bol jeho otcom, ktorého ešte zapísali podľa jeho pôvodu do univerzitného národa poľského.²⁹ Nie je bez zaujímavosti tiež konštatovať, že roku 1411 vo veci rozporov medzi Husom a arcibiskupom pražským a okolo univerzity vyslaný bol do Prahy ako poslan Žigmundov práve Štibor zo Štiboric, vojvoda sedmohradský.^{30a} Vojvoda Štibor dostal Beckov už roku 1388 od Žigmunda a zomrel roku 1414. Mladší Štibor zo Štiboric a na Beckove zomrel roku 1434. V Prahe musel pobudnúť dlhší čas a naučil sa iste dobre po česky. Obe tieto listiny napísala asi jedna ruka, pravdepodobne ruka samého mladšieho Štibora zo Štiboric.

V súvislosti s uvedenými pramennými edíciami Chaloupeckého treba konštatovať, že po ich vyjdení vzniká u nás zvýšený záujem o problematiku češtiny ako písomného jazyka Slovákov. Chaloupecký svojimi náhľadmi na túto otázku v úvodnej časti svojej *Knihy žilinskej* vyvolal značný ohlas a recenzné polemiky, z ktorých treba poukázať najmä na recenziu Ľudovíta Nováka s jeho náhľadmi na funkciu češtiny na Slovensku.³⁰ Ba v rokoch 1933—1934 uverejňuje svoje nekritické, úplne pochybené a protičesky zamerané polemiky s názormi Vlčkovými aj Karol Kréméry (pod pseudonymom Karol Trňovský).³¹ Na Kréméryho názory, ako aj na názor Novákov o funkcii češtiny na Slovensku som aj sám reagoval tromi článkami v revue

²³ ČČM, 1925, 104.

²⁴ V. Chaloupecký, *Knihy žilinská*, Bratislava 1934.

²⁵ V. Chaloupecký, *Středověké listy ze Slovenska*, Bratislava—Praha 1937.

²⁶ *Linguistica slovacca* III (1941), 132—133 i s faksimile.

²⁷ V. Chaloupecký, *Střed. listy*, č. 5 i s faksimile.

²⁸ *Mon. hist. univ. prag.*, T. I, P. I, 358, 365.

²⁹ Tamže, T. II, P. I, 104.

^{30a} Tomek, *Děje univ. pražské*, 185.

³⁰ *Slov. pohľady*, 1934, 692—696.

³¹ *Kultúra V—VI* (1933—34). Neskôr vydal i samostatné dielo k tejto problematike: Karol Trňovský, *K rečovej otázke Slovákov zreteľom k výčitke „Proč jste se odtrhli?“*, Trnava 1937.

Politika roku 1934—35.³² Týchto polemík o otázke češtiny na Slovensku zúčastnil sa roku 1935 aj Weingart³³ a roku 1938 po vyjení druhej edície Chaloupeckého vracia sa znovu k tejto otázke i Ľudovít Novák.³⁴ Týmito prácami sa naše názory o používaní češtiny na Slovensku značne prehĺbili. No záujem o túto problematiku sa nezmenšil ani potom. Po oslobodení roku 1945 vyšli ďalšie práce, z ktorých treba spomenúť najmä prácu Paulinyho,³⁵ Prandu,³⁶ Běliča³⁷ a Kniezsu. Ba i mnohé ďalšie práce, najmä lingvistické sa príležitostne dotýkajú tejto problematiky. Z týchto nových prác je to najmä práca akademika Kniezsu, ktorá prichádza s úplne novými názormi na otázku udomácnenia češtiny na Slovensku a v ktorej autor silne potiera iniciatívu Slovákov pri udomácnovaní českej reči na Slovensku, vyhlasujúc, že čeština je výlučne iba import českých pisárov. No jeho názory a tvrdenia sa neopierajú o doklady, ba ako uvidíme, samy doklady jeho názory úplne vyvracajú.³⁸ Tak napr. Kniezsa snažiac sa podceňiť vplyv pražskej univerzity na udomácnovanie češtiny na Slovensku, lebo pokladá češtinu iba za import českých pisárov, napísal: „Hotovenie listín, zvlášť českých, celkom iste nevyučovali na pražskej univerzite.“³⁹ Toto tvrdenie Kniezsu však neobstojí. Treba nám tu pripomenúť už aj práce maďarského historika Istvána Hajnala, najmä jeho najnovšiu prácu z roku 1954, vydanú v Budapešti po francúzsky pod názvom *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, v ktorej sa zaoberá otázkou vyučovania písania na stredovekých univerzitách, ako aj otázkou vyučovania vyhotovovania listín na stredovekých univerzitách, poukazujuúc v tomto smere najmä na činnosť talianskych univerzít.⁴⁰ No my máme konkrétne doklady, že aj na pražskej univerzite sa vyučovalo vyhotovovanie listín a listov, a to dokonca aj vyhotovovanie českých listín a listov. Zachovali sa nám totiž prednášky Prokopa, najvyššieho pisára Nového Města Pražského, ktorý už roku 1410 dosiahol bakalársky grád a ktorý po dlhodobej písárskej praxi začal roku 1452 prednášať na pražskej univerzite svoje *Praxis et cursus cancellarie civilis*. Prokop v týchto svojich prednáškach prebral najprv *Praxis et cursus cancellarie civilis* a potom písomnosti kancelárie pápežskej a cisárskej a nakoniec literae. Táto jeho rétorika a náuka o listinách a listoch upomína na ars dictandi. Pokiaľ sa týka listov, uvedených ako vzor, podotýka o nich sám Prokop, že sú to listy a listiny súčasné a skutočné.⁴¹ Na niektorých miestach podáva Prokop v latinskom texte aj české termíny,⁴² čo bolo už aj v dôsledku toho, že čeština v tých časoch silne vnikala do

³² Porov. pozn. č. 1.

³³ Miloš Weingart, *O nejstarších jazykových památkách slovenských*. Praha 1935, zvl. odtlačok z Časopisu pro moderní filologii, R XXI (1935), č. 2.

³⁴ Ľudovít Novák, *Čeština na Slovensku a vznik spisovnej slovenčiny*, T. Sv. Martin 1938, odtl. zo Slov. Pohľadov LIV (1938).

³⁵ Eugen Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948.

³⁶ Adam Pranda, *Jazykové a mimojazykové motivácie narušenia českej spisovnej normy na Slovensku v XV. až XVII. stor.* Slovanská Bratislava I, 1948. 186—217.

³⁷ Jaromír Bělič, *Poměr mezi češtinou a slovenštinou*. Zvl. odtl. z čas. Slovo a slovesnost XIV (1953), č. 1.

³⁸ Štefan Kniezsa, *Stredoveké české listiny*, Budapest 1952, 137—159. Na celkové poňatie otázky Kniezsom sme už poukázali v referáte o jeho knihe v Českoslov. čas. hist. I (1953), 83—88.

³⁹ Tamže, 141.

⁴⁰ István Hajnal, *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, Budapest 1954, 102 n.

⁴¹ Prokopa písare Nového města Pražského *Praxis cancellariae*. Vydal František Mareš, Praha 1908, VI—X.

⁴² Tamže, II.

úradovania. Sám Prokop prednášal i Viaticus rhetorice magistrí Dibini (Tibina), ktorý žil v druhej polovici XIV. stor. a ktorý zaujímal dôležité miesto medzi spisovateľmi rétoriky a formulárov XIV. stor. Už okolo roku 1380 sa tieto jeho veci prednášali na pražskej univerzite.⁴³ No od tohto Prokopa sa nám zachovala aj česká rétorika, ktorá sa podobá obyčajnému ars dictandi, návodu, ako listy posielacie (litterae missivae) a listiny správne vyhotovovať. V tejto Prokopovej českej rétorike sa uvádzajú rôzne české písomnosti a autor pripojuje k nim aj obšírny výklad podľa názorov a právnych predpisov. Vykladajú sa tu dôležité čiastky náuk diplomatických.⁴⁴ Dielo pochádza asi z roku 1467—1473. Vydavateľ Mareš sa domnieva, že aj táto Prokopova práca slúžila asi za rukoväť pri jeho prednáškach na pražskej univerzite.⁴⁵ Z tohto všetkého vychodí, že na pražskej univerzite sa učilo vyhotovovanie listín a listov, čo bolo aj prirodzené, lebo majstri a bakalári univerzít pôsobia často ako pisári miest.

Čeština sa šírila prirodzeným spôsobom na východ a ako sa postupne rozšírilo jej používanie i na východnú čiastku Moravy, tak sa šíri ďalej i na západné Slovensko, ktoré malo vždy čulé kultúrne a hospodárske styky s Moravou. Vieme, že na moravskom Slovensku sa čeština používala už v druhej polovici XIV. stor., ako o tom svedčia známe „glosy“ Václava zo Bzenca, písané roku 1385 a glosy Martina zo Strážnice v opise Bohemára väčšieho, vraj asi z roku 1379,⁴⁶ v ktorých sa vyskytujú dokonca i rečové zvláštnosti moravského Slovenska. Bolo len prirodzené, že sa čeština šírila na východ potiaľ, pokiaľ jej dobre rozumeli a ako prenikala do Sliezska a do Poľska, tak prenikala aj na západné Slovensko. Veď medzi Moravou a Uhorskom, a tu predovšetkým západným Slovenskom, ľudia často prechádzali hranice, a to už aj v druhej polovici XIV. a na začiatku XV. stor., ako o tom máme mnoho dokladov. Boli to dokonca často aj ľudia učení a znali písma, najmä kňazi. Maďarský historik Ernyei zistil napr. 73 českých kňazov, ktorí dostali v Uhorsku prebendy už za panovania Karola Róberta a Ľudovíta Veľkého a dosiahli v Uhorsku dvorské a cirkevné hodnosti.⁴⁷ A keď nastúpil na uhorský trón Žigmund z českého panujúceho rodu, očakával sa v Uhorsku ešte väčší príliv kňazov z cudziny, a preto krajiniský uhorský snem už roku 1387 zaviazal prísahou Žigmunda, že nebude žiadať apoštolskú stolicu o vymenovanie cudzieho kňaza.⁴⁸ Vieme však, že aj za Žigmunda sa dostalo dosť kňazov z českých zemí do Uhorska.⁴⁹ Dokonca roku 1410 dostal sa do Uhorska (Budína) aj M. Jeroným Pražský.^{49a} Hynko, biskup nitriansky, ktorého nachádzame v Nitre v rokoch 1404—1427,^{49b} bol tiež asi moravského pôvodu. Najnovšie sa nám podarilo zistiť, že Hynko vydal 30. mája 1415 v Nitre česky písanú

⁴³ Tamže, VIII—IX.

⁴⁴ Prokop písateľ novomestského česká „ars dictandi“. Vydal Frant. Mareš, Rozpravy české akademie, roč. VIII, tř. I, č. 2, Praha 1900, 14—15.

⁴⁵ Tamže, 15.

⁴⁶ Miloš Weingart, *O nejstarších jazykových památkách slovenských*, Praha 1935, 4—5; zvl. odtl. z Čas. pro moderní filologii XXI, č. 2.

⁴⁷ Ernyei József, *Régi cseh telepítések hazánkban*, Föld és ember 1926, 71.

⁴⁸ Karácsonyi János, *Magyarország egyháztörténete föbb vonásaiban 970-től 1900-ig*. Nagy Várad 1915, 39.

⁴⁹ Niektorých kráľovských a duchovných hodnostárov uvádza aj Ferdinand Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, 124—125.

^{49a} F. Palacký, *Děj. nár. českého*, Praha 1908, 499.

^{49b} A. Stránský, *Dejiny biskupstva nitrianskeho od najstarších dob až do konca stredoveku*, Trnava 1933, 160.

listinu, ktorou odkazuje svojim príbuzným majetok v Kunoviciach na Morave,^{49c} ktorý kúpil roku 1413. Je to teda dosiaľ najstaršia známa česká listina zo Slovenska.

No prenikanie češtiny na Slovensko napomáhali v plnej miere aj samy pomery, ako sa vyvíjali od samého vzniku husitského revolučného hnutia. Uhorský kráľ Žigmund totiž hneď po svojej prvej výprave proti husitom do Čiech (1420) umiestnil svoje uhorské vojsko v Uherskom Hradišti a roku 1422 aj v ďalších moravských mestách a hradoch, a to pod vedením samého Štibora a z Beckova. Podobne aj roku 1424—1426 posielala Žigmund ďalšie uhorské vojská na Moravu na trvalé táborenie, na čele ktorých prichádza zasa Mikuláš z Perína (Perényi), kráľovský nadstajný.⁵⁰ Takto sa, pravda, uhorskí vojaci, medzi ktorými boli v značnej miere práve vojaci z územia Slovenska, dostávali do úzkeho spojenia s moravským prostredím a s moravskými ľuďmi a oboznamovali sa aj s písomnou češtinou. Nie je bez zaujímavosti konštatovať, že začiatkom dvadsiatych rokov XV. stor. kapitánom mesta Uherského Hradišta bol Ladislav, syn Petra, syna Synka z Ludanic, ktorý roku 1425 za zásluhy v bojoch proti husitom dostáva povolenie vystaviť si na svojom majetku Ludanice kamenný hrad⁵¹ a že už v tridsiatych rokoch XV. stor. nachádzame člena z tejto rodiny Jána z Ludanic, usadeného na Morave, a to v Rokýtnici pri Přerove; bol ženatý s Moravankou Katarínou z Rataj a roku 1437 sa už uvádzajú aj jeho dvaja synovia.⁵² Možno, že za bojov v dvadsiatych rokoch na Morave sa tu oženil a tu aj zostal. V dôsledku týchto stykov vojenských, politických i osobných v dvadsiatych a tridsiatych rokoch XV. stor. vznikli aj obe české listiny Štibora zo Štiboric a z Beckova v Skalici na Slovensku. Listina z roku 1422 je dlhopis Štibora na 600 uh. zlatých pre Beneša Herinka⁵³ zo Sloupna, nazývaného Kozlík, a Katarínu, jeho manželku, a k vernej ruke Hynkovi z Waldštejna, sediacemu na Židlochoviciach.⁵⁴ Druhý Štiborov list z roku 1432 je zasa určený starším vojenským tovarištvu na Hodonine, a to Jánovi z Opatovic a z Dlouhé Vsi a Stiborkovi z Pecky. Štiborovo vyhlásenie sa týka veci Jána z Vrbna.⁵⁵ Podobne zasa na druhej strane veliteľ Žigmundových uhorských vojsk na Morave Mikuláš z Perína dostáva roku 1426 český list od rady mesta Olomouca vo veci žiadanej vojenskej pomoci.⁵⁶ A podobne aj ďalšie najstaršie české listy a listiny, ktoré sa nám zachovali v archíve mesta Bratislavy, zaslali z moravského Slovenska na západné Slovensko (do Bratislavy), ako sú dve osvedčenia z roku 1429 z Veselí nad Moravou a jedno z Uherského Hradišta,⁵⁷ ktoré sa zasa týkajú ľudí, ktorí prichádzali z Moravy na západné Slovensko. Teda Slováci už aj svojim pobytom na Morave si zvykali na písomnú češtinu. Styky medzi Moravou a západným Slovenskom boli tu teda značné aj

^{49c} Archiv český VII, 589. Listina sa nám v origináli nezachovala, ale len ako zápis v registri markgrófstva moravského z roku 1459.

⁵⁰ Tóth-Szabó Pál, *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Bp. 1917, 82—83.

⁵¹ Tamže, 355—356.

⁵² J. Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Viedeň 1930, 71.

⁵³ *Linguistica Slovaca* III, 132. Vydavateľ listiny (Novák) nesprávne čítal Hernikovi namiesto správneho Herinkovi (porov. Pilnáček, l. c., 244).

⁵⁴ Z názvu Hynkovho pôvodu sú čitateľné len prvé dve litery (Wa...), ale ide iste o Hynka z Waldštejna, ktorý si vzal vdovu po Vilémovi Zajicovi z Valdeka, pánovi Židlochovic, ktorý padol roku 1420 pod Vyšehradom v Čechách (Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 236; Pilnáček, l. c., 367 a 376).

⁵⁵ Caloupecký, *Střed. listy*, 6—7.

⁵⁶ Tamže, 3.

⁵⁷ Tamže, 3—6.

v dvadsiatych rokoch XV. stor., ako o tom svedčí najlepšie povolenie kráľa Žigmunda v júni roku 1427 pre Štibora zo Štiboric a na Beckove, podľa ktorého môže prijať k sebe z Čiech a Moravy všetkých takých Čechov, ktorí opustili bludy herecké a stali sa vernými prívržencami cirkvi katolíckej.⁵⁸ Štibor zo Štiboric a z Beckova potreboval toto povolenie predovšetkým preto, aby získal z českých zemí odborníkov, ktorí by pracovali na obranných opatreniach na západnom Slovensku, kde vznikali v týchto časoch celý systém fortifikačných prác proti husitom, najmä na území medzi Bratislavou a Trenčínom. Aj v samej Bratislave sa pracuje v týchto časoch na opevňovaní hradu a hradieb mesta, na rozširovaní priekop a podobne. Už Chaloupecký poukázal na to, že v tridsiatych rokoch XV. stor. sú v Bratislave odborní majstri (technickí stavební odborníci) z českých zemí, ako sú majster Prokop, majster Václav a majster Jakub Čech a popri nich sú aj puškári z českých zemí, najmä z Moravy, ktorí riadili zasa artilleristickú obranu.^{59a} Najnovšie nám zisťuje Lehotská takýchto českých ľudí k roku 1434 v Bratislave, keď spomenutý majster Prokop sa uvádza v službách mesta ako „Stat Parlirer“.^{59b} Takto lepšie pochopíme, že Peter Roman z Vitoviec, hajtman na Uherskom Hradišti, sa už roku 1429 v českom liste osvedčuje bratislavským, že Juraj Kuchař nikdy nedržal s táboritmi.^{59c} Na susednej Morave sa teda dobre vedelo už v dvadsiatych rokoch XV. stor., že na západnom uhorskom pohraničí, teda na dnešnom západnom Slovensku, reč českej sa dobre rozumie a preto sa už v týchto časoch písalo sem z Moravy v tejto reči.

Aj nasledujúce husitské vpády na Slovensko, ktoré sa od roku 1428 dejú takmer v pravidelných intervaloch, a najmä ponechávanie trvalých husitských posádok (najmä od roku 1432) v slovenskom prostredí pôsobili ďalej priaznivo na upevňovanie českého jazyka na Slovensku, najmä na západnom Slovensku, keďže tieto posádky mali blízky vzťah k svojmu slovenskému prostrediu a slovenskí remeselníci a mestská chudoba v miešaných mestách videla v písomnej češtine písomný prejav svojej vlastnej reči voči nemčine patrieijov v týchto mestách. Ba tieto husitské posádky silne pôsobili i na okolitých drobných slovenských zemanov.

Pre vykreslenie otázky používania českej reči na Slovensku v dvadsiatych a tridsiatych rokoch XV. stor., ako aj vôbec pre celé XV. stor., je veľkou škodou, že sa nám zachovali listy posielacie (missiles) z XV. stor. zo západného Slovenska iba v archíve mesta Bratislavy, kým z ostatných miest, ako sú Skalica, Nové Mesto nad Váhom, Trnava, Trenčín, Hlohovec a aj ďalšie menšie mestečká, takéto súvislé missiles sa nám nezachovali. V archíve mesta Bratislavy sa nám zachovalo až 42 kusov česky písaných listov a listín z XV. stor.,⁵⁹ hoci to bolo mesto s nemeckou

⁵⁸ Fejér, *Cod. dipl.* X, 6. 371.

^{59a} V. Chaloupecký, *Proces proti husitským přívržencům v Bratislavě roku 1434*. Právní obzor XIII (1930), 12—13.

^{59b} Darina Lehotská, *Vývoj slovenskej society v Bratislave do konca XVII. stor.* Slovenská Bratislava II—III (1949—50), 14.

^{59c} Chaloupecký, *Středov. listy*, 3—4.

⁵⁹ Chaloupecký ich uverejuje vo svojej práci *Středověké listy ze Slovenska* 44 kusov z XV. stor., ale dve z nich sú chybné zaradené do roku 1442, miesto správneho roku 1542. Ide o list Jána Šilhavého zo Strážnice pani Kataríne Švadli v Bratislave (Chaloupecký, l. c., 17, č. 14) a list Anny, manželky Jána Šilhavého, pani Kataríne, na ten čas v kláštore bosáčkom v Skalici (tamže, 18—19, č. 15). List Anny, manželky Jána Šilhavého, už nie je v archíve mesta Bratislavy a Chaloupecký ho publikoval podľa vydania Jozefom Beckom (*Světozor* 1857, 79) a po ňom i ďalšími Jirečkom a Sasinkom. Tento list bol datovaný podľa doterajších vydavateľov „Jēta MCCCCXXXII“, ale buď prvý vydavateľ Beck a po ňom i ďalší zle čítali originál, alebo ide ešte skôr o prepísanie

väčšinou. V archíve Trnavy sa zachovali z XV. stor. iba dôležitejšie listy a listiny, týkajúce sa privilégii a majetkov mesta a medzi týmito sa nám zachovali aj štyri české listy z rokov 1483—1490, pochádzajúce od kráľa, kancelára a prelátov krajiny. Okrem toho sa našiel aj jeden list mesta Kroměříža z roku 1477, ktorý sa náhodou zachoval v materiáli zo XVI. stor. Archiválie mesta Skalice z XV. stor. vyhoreli a v Novom Meste nad Váhom a v Hlohovci sa nám tiež nič nezachovalo z XV. a z prvej polovice XVI. stor. V Trenčíne sa nám zachovali súvislé missiles len z tridsiatych rokov XVI. stor. Sme presvedčení, že keby sa nám holi bývali i v ostatných mestách a mestečkách na západnom Slovensku zachovali také súvislé archiválie ako v archíve mesta Bratislavy, že by sa nám bolo bývalo zachovalo mnoho českých listov a listín z XV. stor. i v týchto archívoch. Tak napr. niet nijakej pochyby, že keď Blažko z Borotína, bývalý veliteľ husitskej posádky v Trnave v rokoch 1432—1435, píše roku 1437 z Veselí nad Moravou český list rade mesta Bratislavy, žiadajúc ich o zaplatenie dlhu, že takýto český list poslal aj mestu Trnave, lebo bratislavským spomína, že sa už osvedčil v tej istej veci aj do Trnavy.⁶⁰ V Trnave sa nám však tento list Blažka z Borotína nezachoval. O Skalici dokonca vieme, že v polovici XV. stor. mala pisára Vaňka, ktorý českú reč dobre ovládal,⁶¹ a je možné, že v Skalici sa písali v tých časoch i v mestských knihách a protokoloch české zápisy. Je teda jasné, že na Slovensku neboli v XV. stor. napísané len tie listy, listiny a zápisy, ktoré sa nám zachovali, ale v skutočnosti ich muselo byť niekoľkokrát viac.

Vcelku môžeme teda po uvedenom konštatovať, že prvé počiatky používania českej reči na Slovensku, pokiaľ máme o tom doklady, siahajú už do dvadsiatych rokov XV. stor. a že najskôr sa čeština používa na západnom Slovensku. Známosť češtiny sa dostávala na Slovensko jednak jej prirodzeným šírením smerom na východ, pokiaľ jej ľudia rozumeli, a čulé styky hospodárske, kultúrne, vojenské a osobné medzi českými zemami a Slovenskom toto šírenie značne napomáhali. Pravda, značný vplyv pri tomto vykonávala aj pražská univerzita, kde študoval aj sám vydavateľ uvedenej zachovalej českej listiny na Slovensku, vydanéj roku 1422 v Skalici, a to Štibor zo Štiboric a z Beckova. Toto všetko, pravda, mohlo sa diať iba v dôsledku vplyvu vyspelejších hospodárskych a kultúrnych pomerov českých zemí a najmä v dôsledku značného rozvoja českého jazyka už v tej dobe. No k uvedenému treba ešte dodať, že ďalšie upevňovanie a trvalé udomácnenie českej reči ako písomnej u Slovákov bolo závislé aj od ďalšieho vývinu pomerov. Hovorili sme dosiaľ len o samých začiatkoch udomácnovania preto, lebo nebyť ďalšieho prajného vývinu vo vzájomných vzťahoch česko-slovenských v ďalších decéniách XV. stor., nemusela sa čeština ešte definitívne ujať u Slovákov ako ich reč literárna, najmä nie tak pevne a na takú dlhú dobu, ako sa to v skutočnosti stalo, lebo aj v Poľsku sa prešlo

---

sa samého pisateľa listiny (o jednu stovku menej). Druhý list Jána Šilhavého v tejto veci sa nám v archíve mesta Bratislavy zachoval, ale je bez dátumu. Písmo, papier i s filigránom ukazujú však zreteľne na prvú polovicu XVI., a nie XV. stor. No že oba listy pochádzajú zo XVI. stor. (z r. 1542), bezpečne nám dosvedčuje český písaný list Jána zo Žerotína a na Strážnici kraľovi Ferdinandovi zo 14. marca 1543 v tejto veci, ktorý sa nám zachoval tiež v archíve mesta Bratislavy medzi ostatnými českými listami z XV. a XVI. stor. Aj datovanie „v pátek po svatém Wawrzincey“ sa hodí na rok 1542, lebo roku 1542 bolo Vavrinca (10. augusta) vo štvrtok, kým roku 1442 pripadlo Vavrinca práve na piatok. Aj termín „v kláštěre bosáckém v Skalicy“ vztahuje sa iste na františkánsky kláštor, ktorý bol však založený až roku 1467 (Jozef Šátek, *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*, Trnava 1946, 12).

⁶⁰ Chaloupecký, *Střed. listy*, 9.

⁶¹ Tamže, 36.

postupne od češtiny k poľštine. Nesprávne si teda počínali tí, ktorí sa snažili prísúdiť udomácnenie češtiny na Slovensku len jednému činiteľovi, lebo bolo mnoho činiteľov v rôznych obdobiach, ktoré mali na tom podiel.

ČEŠTINA NA SLOVENSKU V DOBE JISKROVCOV A ZA KRÁĽA MATEJA

Nie je bez zaujímavosti konštatovať, že do roku 1440, do príchodu Jána Jiskru z Brandýsa a jeho žoldnierov na Slovensko, všetky české listy a listiny, ktoré poznáme z územia Uhorska, boli zaslané len na západné Slovensko alebo vznikli len na západnom Slovensku. No príchodom Jiskru a jeho českých bojovníkov sa táto situácia zmenila, keďže oni pôsobili zväčša na strednom (najmä vo Zvolenskej, Novohradskej a Gemerskej stolici) a na východnom Slovensku a v styku so svojím okolím napomáhajú šírenie sa českej reči aj v tých krajoch Slovenska, kam sa do tých čias nedostala tak ako na západné Slovensko. Nielen od samého Jiskru, jeho hajtmanov, prípadne aj iných českých bojovníkov zachovalo sa nám z ďalších decénií XV. stor. hodne listov a listín v českej reči, ale oni ovplyvňujú v tomto smere aj svoje okolie. Nielen sami vedúci bojovníci v týchto časoch si držia svojich pisárov, ako sa nám roku 1455 spomína pisár Jána Jiskru z Brandýsa, ktorým bol „Johannes von der Weissenkirchen“,⁶² pochádzajúci bezpochyby z Hraníc na Morave a aj Vaněk z Rachmanova na Najbachu a Posádke (pri Gajaroch), ktorý roku 1460 držal i Malacky, má tiež svojho pisára,⁶³ ale tým, že Jiskrovi vojaci majú čulý styk s niektorými mestami na východnom Slovensku, vidíme, ako sa mesto Bardejov snažilo získať okrem svojho nemeckého pisára i takého, ktorý by ovládal dobre češtinu. Tak konkrétne vieme, že v rokoch 1455—1458 malo mesto Bardejov za svojho pisára Linharta z Uničova na Morave⁶⁴ a aj v rokoch 1463—1465 sa nám ešte v dokladoch mesta Bardejova výslovne uvádza český pisár „scriptor Bohemorum“, „behmen Schreyber“.⁶⁵ Týchto českých pisárov v týchto časoch držalo mesto predovšetkým preto, aby vedeli korešpondovať s okolitými jiskrovskými a bratráckymi vojakmi, ba i so susednou Galíciou, odkiaľ už od roku 1441 prichádzali český písané listy do Bardejova, ale súčasne zato mali slúžiť aj bardejovským Slovákom, ktorých bolo v Bardejove v tých časoch hodne. Veď už v účtovných knihách mesta Bardejova z prvej polovice XV. stor. sa spomína aj Slovenská ulica, „Wyndische plathea“, „Windische Gasse“,⁶⁶ ba vieme, že začiatkom XVI. stor. došlo v Bardejove k prudkým sporom na jednej strane medzi Nemcami a na druhej strane medzi Slovákami a Poliakmi, ako sa o tom zmieňuje listina kráľa Ferdinanda z roku 1530.⁶⁷ Nie div, že v archíve mesta Bardejova sa nám zachovalo najviac českých listov a listín z XV. stor. Sám Chaloupecký ich publikuje do roku 1491 63 kusov.

Po Lípanoch dokonca českí husiti a táboriti neprichádzajú do Uhorska len do služieb Jána Jiskru z Brandýsa, ale aj do služieb iných. Poukázali sme už na to, že v tridsiatych rokoch XV. stor. boli v službách mesta Bratislavy puškári pochádzajúci z českých zemí, ale takíto prichádzajú do služieb mesta Bratislavy i po Lípanoch. Roku 1439 prišlo mesto Bratislava až tridsať nových českých žoldnierov do

⁶² Chaloupecký, *Střed. listy*, XXII.

⁶³ Tamže, 109. V archíve mesta Bratislavy sa nám zachovalo viac listov poslaných z Najbachu a Posádky viacerými osobami, ale písané sú jednou rukou.

⁶⁴ Tamže, 50, 74—75, 93.

⁶⁵ Abel Jenő, *A Bártfai Sz.-Egyed temploma könyvtárának története*, Bp. 1885, 9.

⁶⁶ Fejérpataky László, *Magyarország városok régi számadáskönyvei*, Bp. 1885, str. X, 416 a n.

⁶⁷ Eug. Janota, *Bardjów*, Kraków 1862, 142—143.

svojich služieb,⁶⁸ ktorí konali strážne služby na rôznych miestach v meste. Cez Bratislavu prechádzali už roku 1437 českí táborskí žoldniersi, ktorí vstúpili do služieb Žigmunda a išli bojovať proti Turkom.^{68a} Českí a moravskí žoldniersi sú v službách mesta Bratislavy aj cez celé obdobie vlády Jána Jiskru z Brandýsa na Slovensku. Lehotská našla do roku 1467 vyše 100 žoldnierov, ktorí pôsobili v Bratislave a pochádzali z českých zemí.^{68b} Je teda evidentné, že tak Jiskrovi vojaci, ako aj bratříci, ba aj žoldniersi v rôznych mestách na Slovensku v štyridsiatych až šesťdesiatych rokoch XV. stor. v značnej miere napomáhajú udomáčňovať sa češtine na Slovensku a ich pričinením sa jej používanie značne rozšírilo aj na stredné a východné Slovensko.

V týchto časoch však popri českých bojovníkoch, ktorí prichádzali na Slovensko, pôsobia kladne pri udomáčňovaní češtiny na Slovensku aj vzrastajúce hospodárske a kultúrne styky medzi českými zemami a Slovenskom, ktoré sa množia najmä od tých čias, čo sa stal uhorský kráľ Ladislav aj českým kráľom (1453). A tieto vzájomné styky hospodárske a kultúrne sa nezmenšujú ani po smrti Ladislava Pohrobka († 1457), keď sa stáva uhorským kráľom Matej, ktorý začas pobudol v Čechách, naučil sa dobre po česky a vzal si za manželku Kunku, dcéru Juraja Poděbradského.

No pre tieto časy štyridsiatych až šesťdesiatych rokov XV. stor. treba mať na zreteli i to, že pražská univerzita vykonávala i v tomto období svoj vplyv na Slovensku, lebo Slováci neprestali chodiť na pražskú univerzitu ani po husitských vojnách. Po husitských vojnách sú to dokonca už len Slováci z Uhorska, ktorí navštevujú pražskú univerzitu. Je evidentné, že to bolo už aj pre jazykovú príbuznosť Slovákov s Čechmi. Zo zachovanej knihy graduovaných z filozofickej fakulty pražskej univerzity ťažko nám pre toto obdobie zisťovať študentov, ktorí pochádzali zo Slovenska, lebo často máme rovnaké názvy obcí v českých zemiach a na Slovensku (Krupá, Hrušové, Bystrica, Hradište, Stráž, Rakovice a pod.), ale predsa sme tu našli aj takých, ktorí pochádzali istotne zo Slovenska a dosiahli v tomto období univerzitné grády, ako sú:

Stephanus de Wtelnicz⁶⁹ (15. novembra 1442 stal sa bakalárom slobodných umení, pochádzal z mestečka Chtelnice,⁷⁰ okr. Trnava); Mathias de Waryn⁷¹ (30. marca 1452 stal sa bakalárom a pochádzal z mestečka Varína, okr. Žilina); Mathias Slavus de Beluš⁷² (20. marca 1461 stal sa bakalárom, pochádzal z mestečka Beluše, okr. Ilava); Petrus Sclawus de Konska⁷³ (2. novembra 1467 stal sa bakalárom a pochádzal skôr z Konskej pri Žiline než z Konskej v Liptove).

Nicolaus de Zilina (Mikuláš zo Žiliny) už pred nastúpením husitských vojen začal študovať v Prahe a 24. februára 1420 bol pripustený aj k bakalárskej skúške. Skúšku vtedy neurobil a pre nastalé potom vojny stal sa bakalárom až roku 1429; bol prvým, čo po dlhšej prestávke dosiahol túto hodnosť. Majstrom slobodných umení sa stal roku 1440 a zostal ďalej pôsobiť na univerzite, kde ho nachádzame aj roku 1444.⁷⁴

⁶⁸ Lehotská, l. c., *Slovanská Bratislava II—III*, 1950, 14—15.

^{68a} F. Palacký, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges etc.* Prag 1873, II, 476.

^{68b} Lehotská, l. c., *Slovanská Bratislava II—III*, 1950, 20.

⁶⁹ Mon. hist. univ. Prag., T. I, P. II, 16 a 18.

⁷⁰ Chtelnica sa ešte aj v XVI. stor. nazývala a písala dôsledne len ako Vtelnica, z čoho vznikol i maďarský názov Vittencz.

⁷¹ Mon. hist. univ. Prag., T. I, P. II, 45.

⁷² Tamže, 75.

⁷³ Tamže, 95 a 99.

⁷⁴ Tamže, 2, 6, 15, 16, 22.

Je iste zaujímavé, že v šesťdesiatych rokoch XV. stor. sú už Slováci v matrike pražskej univerzity označovaní bližšie svojim pôvodom (*Slavus*). Aj keď sme tu mohli vykázat len päť študentov, pochádzajúcich zo Slovenska, ktorí dosiahli v rokoch 1440—1467 univerzitné hodnosti na filozofickej fakulte pražskej univerzity, treba si uvedomiť, že sú to študenti len z jednej fakulty a že skutočne zapísaných bolo i na filozofickej fakulte omnoho viac, lebo ani desiatka čiastka, ako sme na to už poukázali, nedosahovala zo zapísaných študentov univerzitné hodnosti. Štúdium v Prahe v tomto období muselo však mocne pôsobiť na uvedenie Slovákov, či už po stránke sociálnej alebo rečovej, lebo vtedajší verejný život Prahy a vôbec i Čiech silne ovplyvňoval pražskú univerzitu, na ktorej pôsobili v tých časoch v absolútnej prevahe českí majstri. Poukázali sme už na to, že v týchto časoch sa na pražskej univerzite učilo vyhotovovať aj listy a listiny a bolo len prirodzené, že študenti z Prahy prinášali na Slovensko i dobrú znalosť českého písomného jazyka a tak sa jeho používanie na Slovensku ďalej prehlbovalo. Keďže z uvedených študentov všetci pochádzali zo západného Slovenska a väčšina z nich dokonca zo žilinskej oblasti (Žilina, Varín, Kónská), bolo len prirodzené, že v druhej polovici XV. stor. práve v tomto žilinskom kraji zakotvuje používanie češtiny v takej miere a v takom rozsahu ako v žiadnom inom kraji na Slovensku. A čo je pritom najdôležitejšie, zápisy v mestských knihách, listy a listiny, ktoré vydávajú mestá a mestecká žilinského kraja, ako aj slovenskí zemaní tohto kraja, napísali zväčša slovenské ruky, resp. vznikli na prianie Slovákov, ako na to ešte konkrétne poukážeme.

Spomenutí slovenskí študenti prinášajú však z Prahy v období po Lipanoch nielen dobrú znalosť písomného českého jazyka, ale v Prahe boli ovplyvnení aj husitskou utrakvistickou ideológiou, ktorú tiež prinášajú na Slovensko. Je zaujímavé, že neprestávali chodiť do Prahy ani po roku 1461, keď po odstránení Václava Křížanovského odišli z pražskej univerzity všetci katolícki majstri⁷⁵ a keď tam zostali iba majstri utrakvistickí. Takto lepšie pochopíme aj otázku, prečo kráľ Matej so svojím poradcom arcibiskupom ostrihomským Vitézom otvorili 20. júla 1467 univerzitu v Bratislave (*Academia Istropolitana*), ležiacej už na západnej periférii krajiny a blízko Viedne, a nie v centre krajiny. V žiadosti kráľa Mateja z roku 1465 na pápeža o povolenie zriadiť univerzitu v Uhorsku sa ešte neuvádza miesto, kde by mala byť táto univerzita zriadená, ale naráža sa tu už na kraje, susediace s kacírmi, kde je vraj nedostatok učených mužov.⁷⁶ Niet nijakých pochyb, že keď túto univerzitu otvorili roku 1467 v Bratislave, viedol ich k tomu ani nie tak spomenutý nedostatok učených kňazov v krajoch susediacich s kacírmi (teda západného Slovenska s Moravou), lebo je isté, že tu na západnom Slovensku bolo vtedy viac učených mužov ako vo východných častiach Uhorska, ale viedlo ich predovšetkým to, že z týchto krajov západného Slovenska chodili študovať do Prahy, odkiaľ prichádzali ovplyvnení utrakvistickou ideológiou. Bratislavskou univerzitou chcel teda kráľ Matej a arcibiskup ostrihomský paralyzovať tieto vplyvy; ba v lete roku 1467, keď univerzitu otvárali, mal už Matej nepriateľský postoj aj k samému Jurajovi Poděbradskému a zaiste už aj plány vystúpiť proti nemu.

Po zaujatí Moravy roku 1468 kráľom Matejom a po jeho zvolení katolíckymi stavmi v Olomouci roku 1469 za českého kráľa nastupuje tu nová situácia vo vzájomných vzťahoch medzi českými zemami a Uhorskom. Od roku 1468 prestáva v skutočnosti existovať hranica medzi Moravou a západným Slovenskom. Morava

⁷⁵ W. Wl. Tomek, *Geschichte der Prager Universität*, Prag 1849, 144.

⁷⁶ Császár Mihály, *Az academia Istropolitana*, Pozsony 1914, 101—104.

bola v skutočnosti pripútaná k Uhorsku a tak sa vzájomné vzťahy medzi Moravou a Slovenskom po každej stránke zväčšujú a prejavujú v takej miere ako nikdy predtým. Uhorské vojská, a medzi nimi boli najmä vojaci pochádzajúci zo Slovenska, prichádzajú na Moravu a tu sa ďalej oboznamujú s písomnou češtinou. Veď aj kapitánom všetkého vojska Matejovho na Morave bol v rokoch 1469—1470 Ladislav Podmanický, ktorý dlhšie pobudol na Morave, získal tu i majetky a naučil sa dobre aj česky. Túto reč použil nakoniec aj vo svojom testamente. Aj obchod medzi Moravou a Slovenskom silne vzrástol a ľudia tu prechádzajú voľne z Moravy na Slovensko a zo Slovenska na Moravu ako nikdy predtým.

Matej potom, pravda, odmeňuje tých bojovníkov, ktorí mu v dlhých vojnách boli verní a bojovali na jeho strane. Pritom je najdôležitejšie konštatovať, že tu nehľadá na hranice moravsko-uhorské a často odmeňuje bojovníkov uhorského pôvodu majetkami na Morave a aj opačne, bojovníkov moravského pôvodu majetkami v Uhorsku a tu konkrétne na území nášho Slovenska. Tak spomenutý Ladislav Podmanický, spomínajúci sa už 12. júla 1469 ako kapitán markgrófstva moravského (*capitaneus marchionatus Moravie*),⁷⁷ zmocňuje sa už 6. februára 1470 pre kráľa Mateja Nového Hradu pri Blansku.⁷⁸ Za svoje verné služby dostáva od Mateja nielen mnohé majetky v Uhorsku (na území Slovenska), ale aj na Morave hrad a panstvo Brúmov a Slavičín. Už roku 1481 ho nachádzame na Brúmove,⁷⁹ ktorý po jeho smrti (1488 alebo 1489) dostáva vdova po ňom Elena z Guthu (de Guth⁸⁰) a po nej zase držia Brúmov i ďalší členovia rodiny Podmanických až do začiatku XVI. stor. Elena z Guthu bola prv ženou Jána Jiskru z Brandýsa. Členovia rodiny Podmanických používajú češtinu v styku so svojim okolím už aj pred rokom 1469, ako o tom svedčí list Blažka Podmanického mestu Bratislave asi z roku 1467,⁸¹ ale sám Ladislav Podmanický od svojho pôsobenia na Morave ovládol a zvykol si natoľko na češtinu, že v nej vydáva nielen verejné listiny,⁸² ale aj svoj testament z roku 1484 píše po česky.⁸³ Je pravdepodobné, že aj svoju žiadosť ku kráľovi o zrušenie svojho prvého testamentu, ako aj sám prvý testament napísal po česky, lebo kráľ Matej vydáva roku 1481 listinu, ktorou ruší na žiadosť Ladislava Podmanického jeho prvý testament, tiež po česky.⁸⁴

Kráľ Matej vo svojich plánoch dobyť české zeme narazil na priaznivú ozvenu práve u šľachty a zemianstva na Slovensku, lebo táto vedela o bohatstve českých zemí a očakávala z toho bohatú korisť. Blažek Podmanický ako straník kráľa Mateja už roku 1467 sedí ako kapitán na Branči a už na jar roku 1468 odvážnymi výpravami zo Skalice znepokojoval veľkú časť Moravy.⁸⁵ Blažek Podmanický už roku 1467 píše mestu Bratislave po česky.^{85a}

⁷⁷ Chaloupecký, *Střed. listy*, 117; Lukinich Imre, *A podmanini és aszódi báró Podmaniczky család története* I, Bp. 1937, XLIII.

⁷⁸ Chaloupecký, *Střed. listy*, 119—120.

⁷⁹ Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, 436. Hosák tu však mylné rozoznáva dve osoby na Brúmove, a to Václava a Ladislava Podmanického, ide tu o tú istú osobu.

⁸⁰ Lukinich, l. c. I, XLVII—XLVIII.

⁸¹ Chaloupecký, *Středov. listy*, 114.

⁸² Chaloupecký, *Středov. listy*, 141—142, 145.

⁸³ Tamže, 147.

⁸⁴ Tamže, 136—137.

⁸⁵ Chaloupecký, *Středov. listy*, 114—115; Fr. Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, Praha 1908, 977—978.

^{85a} Chaloupecký, *Středov. listy*, 114—115.

Už v máji roku 1468 bojujú aj Štefan a Imrich Zápoľský vo vojsku kráľa Mateja u Třebíča na Morave^{85b} a roku 1479 dostávajú mesto Kroměříž do zástavy.^{85c} Čoskoro potom si Štefan Zápoľský vzal za svoju druhú manželku Hedvigu, knážnú tešinsku, lebo už v osemdesiatych rokoch XV. stor. holi spolu. Bolo len prirodzené, že Štefan Zápoľský ako človek chorvátskeho pôvodu, pôsobiaci v slovenských krajoch (od roku 1477 držal v zálohe Trenčiansky hrad a jeho panstvo⁸⁶ a stal sa aj dedičným županom spišským) a od sedemdesiatych rokov pôsobiaci i na Morave, ako aj vplyvom svojej manželky naučil sa dobre písomnému jazyku českému. Nielen kráľ Vladislav sľubuje mu v česky písanej listine z 8. mája 1490 pre prípad svojho zvolenia za uhorského kráľa hrad Lubovňu, Podolíneec a 13 spišských miest dedične, ako aj predĺženie zápisu na Kroměříž,⁸⁷ ale aj sám ako palatín Uhorska píše roku 1498 český list mestu Bratislave vo veci skladu mesta Skalice.⁸⁸ Po jeho smrti (1499) bola to zase jeho manželka Hedviga, knážna tešinska, ktorá býva na Trenčianskom hrade a tiež používa český jazyk vo verejnom živote na Slovensku. Zachovali sa nám od nej z roku 1507 a 1512 dva české listy, dané na Trenčianskom hrade a zaslané rade mesta Trnavy,⁸⁹ ktorú držali vtedy Zápoľskí v zálohe, ako aj list z roku 1508, daný na Spišskom hrade a zaslaný rade mesta Kežmarku.⁹⁰ Hedviga si drží pisárov znalých češtiny nielen na Trenčianskom hrade, kde trvale sídli, ale aj na Červenom Kameni, ktorý získala rodina Zápoľských roku 1511 do zálohy. Tu nachádzame roku 1512—1513 ako úradníka (pisára) Ladislava z Maršovej, ktorý potvrdenky pre mesto Trnavu o zaplatení poplatku za používanie vinohradov panstva Červeného Kameňa píše po česky.⁹¹ Ladislav z Maršovej bol slovenský zeman z Trenčianskej stolice.

Podobne i rod grófov zo Sv. Jura a z Pezinku dostáva sa v sedemdesiatych rokoch XV. stor. do úzkych vzťahov s Moravou. Peter, gróf zo Sv. Jura a z Pezinku, vzal si za manželku Kunku z Cimburku, dcéru Jána z Cimburku, ktorá roku 1480 vzala svojho manžela na svoje panstvo v Starom Jičíne a v Rožnove na spolok.⁹² Po smrti Kunky z Cimburku (23. januára 1486 už nežila⁹³) Peter zo Sv. Jura a z Pezinku vzal si aj druhú manželku z Moravy, a to Žofiu z Valdštejna. Taktó si Peter zo Sv. Jura a z Pezinku tiež osvojil český písomný jazyk a nielen roku 1484 vydáva na Starom Jičíne v českej reči osvedčenie, že pristupuje k mieru, ktorým sa moravské stavy zaviazali k vernosti kráľovi Matejovi,⁹⁴ ale aj sám kráľ Matej roku 1486 vydáva zasa českú listinu, ktorou Petrovi zabezpečuje právo večného nakladania s majetkami.⁹⁵ Ba keď so svojou manželkou Žofiou z Valdštejna odchádza bývať na svoje majetky v Uhorsku, vydáva roku 1507 na Červenom Kameni dlžobný úpis po česky a podobne aj jeho manželka roku 1508 na Starých Hradoch v Mošonskej stolici, ktoré panstvo patrilo tiež grófom zo Sv. Jura a z Pezinku.⁹⁶ V archíve mesta

^{85b} Palacký, I. c., 977—978.

^{85c} Hosák, I. c., 652; Chaloupecký, *Středov. listy*, 160.

⁸⁶ Fekete Nagy Antal, *Trencsén vármegye*, Budapešť 1941, 408.

⁸⁷ Slov. Letopis I, 63; Chaloupecký, I. c., 159, 160.

⁸⁸ Slov. Let. I, 64; Knieszsa, I. c., 65.

⁸⁹ Archív mesta Trnavy, Fasc. Missiles 1500—1526.

⁹⁰ Slov. Let. I, 64.

⁹¹ Archív m. Trnavy, F. Missiles 1500—1526.

⁹² Hosák, I. c., 682, 678; Chaloupecký, *Středov. listy*, 151.

⁹³ Knieszsa, I. c., 56.

⁹⁴ Chaloupecký, *Středov. listy*, 145—146.

⁹⁵ Knieszsa, I. c., 56—57.

⁹⁶ Knieszsa, I. c., 79—80, 82—84.

Trnavy sa nám zachoval český list od Žofie z Valdštejna, daný roku 1509 na Starých Hradoch a zaslaný mestu Trnave, v ktorom ich žiada, aby prepustili dolnoorešianskeho fojta, poddaného ich panstvu na Červenom Kameni.⁹⁷ Grófi zo Sv. Jura a Pezinku si držali aj pisárov, znalých písomnej reči českej. Tak napr. na Červenom Kameni je roku 1509 úradníkom (pisárom) Juraj Belušský, pôvodom bezpochyby zo Slovenska, ktorý napísal potvrdenku o prevzatí poplatku za používanie vinohradov od mesta Trnavy roku 1509 po česky.⁹⁸ A takýchto pisárov, znalých písomnej češtiny, drží si potom na Červenom Kameni aj rodina Zápoľských, ktorá roku 1511 dostala Červený Kameň od Petra zo Sv. Jura a Pezinku do zálohy.

Uhorská šľachta a zemianstvo dostáva na Morave po jej dobytí nielen pozemkový majetok, ale aj poplatky z mestských dôchodov. Tak napr. kráľ Matej dal Ladislavovi Podmanickému už roku 1470 svätováclavský poplatok (losunk) mesta Brna, ktorého prevzatie dňa 23. októbra 1470 kvituje mestu Brnu⁹⁹ a poplatok (losunk) z roku 1473 dáva zasa Martinovi z Petrovic (Petrovice, okr. Bytča), kastelánovi vyšehradskému a píše mestu Brnu, aby ho vydali strýcom Martina z Petrovic, ktorí k nim prídu s listami, lebo Martin z Petrovic nemohol odísť do Brna.¹⁰⁰ Aj v rokoch 1481 a 1482 dáva kráľ Matej z kráľovských dôchodov mesta Brna 40 kôp grošov Mikulášovi Uhrovi zo Santova.¹⁰¹ Mesto Uničov muselo zasa odvádzať poplatky (losunky) Ulrichovi Trnavskému.¹⁰² Uvedené doklady nám v dostatočnej miere potvrdzujú, že pobytom uhorskej šľachty a zemianstva na Morave sa ich znalosť češtiny prehľbuje a bolo len prirodzené, že po svojom návrate i na Slovensku češtinu používajú.

Podobne však často aj moravskí bojovníci na strane kráľa Mateja dostávajú zasa majetky na Slovensku. Tak napr. roku 1482 drží hrad Branč Mikuláš Kropáč z Nevědomí, ktorý mal vtedy aj dom v Bratislave.¹⁰³ Tento Mikuláš Kropáč bojuje okolo roku 1480 v službách kráľa Mateja na západných hraniciach Uhorska.¹⁰⁴ Hrad Brauč je ešte roku 1501 v rukách rodiny Kropáčovej.¹⁰⁵ Podobne i Viliam Tetauer z Tetova, bojovník na strane Matejovej, získava roku 1481 hrad Hříčov,¹⁰⁶ ktorý drží aj roku 1483.¹⁰⁷ Roku 1482 držia holičské panstvo Žigmund, Henrich a Ladislav z Lažan, pochádzajúci tiež bezpochyby z českých zemí, ktorí zastávajú roku 1482 Mikulášovi Kropáčovi z Nevědomí a z Branča a jeho bratovi Jánovi Kropáčovi z Nevědomí a z Bučovic mestečko Radošovec a dediny Lackovu Ves a Lopašov.¹⁰⁸ Kráľ Žigmund založil rodine Bielik z Korníc hrad Lednicu,¹⁰⁹ ktorý táto rodina drží až do sedemdesiatych rokov XV. stor. Roku 1471 dostal od kráľa Mateja hrad Lednicu Szcasny (Felix) z Panyowa¹¹⁰ (asi z tvrdze Pánov na Morave),¹¹¹ ale nevieme, či sa dostal do držby tohto hradu.

⁹⁷ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

⁹⁸ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

⁹⁹ Chaloупecký, *Středov. listy*, 121—122, č. 147.

¹⁰⁰ Tamže, 124—125, č. 152.

¹⁰¹ Tamže, 135—136, č. 169 a str. 137—138, č. 173.

¹⁰² Archív český VI., 202, č. 90.

¹⁰³ Arch. rod. Révay, Jura in Holič F. I. Nro 2. Dnes v arch. Slov. nár. múzea v Martine.

¹⁰⁴ Tóth Zoltán, *Mátyás király idegen zsoldosserege*, Bp. 1925, 152.

¹⁰⁵ Archív český VI., 590, č. 453.

¹⁰⁶ Knieszsa, l. c., 52, pozn. 19.

¹⁰⁷ Chaloупecký, *Střed. listy*, 141; Fekete Nagy Antal, l. c., 385.

¹⁰⁸ Arch. rod. Révay, Jura in Holič F. I. Nro 2.

¹⁰⁹ Fekete Nagy, l. c., 71.

¹¹⁰ Tamže, 355.

¹¹¹ Hosák, l. c., 225.

Nie sú to však len šľachtici a zemani moravskí, ktorí sa dostávajú do služieb kráľa Mateja. Tak Ján Filipec, pochádzajúci z Prostějova, stáva sa biskupom varaždínskym a kancelárom kráľa Mateja. A títo ľudia, ktorí prišli z Moravy do Uhorska, používajú tu vo verejnom živote češtinu práve tak, ako ju používali doma a zachovali sa nám od nich aj české listiny vydané na Slovensku. Filipec bol za svojej mladosti pisárom u otca Ctibora Tovačovského z Cimburku, zemského hajtmána a predného moravského feudála a kráľ Matej chcel teda, aby Filipec bol spojitom medzi ním a moravskými feudálmi. Filipec má veľké zásluhy na používaní češtiny v kráľovskej kancelárii a aj sám ako kancelár píše mestu Trnave po česky.¹¹²

Takéto vzájomné styky a fluktuácia osôb v druhej polovici XV. stor. a najmä od roku 1468 neboli tu však len medzi šľachtou a zemianstvom Moravy a Slovenska, ale aj medzi meštianstvom, ba aj medzi poddanými, ktorí tiež často utekajú zo Slovenska na Moravu a opačne. Do miest, najmä na západnom Slovensku, do Trnavy, Trenčína, Skalice, Nového Mesta nad Váhom, Bratislavy, Žiliny, ba aj do ďalších menších mestiečiek, prichádza z Moravy mnoho obchodníkov a remeselníkov. Bolo častým zjavom, že i ľudia pochádzajúci zo Slovenska sa usadzujú na Morave. Túto fluktuáciu osôb môžeme zvlášť dobre sledovať v meste Trnave. Trnava už od príchodu husitskej posádky začína sa pod vedením Blažka z Borotína postupne slovakizovať. Počas trojročnej vlády husitskej posádky (1432—1435) sa značná čiastka Nemcov odsťahovala do Zadunajska a do vyľudneného mesta sa začalo sťahovať nové obyvateľstvo, zväčša slovenské z najbližšieho okolia. Ale aj cez druhú polovicu XV. stor. vidíme prichádzať do Trnavy stále nových obyvateľov, medzi ktorými sú i mnohí z českých zemí, najmä z Moravy, odkiaľ prichádzajú najmä po dobytí Moravy kráľom Matejom roku 1468. Títo ľudia, prichádzajúci z Moravy, boli zväčša remeselníci, prípadne i obchodníci a oni potom v značnej miere pôsobia na masy drobného slovenského remeselníctva a mestskej chudoby, ktoré boli v Trnave v období po odchode husitskej posádky zatlačované vládou nemeckého patriciátu. Nemecký patriciát zneužíval svoju nadvládu v meste natoľko, že volil pre mesto len takých farárov, ktorí vedeli nemecky, a na široké chudobnejšie slovenské vrstvy nebral vôbec zreteľ. Títo slovenskí remeselníci a mestská chudoba už v šesťdesiatych rokoch XV. stor. sa domáhajú kazateľa, ktorý by im slúžil v ich vlastnej reči. Roku 1463 trnavský mášiar Egidius pred svojou smrťou odkázal všetok svoj majetok kostolu sv. Mikuláša s tým, aby farár (plebán) na ten čas ustanovený držal si kazateľa pre slovenský ľud.¹¹³ V arcibiskupstve ostrihomskom, pravda, nebolo ľahko nájsť vtedy farára, ktorý by bol zbehlý kázať slovenským mešťanom, čo značilo zbehosť vo vtedajšej písomnej češtine a tak až po dobytí Moravy Matejom riešila sa táto otázka tak, že niekedy koncom roku 1470 bol za farára do Trnavy zvolený Václav z Brna, ktorého 3. januára 1471 arcibiskup ostrihomský Ján aj potvrdil.¹¹⁴ Václav z Brna bol tu zaiste už akýmsi kompromisom medzi nemeckým patriciátom, slovenskými remeselníkmi a mestskou chudobou, keďže zaiste vedel i česky i nemecky a mohol teda slúžiť aj Slovákom. Václav z Brna po svojom príchode do Trnavy bol farárom pri kostole sv. Jakuba,¹¹⁵ ale roku 1481 sa stáva farárom v kostole sv. Mikuláša^{115a} a vtedy začína viesť aj knihu počtov farárov tohto kostola.

¹¹² Arch. m. Trnavy; porov. listiny z roku 1486 a 1488 Chaloupecký, *Středov. listy*, 152, č. 188 a 151, č. 187 (Chaloupecký mylne tu uvádza roku 1486 namiesto roku 1488).

¹¹³ Arch. m. Trnavy, Kniha príjmov (počtov) farárov kostola sv. Mikuláša v Trnave, fol. 32 a, 32 b.

¹¹⁴ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 13, Nro 566.

¹¹⁵ Arch. m. Trnavy, Kniha príjmov farárov kostola sv. Mikuláša, fol. 34 a.

^{115a} Tamže, fol. 32 a, 32 b, 34 a.

Avšak v dôsledku stáleho početného i sociálneho vzrástania sa Slovákov v Trnave, ako aj v dôsledku väčšieho prilivu ľudí z Moravy Slováci sú už v osemdesiatych rokoch XV. stor. zastúpení vo vedení mesta, kde aspoň polovica prisázných mestskej rady museli byť Slováci,¹¹⁶ lebo v týchto časoch sa Slováci snažili už o ovládnutie mesta. Takto dochádza v osemdesiatych rokoch XV. stor. v Trnave k prudkým sporom medzi Slováckmi a Nemcami, najmä pri voľbách. Slováci niekedy v prvých mesiacoch roku 1486 využili nejakú príležitosť (asi neprítomnosť Nemcov v rade) a zvolili si za farára Majstra Jakuba z Vyškova, z olomouckej diecézy na Morave, ktorý mal byť v plnej miere pre ich potrebu a mal im slúžiť v ich vlastnej reči. No táto voľba narazila na tuhý odpor a trnavskí Nemci intrigovali proti nej, lebo aj sám kráľ zasiahol do trnavských pomerov. Dňa 12. mája 1486 píše kráľ Matej mestu Trnave, že voľba sa stala iba štyrmi alebo šiestimi z mestskej rady a že nebola teda so súhlasom celej mestskej obce trnavskej,¹¹⁷ z čoho vznikali rozpory, a žiada mesto, aby si zvolilo za farára Majstra Jána z Trnavy, farára v Šintave. Majster Ján z Trnavy mal tu byť zaiste akýmsi kompromisom pre Trnavčanov, lebo iste ovládal dobre obe reči. Kráľ Matej však zasahuje do týchto sporov trnavských mešťanov 21. mája 1486 dôrazným mandátom, v ktorom uvádza, že sa dozvedel, že už od niekoľkých rokov tu dochádza k zrážkam medzi Nemcami (Alemani) a Slováckmi (Slavi) a aby sa takéto zrážky neopakovali, nariaďuje, že rušitelia poriadku majú byť potrestaní trestom smrti a stratou všetkých svojich majetkov.¹¹⁸ Z listu Jána Filipca, biskupa varadínskeho a kancelára, zaslaného 6. júna roku 1486 mestu Trnave a písaného po česky, sa dozvedáme, že mesto mu už predtým oznámilo rezignáciu Jakuba, niekdajšieho ich farára a žiadalo ho, aby sa stavil u nich túto vec vyriešiť.¹¹⁹

Takto lepšie pochopíme aj tie fakty, že kráľ Matej už roku 1483 píše mestu Trnave po česky¹²⁰ a že podobne po česky píše mestu aj Ján Filipec, biskup varadínsky a kancelár, roku 1486 a 1488,¹²¹ ako aj prelát i páni kráľovstva uhorského roku 1490.¹²² V okruhu kráľovskej kancelárie sa teda dobre vedelo, že v Trnave je väčšia čiastka obyvateľstva slovenská a hrá význačnú úlohu vo vedení mesta. V archíve mesta Trnavy sa nám zachoval list Máximiliána, cisára rímskeho, daný 1. júna 1490 (po smrti kráľa Mateja) a zaslaný mestu Trnave, v ktorom sa odvoláva na svoje právo a právo svojho otca Fridricha a žiada mesto, aby ho podporovalo pri dosiahnutí uhorskej kráľovskej koruny.¹²³ Je isté, že za bojov kráľa Mateja s Fridrichom kráľ Matej sa mohol oprieť vo svojom dôležitom pohraničnom kráľovskom meste Trnave skôr o Slovákov ako o Nemcov. Takto lepšie pochopíme, že Pavol Holý, pochádzajúci z poddanských rodičov z Hradnej v Trenčianskej stolici, ktorý sa už v sedemdesiatych rokoch XV. stor. stal trnavským mešťanom¹²⁴ a ktorý

¹¹⁶ V archíve mesta Trnavy sa nám nezachoval nijaký protokol o zložení mestských rád z XV. stor.

¹¹⁷ „Certificati summus hanc novissimam dissensionem ac discordiam inter vos propter nullam aliam causam fuisse contitatum, quam ex electione in plebanum vestrum discreti Magistri Jacobi de Wysko dioc. Olmouc. per quatuor personas ex vobis aut sex facta. Quequidem persone, ex quo electionem huiusmodi non de consensu totius communitatis illius loci et omnium vestrum fecisse dinosebantur, wlgus et communitas illa in diversas variasque sentencias superihde trahebatur...“ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 14, Nro 151.

¹¹⁸ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 15, Nro 153.

¹¹⁹ Chaloupecký, *Středov. listy*, č. 188, 152.

¹²⁰ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 14, Nro 143; Chaloupecký, l. c., 140, č. 177.

¹²¹ Chaloupecký, l. c., č. 187 a 188, 151—152.

¹²² Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 17, Nro 179; *Linguistica slovacica* I—II (1939—40), 305.

¹²³ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 17, Nro 178.

¹²⁴ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 13, Nro 135 a.

bol v osemdesiatych rokoch XV. stor. dôležitou osobnosťou medzi trnavskými Slováckmi, dostáva od kráľa Mateja 10. apríla 1488 za zásluhy mu preukázané zemianstvo a erb.¹²⁵ Zdá sa, že to bol predovšetkým on, ktorý prispel k pacifikácii rozbuřenej hladiny v Trnave a stáva sa potom na dlhý čas i kapitánom mesta Trnava. Keď tento Pavel Holý roku 1512 daruje pre prípad vymretia svojho rodu mestu Trnave svoj majetok Starý Linč (dnes Starý Zeleneč), vyhotovuje o tomto akte listinu na koži v českom jazyku.¹²⁶

Podobné silné styky a fluktuáciu medzi Moravou a západným Slovenskom mohli by sme vykázat i z iných miest, hoci sa nám archíválie dotýčnych miest vo svojej súvislosti nezachovali. Najlepšie to vidieť ešte v Skalici, kam ľudia voľne prechádzali z Moravy, ako by tu ani hranice nebolo. Nezachovali sa nám archíválie mesta Skalice z XV. stor., ale túto fluktuáciu nám dobre potvrdzuje i prameň o kláštore františkánov v Skalici, ktorý hovorí, že keď bol roku 1467 založený v Skalici františkánsky kláštor, prvým predstaveným tohto kláštora sa roku 1467 stal Mikuláš z Moravy (Nicolaus de Moravia)¹²⁷ a že posviacku kostola, vystaveného pri kláštore, vykonal zasa 21. novembra 1484 Andrej z Brna (Brnenský), generálny vikár oloouckého arcibiskupa a titulárny biskup nikopolský. No aj opačne zasa vidíme v týchto časoch, že františkán Peter z Hlohovca účinkuje na okolí Brna.¹²⁸

Nakoniec treba ešte konštatovať, že styky medzi moravskými a slovenskými mestami udržiavali aj obchodníci a remeselníci, ktorí chodili za obchodom a na trhy, a to zo slovenských miest na Moravu a z Moravy zasa na Slovensko. Pre prvú polovicu XVI. stor. máme už o takýchto stykoch mnoho dokladov, najmä tridsiatkové výkazy a zachovalé už missiles v našich mestách z týchto čias, ktorými môžeme takéto styky v súvislejších rozmeroch preukázať, ale zato máme dost dokladov aj o tom, že už aj v druhej polovici XV. stor. najmä od dobytia Moravy Matejom boli tu značné takéto obchodné styky medzi Moravou a Slovenskom. Najväčšie styky s českými zemami, a tu najmä s moravskými mestami, mali naše západoslovenské mestá, ako sú Bratislava, Trnava, Skalica, Nové Mesto nad Váhom, Trenčín a Žilina. Z Moravy sa dovážalo na Slovensko najmä moravské súkno, slanečky a rôzne remeselné výrobky, kým zo Slovenska na Moravu sa zasa vyvážalo najmä víno, statok, ovocie a pod. Bolo len prirodzené, že takéto čulé styky a takéto fluktuácia osôb medzi Moravou a Slovenskom tiež v značnej miere pomáhali upevňovať používanie češtiny na Slovensku, a to dokonca aj pri cirkevných úkonoch vtedajšej katolíckej cirkvi.

Čeština však zakotvuje v týchto časoch v Uhorsku nielen ako písomný jazyk Slovákov, ale šíri sa dokonca aj na kráľovský dvor a do kráľovskej kancelárie a tak sa stáva i rečou diplomatickou. Taliansky humanista Galeotto Marzio (Galeotti Martius), ktorý sa dostal viac ráz do Uhorska a ktorého si obľúbil aj sám kráľ Matej, takže ho vzal aj na výpravu proti Čechom, opisuje nám podrobne rečové znalosti kráľa Mateja. Píše o ňom: „Ovláda totiž viac jazykov: vie latinsky, ako som sa už zmienil, výborne pozná bulharský jazyk, v ktorom píšú Turci svoje úradné listiny a dobre ho vie; lebo málo sa líši od slovanského („a sclavonica“; myslí tu-totíž na jazyk uhorských Slovanov), ktorý keďže je rozšírený na veľmi širokom území, má veľkú rôznorodosť. Jeho známosť nechýba ani kráľovi Matejovi, dôsledok čoho

¹²⁵ Turul, 1896, 135—136.

¹²⁶ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 22, Nro 237.

¹²⁷ V. J. G a j d o š, *Františkáni v Skalici*, Slov. denník XX (1937), č. 101.

¹²⁸ Jozef Š á t e k, *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava 1946, 12—13.

potom bol, že s Čechmi, Poliakmi, Rusínmi, Dalmatíncami, Bulharmi, Chorvátmi (Curetibus), Srbmi, Brencami (?) (Brencis), Rusmi a inými premnohými kmeňami (populis) bez tlmočníka hovorí. Slovanský jazyk (reč uhorských Slovanov) totiž považuje za matku všetkých týchto.¹²⁹ Ďalej ešte Galeotto píše, že Matej sa naučil i nemeckú reč, a to ako chlapec v žalári. Z citovaného je zrejmé, že pod „lingua selavonica“ myslí tu Galeotto reč tých uhorských Slovanov, ktorí sa nazývali vtedy už Slovákmi, Slavoncami a Slovincami a ktorí všetci sa v prameňoch tých čias nazývali ako „Slavi“ a ich reč „ligua slavonica“, po maďarsky zasa „tótok“ „tót nyelv“. Preto Galeotto uvádza jej rozšírenosť a rôznorodosť, lebo na juhu Uhorska sa rozprávalo značne odchyľne od krajov severného Uhorska. Niet nijakej pochyby o tom, že Matej dobre ovládal práve reč slovenského ľudu, medzi ktorým sa často zdržoval, najmä na poľovačkách v slovenských horách. No tým, že bol za mladi v Čechách, že mal za manželku Kunku, dcéru Juraja Poděbradského, a že od roku 1468 držal Moravu a bol i českým kráľom, niet nijakej pochyby o tom, že ovládal dobre i češtinu. Galeotto v svojej spomenutej práci ďalej píše i o používaní nelatinských rečí v strednej Európe a konštatuje: „Ale Nemci, Česi a Poliaci niekedy v reči vlasti (národnej), zväčša ale latinsky píše listy (listiny), iba Uhorsko (o kresťanoch hovorím¹³⁰) len po latinsky píše, ponevác v maďarskej reči nepíše sa ľahko.“¹³¹ Galeotto napísal svoju prácu po viacerých pobytoch v Uhorsku v rokoch 1484—1487 a mal teda dobrú vedomosť o tom, že u Nemcov, Čechov a Poliakov sa písalo v tých časoch i v ich vlastných rečiach popri latinskej, kým u Maďarov sa maďarsky nepísalo. Galeotto prišiel posledný raz do Uhorska roku 1479 a mohol teda vidieť české listy a listiny i v okruhu Matejovho kráľovského dvora.

Kráľ Matej vydal mnoho listov a listín v českom jazyku, ktoré boli však zväčša určené na územie českých zemí a aj v VI. zväzku *Archivu českého* je ich publikovaných¹³² až 54 kusov. No od kráľa Mateja máme však aj listy a listiny, napísané v českom jazyku, ktoré zaslal uhorským adresátom, napr. roku 1473 píše N. Súľovskému (daný v Budíne),¹³³ roku 1481 na žiadosť Ladislava Podmanického zrušuje česky pisanou listinou jeho testament (daná v Budíne)¹³⁴ a roku 1483 píše mestu Trnave o konfiškovaní majetku vraha Gašpara (list daný v Trnave).¹³⁵ Zachovala sa nám aj listina kráľa Mateja, daná v Budíne roku 1486, ktorou zabezpečuje právo večného nakladania s majetkami Petrovi grófovi zo Sv. Jura a Pezinku a na Starom Jičíne.¹³⁶ Peter však v týchto časoch prebýval i na Morave a tak túto listinu nemôžeme plne zaradiť do predošlej skupiny uhorských adresátov.

¹²⁹ „Peritus enim plurium linguarum, intelligit latine, ut dictum est, optime scit Bulgaricam linguam, in qua Turci sua scribunt diplomata, bene tenet. Parum namque a Selavonica distat. Quae cum latissime pateat, maximam habet varietatem. Cujus rex Matthias non est ignarus, unde factum, ut cum Boëmis, Polonis, Rhenis, Dalmatis, Bulgaricis, Curetibus, Servianis, Brencis, Roxolanis, aliisque permultis populis sine interprete loquatur. Selavonica enim lingua omnium istarum mater esse cognoscitur.“ Galeotti Martii Narniensis, Salomon Hungaricus sive commentarius elegantissimus de . . . . Matthiae Corvini, sapienter, egregie, fortiter et iosose dictis ac factis. Viennae 1723, 80.

¹³⁰ Mysli tu na obyvateľov rímskokatolíkov a nie pravoslávnych.

¹³¹ „ . . . sed Germani, et Boëmi, et Poloni, aliquando lingua patria plerumque latinas literas scribunt, sola Hungaria (ex christianis loquor) non nisi latine scribit. Quoniam Hungarorum lingua non facile scribi potest.“ Galeotti Martii, l. c., 80—81.

¹³² *Archiv český* VI, 45—77.

¹³³ *Kniezsa*, l. c., 25—26.

¹³⁴ *Chaloupecký, Středov. listy*, 136—137.

¹³⁵ *Chaloupecký*, l. c., 139—140.

¹³⁶ Tamže, 150.

Najnovšie sa J. Kniezsa snaží otázku českých listín, vydaných uhorskými kráľmi, vysvetliť tak, že ich „nevýdala uhorská, ale česká kráľovská kancelária“. Kniezsa vysvetľuje vec tak, že uhorskí kráľi, ktorí vydávali české listiny, boli aj českými kráľmi a že čiastka českej kancelárie mohla odprevadiť panovníka aj do Uhorska.¹³⁷ Mesto Trnava bolo však uhorským kráľovským mestom a česká kráľovská kancelária nebola kompetentná mu písať; pritom list vydaný pre mesto Trnavu bol daný v samom meste Trnave a nemôže tu teda ísť o nejaký omyl. Matej tiež poslal tieto české listy len takým uhorským adresátom, ktorí boli jeho verní straníci a ktorých dobre poznal. Tak napr. 16. februára 1473 píše po česky N. Súľovskému, s ktorým sa predtým na jeseň roku 1472 dôverne osobne rozprával pod Vyšehradom (pri Dunaji)¹³⁸ a vedel teda dobre, prečo adresátovi píše po česky. Je veľmi pravdepodobné, že v tomto jazyku sa spolu aj pod Vyšehradom rozprávali. I Ladislavovi Podmanickému vydal Matej zaiste preto listinu v českej reči, lebo jeho testament, ktorý rušil, bol bezpochyby v češtine napísaný, ako napísal i druhý svoj testament roku 1484, ktorý sa nám zachoval.¹³⁹ Je pravdepodobné, že aj žiadosť Ladislava Podmanického o zrušenie tohto prvého testamentu bola napísaná alebo prednesená v českom jazyku. Niet nijakých pochyb a Kniezsa to nevie ani dokázať, že by tieto listy a listiny nebola vyhotovila uhorská kráľovská kancelária. Kniezsa však nepozná českú listinu, ktorú vydala uhorská kráľovská kancelária 21. júla 1490 mestu Trnave a ktorú poslala na rozkaz uhorskej rady (preláti a páni kráľovstvá uhorského¹⁴⁰), a to v čase, keď kráľ Matej už nebol na živu a keď Vladislav nebol ešte v Budíne so svojou kanceláriou. Kráľ Vladislav vtedy ešte len prekračoval hranice Uhorska a blížil sa k Trnave, aby bol korunovaný v Uhorsku. Páni a preláti uhorského kráľovstva v tejto českej listine žiadajú trnavských mešťanov, aby dôstojne privítali Vladislava, ktorý sa blížil k ich mestu.

Treba ešte podotknúť, že to nebola len náhoda, že práve Trnave bola i roku 1483 i roku 1490 zaslaná česká listina (list) uhorskou kráľovskou kanceláriou, lebo tak kráľ Matej, ako aj uhorská kráľovská kancelária dobre vedeli o pomeroch v Trnave, kde Slováci v tých časoch už počtom prevládali a kde už aj vo vedení mesta mali silnú účasť, ako sme na to už podrobne poukázali. Preto aj sám Ján, biskup varadínsky a kancelár, píše roku 1486 a 1488 Trnave po česky, lebo tamojšie pomery dobre poznal a do nich aj sám osobne už roku 1486 zasahoval. Pravda, treba konštatovať, že uhorská kráľovská kancelária nezaslala a ani nemohla zaslať v českej reči písanú listinu alebo list takému mestu, v ktorom Slováci nebývali, napr. nejakému mestu v Zadunajsju. Podobne nemáme prípad, že by hola kráľovská uhorská kancelária zaslala česky písanú listinu alebo list takému uhorskému šľachticovi, ktorý by nerozumel českej reči.

Môžeme teda vcelku záverom pre toto obdobie konštatovať, že za vlády kráľa Mateja (1458—1490) používala sa už čeština v plnej miere ako písomný jazyk Slovákov. No že tu nešlo len o listy a listiny od českých ľudí, zdržujúcich sa na Slovensku, prípadne od pisárov českého pôvodu, ako by to niektorí chceli vidieť, najlepšie nám dokumentuje, keď si bližšie povšimneme aspoň zápisy, listy a listiny, ktoré sa nám z tohto obdobia zachovali z blízkeho okolia mesta Žiliny.

¹³⁷ Kniezsa, l. c., 143.

¹³⁸ Kráľ Matej sa na Vyšehrade zdržoval od 2.—18. októbra 1472; porov. Kniezsa, l. c., 25, pozn. 2.

¹³⁹ Chaloupecký, l. c., 146—147.

¹⁴⁰ Archív m. Trnavy, Arm. I, Lad. 17, Nro 179; vydal A. Húščava v *Linguistica slovacica* I—II (1939—1940), 305, kde je i faksimile listiny.

Nielen v mestskej knihe žilinskej máme od roku 1451 súvislé zápisy v reči českej¹⁴¹ a český zápis z roku 1485 poznáme aj z mestskej knihy rajeckej,¹⁴² ktorá sa nám však nezachovala, ale čeština sa používa v tomto kraji v plnej miere aj v listoch a listinách. Zachovali sa nám nielen české listy a listiny vydané mestom Žilinou (z roku 1472¹⁴³), ale aj menšími mestečkami na okolí Žiliny, ako Varínom (1479,¹⁴⁴ 1485¹⁴⁵), Kysuckým Novým Mestom (1479¹⁴⁶), Rajcom (1479¹⁴⁷) a Veľkou Bytčou (1484¹⁴⁸). Ba češtinu v tomto kraji v tých časoch používa aj šľachta a zemianstvo (najmä na hradoch), ako aj sami mešťania. Tak sa nám zachoval list od Blažka Podmanického, kapitána hradu Branč (vydaný asi roku 1467 na Branči¹⁴⁹), český testament od Ladislava Podmanického, napísaný v Považskej Bystrici roku 1484,¹⁵⁰ české osvedčenie Rafaela z Hatného, vydané na Budatíne roku 1478¹⁵¹; priateľské zmierenie medzi Ladislavom Podmanickým a Viliamom Tetauerom, pánom hradu Hričova, urobili páni trenčianskeho kraja a vydali v Trenčíne roku 1483 tiež po česky,¹⁵² roku 1479 vydáva v Žiline české osvedčenie zeman Lacek Čičkan z Rudiny¹⁵³ a roku 1473 na pranie Václava Pangráca, fojta žilinského, bolo preložené z nemčiny do češtiny aj právo magdeburské.¹⁵⁴ Podobne sa nám zachovala aj česká potvrdenka, vydaná mešťanom Mikulášom Hlimkom v Žiline roku 1484 o prevzatí 110 uh. zlatých od mesta Žiliny za fojtstvo.¹⁵⁵ Dokonca aj kráľ Matej v styku so šľachtou tohto žilinského kraja používa češtinu; roku 1473 vydáva príkaz v českej reči N. Súlovskému¹⁵⁶ a roku 1481 zrušuje na žiadosť Ladislava Podmanického českou listinou jeho testament.¹⁵⁷

Z uvedeného je jasné, že za vlády Mateja sa čeština v žilinskej oblasti používala v širokých rozmeroch a že tu nejde len o nejakých náhodných českých pisárov, ktorí by tieto zápisy, listy a listiny boli písali, ale že tu ide o jazyk, ktorý aj sami Slováci používali, považujúc ho za písomný prejav i svojich vlastných slovenských dialektov. Nielenže mestecká, ako sú Varín, Rajec, Kysucké Nové Mesto a Bytča, nemohli si držať zvláštnych pisárov z českých zemí, ale konkrétne dokonca vieme, že aj v najdôležitejších mestách Trenčianskej stolice, Žiline a Trenčíne, mali v druhej polovici XV. stor. aj pisárov slovenského pôvodu, ako si o tom v ďalšej kapitole ešte podrobne pohovoríme. Toto značné používanie češtiny v žilinskej oblasti v druhej polovici XV. stor. si môžeme vysvetliť len tak, že tu popri vzájomných stykoch pohraničných museli silne pôsobiť i študenti, ktorí práve z tohto kraja chodili i po Lipanoch študovať ešte na pražskú univerzitu (zo Žiliny, z Varína,

¹⁴¹ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, str. 103 a n.

¹⁴² Chaloupecký, *Středov. listy*, 143.

¹⁴³ Tamže, 123.

¹⁴⁴ Knieszsa, l. c., 29—30.

¹⁴⁵ Chaloupecký, *Středov. listy*, 149.

¹⁴⁶ Tamže, 128.

¹⁴⁷ Tamže, 129.

¹⁴⁸ Tamže, 142—144.

¹⁴⁹ Tamže, 114.

¹⁵⁰ Tamže, 146—147.

¹⁵¹ Knieszsa, l. c., 27—28.

¹⁵² Chaloupecký, *Středov. listy*, 141—142.

¹⁵³ Chaloupecký, *Středov. listy*, 130—131; porov o Čičkánovi Fekete Nagy, *Trencsén vármegyé*, 239.

¹⁵⁴ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, 79.

¹⁵⁵ Knieszsa, l. c., 48—50.

¹⁵⁶ Knieszsa, l. c., 25—26.

¹⁵⁷ Chaloupecký, *Středov. listy*, 136—137.

z Konskej a z Beluše boli študenti graduovaní na pražskej univerzite), ako sme na to už poukázali.

Nejde tu dokonca len o rečový vplyv českých pomerov na pomery slovenské, ale aj o širší kultúrny vplyv. Tak napr. v žilinskej oblasti v druhej polovici XV. stor. a na počiatku XVI. stor. skoro v každej význačnejšej zemianskej rodine sa vyskytuje meno Václav, čo predtým nebývalo. Tak roku 1473 bol žilinským fojtom Václav Pangráč,^{158a} roku 1481 sa pripomína Václav Podmanický, syn Blažka Podmanického^{158a}, roku 1484 Václav Súfovský (zo Súfova^{158b}) a Václav Hrabovský (z Hrabového^{158c}), roku 1493 Václav Maršovský^{158d} a roku 1520 Václav Suneg z Jesenice.^{158e}

Nakoniec musíme ešte poukázat na to, že na Slovensku sa niektorí mylne domnievali, že čeština sa šírila a ujímala na Slovensku len v náboženskom rúchu (napr. Július Botto).^{158f} Skutočnosť je však taká, že zo všetkých zápisov v mestských knihách, ďalej z listov a z listín, ktoré sa nám zachovali v českom jazyku na Slovensku do roku 1490, a tak bolo aj ďalej do roku 1520, do šírenia sa Lutherovho učenia, ani jeden zápis, list alebo listina netýka sa výlučne náboženských vecí a nevydala ho nijaká cirkevná ustanovizeň. Naopak, naše doklady hovoria o tom, že čeština na Slovensku sa vo verejnom živote šírila predovšetkým prostredníctvom svetských kruhov (vojaci, študenti, mešťania, šľachta a zemianstvo) a medzi svetskými kruhmi sa ona predovšetkým aj ujíma, či už medzi mešťanstvom alebo šľachtou a zemianstvom, pričom, pravda, nechceme tvrdiť, že by sa čeština nehola šírila zo strany husitov aj prostredníctvom ich viery, aj keď sa nám doklady pre to nezachovali. Je fakt, že husitským a jiskrovským vojakom pripadá veľký podiel na šírení češtiny na Slovensku, ale čeština sa šírila i prostredníctvom nehusitov a aj najstaršiu českú listinu na Slovensku, ktorá sa nám zachovala, vydal roku 1415 Hynko, biskup nitriansky a roku 1422 Štibor zo Štiboric a na Beckove, ktorý stál na strane Žigmundovej, na strane protihusitskej. Ba podľa všetkého čeština sa v druhej polovici XV. stor. šírila a používa už aj v kázňach a modlitbách v cirkvi katolíckej, čo bolo len prirodzené v dôsledku toho, že sa čeština udomácnila na Slovensku ako písomný jazyk Slovákov. Doklady o používaní češtiny pri šírení sa husitských náboženských náuk sa nám, pravda, ťažšie mohli zachovať z XV. stor. V bibliotékach jednotlivých reholí na Slovensku sa nám však zachovalo mnoho rôznych kódexov a iných rukopisov z XV. stor. a tu sa nám skôr mohli zachovať aj doklady o používaní češtiny pri náboženských úkonoch katolíckej cirkvi. V tomto smere je predovšetkým dôležité vyrovnať sa nám bližšie s tzv. „východoslovenskou kázňou“, ako sa dosiaľ najčastejšie označovala.

Táto pamiatka bola už viac ráz vydaná a hodne sa už o nej napísalo.¹⁵⁹ Je to koncept kázne i s modlitbami, napísaný v podstate tiež písomným jazykom českým,

¹⁵⁸ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, 79.

^{158a} Chaloupecký, *Středov. listy*, 115, 131.

^{158b} Kniezsa, l. c., 52.

^{158c} Tamže, 54.

^{158d} Tamže, 60.

^{158e} Tamže, 107.

^{158f} *Slov. pohľady* XXI (1901), 297.

¹⁵⁹ A. Müller, *Fragmentum concionatorium bohemicum*, Jagičov Archiv I. (1876), 617—620; V. Flajšhans, *Z výletu do Moravy*, Osvěta 26, 1896, 895—899; Fr. Pastrnek, *Stará jazyková památka slovenská*. Sbor. filologický VII (1922), 100—127; Ján Vilikovsky, *Poznámka o pôvodu tak zvaných „východoslovenských kázání“*. Literárnohistorický sborník, II—III, 95—98; Ján Stanislav, *Modlitby pri kázni zo Spišskej kapituly*. Jazykovedný sborník SAVU IV (1950), 141—155.

ale s mnohými slovakizmami, ba i s niektorými polonizmami. Kázeň sa zachovala v kódexe na Morave, ktorý kedysi patril kartuziánskemu kláštora v Olomouci.¹⁶⁰ Dnes ide predovšetkým o to, kde vznikol koncept tejto kázne a kde bola táto kázeň povedaná. Weingart po vydaní práce Müllerovej, Flajšhanovej a Pastrnkovej rezumoval o jej pôvodcovi: „Pisateľ byl mladý kněz nebo mnich z východního Slovenska, asi z některého kartuziánského kláštera ve Špiši, který byl za vlády uherského krále na Moravě poslán na Moravu — snad jako exponent Matyášův. V písemném konceptu zanechal stopy svého rodného nářečí a také stopy polského vlivu zvl. v modlitebních formulích.“¹⁶¹ Stanislav sa naproti tomu snaží dokázať, že kázeň bola povedaná roku 1480 v Spišskej Kapitule, kde bol kostol sv. Martina, lebo autor konceptu kázne sa spovedá i „swathemu Martinowy, patronowy tochtu kostola“. Tvrdenie Vilikovského, že autorom konceptu kázne a modlitieb nemusel byť Slovák, ale mohol byť aj nejaký Nemeц z českých zemí,¹⁶² je úplne neopodstatnené. Mnohé slovenské nárečové zvláštnosti v koncepte kázne a v modlitbách, ako aj fakt, že autor na začiatku kázne hovorí „a tak sie wklada slowenskym jazykam“, svedčia bezpečne o tom, že autorom mohol byť len Slovák, resp. človek neslovenského pôvodu (napr. nemeckého), ktorý sa však narodil v zmiešanom území slovensko-nemeckom (napr. na Spiši) a ktorý musel pôsobiť na viacerých miestach medzi Slovákmi. Takto si môžeme vysvetliť u autora i vplyvy východoslovenské, stredoslovenské a konečne i polonizmy (tieto z pôsobenia niekde na hraniciach poľsko-slovenských, napr. v Lehnici). V druhej polovici XV. stor. sa jazyk Slovákov nazýval „slovenským jazykom“ nielen na Slovensku, ale aj v českých zemiach, o čom máme mnoho pevných dokladov. Tieto fakty by skôr nasvedčovali vzniku a predneseniu kázne na Slovensku a aj konkrétne doklady, ktoré zniesol Stanislav, že by to mohla byť kázeň povedaná v dome sv. Martina v Spišskej Kapitule z príležitosti dokončenia prestavby tohto kostola roku 1480,¹⁶³ sú dosť závažné pre našu otázku, ale nie sú to ešte doklady v plnej miere rozhodujúce. Na druhej strane ani fakt, že koncept kázne sa zachoval v kódexe na Morave, nedokazuje ešte v plnej miere, že by bol koncept kázne vznikol na Morave a že tam by bola kázeň i povedaná. Vieme totiž, že takéto kódexy sa prenášali z kláštora do kláštora a aj na Slovensko sa dostali v XV. stor. kódexy a rukopisy, ktoré vznikli v českých zemiach. Takto sa teda kódex mohol dostať i zo Slovenska na Moravu, ba nie je vytvorená aj možnosť, že koncept kázne vznikol na Slovensku a aj sama kázeň bola povedaná slovenským veriacim a že mních alebo kňaz, ktorý sa dostal potom na Moravu, vzal si ju so sebou a až tu na Morave bola vpísaná do tohto kódexu. Vieme inak, ako sme si už na to čiastočne aj poukázali, že medzi rehoľami práve v sedemdesiatych rokoch XV. stor., teda po dobytí Moravy Matejom, bola veľká fluktuácia medzi Slovenskom a Moravou a tak sa mohol ľahko nejaký kartuziánsky mních dostať zo Spiša na Moravu. Vieme tiež, že kráľ Matej už roku 1468 vzal kartuziánsky kláštor v Olomouci do svojej zvláštnej ochrany a roku 1475 potvrdil mu i kláštorne privilégia.¹⁶⁴ Ba nie je bez zaujímavosti konštatovať, že roku 1479 dostali Kroměříž do zálohy bratia Imrich a Štefan Zápolský,¹⁶⁵ z ktorých Imrich Zápolský už od roku 1464 bol večitým županom spiš-

¹⁶⁰ *Sborník filologický* VII (1922), 103.

¹⁶¹ Miloš Weingart, *O nejstarších jazykových památkách slovenských*. Praha 1935; 7; zvl. odľtačok z *Čas. pro moderní filologii* XXI (1935).

¹⁶² *Literárnohistorický sborník* II—III, 95—98.

¹⁶³ *Jazykovedný sborník* IV, 143 n.

¹⁶⁴ Ho s á k, l. c., 472.

¹⁶⁵ Tamže, 652.

ským¹⁶⁶ a tak ľahko sa mohol nejaký kňaz dostať na Moravu i v službách týchto. Na Morave bolo v týchto časoch hodne uhorského vojska a medzi nimi i mnoho Slovákov, ale z obsahu kázne je jasné, že kázeň bola povedaná v súvislosti s posviackou nejakého kostola zasväteného sv. Martinovi. Bolo by preto potrebné ešte zistiť, či na Morave existoval v druhej polovici XV. stor. kostol zasvätený sv. Martinovi a kde. V Olomouci a Kroměříži sa mi nepodarilo zistiť takýto kostol. Keby bol vznikol koncept kázne na Morave a keby aj kázeň bola bývala tam povedaná, bol by ju musel autor robiť hneď po svojom príchode zo Slovenska na Moravu, kým sa totiž nenaučil lepšie po česky a kým si neodvykol vykladať Písmo sväté „slovenským jazykom“. Nie je vylúčená dokonca ani možnosť, že hoci dotýčny kazateľ už pôsobil na Morave, kázeň bola prednesená na Slovensku, kam mohol byť na zvláštnu príležitosť pozvaný.

No nech už bola kázeň a uvedené modlitby urobené a povedané na Slovensku alebo na Morave, jedno je isté, že je dôležitým dokumentom pre našu otázku. Najprv dokazuje, že za Mateja sa už aj v samej katolíckej cirkvi na Slovensku používala čeština pri kázaniach a modlitbách, aj keď pri nedostatočnej znalosti českej teologickej terminológie vnikalo do tohto jazyka mnoho slovakizmov. Z konceptu kázne a modlitieb je jasné, že autor sa drží v podstate písomného českého jazyka a aj otcenáš je v podstate český. Toto naše stanovisko, že v druhej polovici XV. stor. sa čeština používala i pri bohoslužobných úkonoch v katolíckej cirkvi, môžeme doložiť aj pevnými dokladmi z Trnavy, kde, ako sme si na to už poukázali, trnavskí Slováci sa už od roku 1463 snažia o kazateľa pre slovenský ľud a že takýchto si vedia získať iba na Morave, lebo na Slovensku bol nedostatok kňazov, ktorí by boli ovládali písomnú reč českú. Takto získavajú do Trnavy roku 1470 Václava z Brna a roku 1486 sa snažia presadiť za trnavského farára i Jakuba z Vyškova. V prameňoch mesta Trnavy z prvej polovice XVI. stor. sa stále dozvedáme o slovenských kazateľoch v Trnave. Tak k roku 1529 sa dozvedáme, že v Trnave bol slovenským kazateľom Stanislav z Nového Sączu v Galícii,¹⁶⁷ ktorý hoci bol poľského pôvodu, iste kázal vtedajším písomným jazykom Slovákov čiže češtinou. Niet nijakej pochybnosti o tom, že títo slovenskí katolícki kazatelia z doby predreformačnej kázali a modlili sa v Trnave vo vtedajšom písomnom jazyku Slovákov čiže v reči českej a holo len prirodzené, že v prípade, ak takýmto kazateľom bol človek slovenského pôvodu, do takýchto kázni a modlitieb mu vnikalo viac slovakizmov ako človeku, ktorý bol pôvodom z českých zemí, ba i z poľských krajov, lebo i to vieme, že v XVI. stor. pre nedostatok domáceho kňazstva bolo na Slovensku i viac kňazov poľského pôvodu.¹⁶⁸ V knižnici kapituly ostrihomskej v Trnave nachádzal sa v polovici XIX. stor. misál *Sacrae ecclesiae Strigoniensis*, ktorý bol vytlačený v Brne nákladom Teobalda Jegera, budínskeho kníhkupca, 21. novembra 1491. V tomto misáli sú na okrajoch preložené viaceré modlitby do češtiny, ktoré korešpondujú s latinským textom modlitieb. Tieto česky písané modlitby sú písané rukou z prvej polovice XVI. stor. a je ich tam asi 20. Prvých 5 z týchto modlitieb publikoval už

¹⁶⁶ Nagy Iván, *Magyarország családai* X, 488.

¹⁶⁷ V lat. testamente Margarety zo Spačínice z roku 1529 sa uvádza „honorabilem dominum Stanislavum do Nowa Sadez pro tunc predicatorem Sclauorum Thyrn.“ Arch. m. Trnavy, Testamenta, f. 1., nro 12.; porov. i Knihu príjmov farárov kostola sv. Mikuláša v Trnave, arch. m. Trnavy.

¹⁶⁸ Kanonické vizitácie z roku 1560 uvádzajú na Slovensku viac takýchto kňazov poľského pôvodu, najmä na severnom Slovensku. Porov. V. B u c k o, *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*, Bratislava 1939, 171, 174, 175, 177.

Růčka¹⁶⁹ s istými chybami a dobrý opis z nich sa nám zachoval v odpise bibliotekára tejto knižnice Karola Lányiho v archíve Národného múzea v Prahe (sub sign. F 239). Písané sú pomerne dobrou češtinou a zaiste ich tam vpísal nejaký kňaz, pôsobiaci v Trnave ako „slovenský kazateľ“. V Trnave boli v prvej polovici XVI. stor. stále popri sebe nemecký farár a slovenský kazateľ. Podobné pomery boli i na Spiši. I tu Nemci a nemeckí kňazi hrali v XV. stor. dôležitú úlohu, ale aj tu sa Slováci snažia mať svojich slovenských kazateľov.

Keď už sme hovorili o rádových knižniciach a čo sa v nich zachovalo, treba ešte podotknúť, že aj v kódexe *Manipulus florum*, ktorý bol do roku 1918 vo františkánskej knižnici v Bratislave a ktorý sa od roku 1918 nachádza v Szombathelyi v Maďarsku, uvádza sa za kolofonom, datovaným 21. augusta 1380, jedna strofa mariánskej piesne, ktorá je napísaná tiež po česky.¹⁷⁰ Nie je však známa proveniencia tohto kódexu, či vznikol na Slovensku alebo či ho nedoniesli z českých zemí, lebo medzi františkánmi na Slovensku a na Morave bola už v XV. stor. silná fluktuácia, ako sme sa už inak o tom zmienili pri Skalici. Keby táto pieseň bola hývala napísaná už roku 1380 do kódexu na území Slovenska, potvrdilo by to našu tézu, že čeština sa začala používať na Slovensku už pred príchodom husitských a jiskrovských vojsk. No aj v tomto prípade mohol text zapísať kňaz českého pôvodu, lebo vieme, že už v XIV. stor. prišlo do Uhorska mnoho kňazov z českých zemí. Z uvedeného je zrejme, že jednotlivé zápisy v kódexoch treba posudzovať s veľkou opatrnosťou, pokiaľ nie je tam konkrétne uvedené miesto a doba vzniku dotyčného zápisu. K uvedenému faktu, že roku 1491 sa misál pre arcibiskupstvo ostrihomské tlačil v Brne, treba ešte doplniť, že už roku 1488 sa v Brne tlačila aj známa *Cronica Hungarorum* od Jána Thurocziusa.¹⁷¹ Takto teda vyspelejšie moravské pomery vplývali po každej stránke na pomery uhorské a tu zvlášť na pomery v susednom západnom Slovensku.

POUŽÍVANIE ČEŠTINY NA SLOVENSKÚ PO ROKU 1490

Chaloupeckého zbierka stredovekých českých listov a listín zo Slovenska, ktorá vyšla roku 1937, obsahovala iba materiál do roku 1491. Chaloupecký si totiž vzal za medzník československého stredoveku rok 1490, rok nastúpenia Vladislava II. Jagelovca na uhorský trón. Plánoval teda vydať svoje listy a listiny do roku 1490, ale keďže v archíve mesta Bardejova našiel viac listov práve z roku 1491, vydal ešte aj tieto. Tieto bardejovské listy z roku 1491 pochádzajú od vojakov, dávajúcich sa do služieb Vladislava; väčšina z nich vznikla v Galícii a sú písané značnou zmiešaninou českého, poľského a slovenského jazyka.¹⁷² Takto sme o materiáli po roku 1491 nemali nijaký prehľad, lebo do rozšírenia Lutherovej reformácie na Slovensku, najmä z obdobia roku 1491—1526, nemali sme okrem niektorých výnimiek publikovaný takmer nijaký materiál, a preto sme nemali ani jasnejší pohľad na používanie češtiny na Slovensku v tomto období. Už pri spracúvaní svojich starších štúdií sa mi nastoľovala otázka situácie češtiny na Slovensku v tomto preformačnom období, či snáď po rozpustení svojho vojska Jánom Jiskrom z Brandýsa a po ďalších troch decéniách doznievania obdobia českých žoldnierov v Uhorsku nedošlo

¹⁶⁹ Štefan Růčka, *Trnava*, Skalica 1868, 36—37.

¹⁷⁰ Literárnohistorický zborník IV (1947), 161—163; J. Stanislav, *Po stopách predkov*, Bratislava, 1948, 102.

¹⁷¹ V. J. Gajdoš, *Slovenské glosy v latinskom misáli zo XVI. stor.* Hist. slovača I—II, 1940—41, 221.

¹⁷² Chaloupecký, *Středov. listy*, 161—170.

k istému úpadku pri používaní češtiny na Slovensku a či azda až vplyvom rozšírenia reformácie nebolo jej používanie nejako znovu obnovené a posilnené. Z týchto dôvodov už v tridsiatych rokoch som si zaumienil zbierať listy, listiny a zápisy z tohto obdobia po roku 1490.

Už pri prezeraní archívu rodiny Rakovských z Lipt. Štiavnice roku 1935 našiel som v tomto archíve tri české listiny z rokov 1494, 1504 a 1511, ktoré vznikli v zemianskom prostredí v Liptove a ktoré jasne poukazovali, že čeština sa aj v týchto časoch používala u Slovákov ako ich písomná reč. Toto ma povzbudilo, aby som pokračoval na začatej ceste. Pri ďalšom zhromažďovaní materiálu som uznal za potrebné zbierať materiál z celej prvej polovice XVI. stor. (do roku 1550), teda až do čias, kým sa reformácia na Slovensku nerozšírila do väčších rozmerov. Vieme totiž, že v dôsledku rozšírenia reformácie po celom Slovensku vznikla na Slovensku v druhej polovici XVI. stor. už taká situácia, že sa čeština ako liturgický jazyk evanjelikov používala ešte v širších rozmeroch ako predtým. V druhej polovici XVI. stor. bolo už na Slovensku toľko reformačných škôl, či už mestských alebo založených feudálmi, že znalosť čítania a písania sa veľmi rozšírila a v dôsledku toho aj používanie češtiny vo verejnom živote. Okrem toho treba poznamenať, že mnohé mestá, ako aj šľachtické a zemianske rodiny zachovali súvislejší archívny materiál len od polovice XVI. stor. a kým teda archívny materiál z XV. a z prvej polovice XVI. stor. zachoval sa nám dosť obmedzene, zatiaľ vidíme, že od druhej polovice XVI. stor. tohto materiálu značne pribúda a už aj napr. v archíve bývalej stolice trenčianskej máme veľké množstvo listín z druhej polovice XVI. stor., napísaných po česky (najmä v archívnom fonde jednotlivých zemianskych rodín stolice). No i materiálu do roku 1550 je už na Slovensku toľko, že v našej edícii, ktorú pripravujeme do tlače, považovali sme za potrebné vydávať tento materiál už podľa jednotlivých archívnych celkov (archív mesta Trnavy, archív rod. Rakovských, Benických, Révaych a pod.). Najnovšie I. Kniezsa vo svojom uvedenom diele vydal české listiny do roku 1526, ktoré sa nachádzajú v Maďarsku (tu predovšetkým v Krajinskom archíve v Budapešti) a tak nám tu publikoval i materiál z tohto obdobia.¹⁷³

Po smrti kráľa Mateja dostáva sa roku 1490 na uhorský trón český kráľ Vladislav II. Jagelovec. Hospodárske a politické pomery, ako sa vyvíjali za vlády Jagelovcov (do roku 1526), priali ďalšiemu upevňovaniu češtiny na Slovensku. Za tohto spoločného panovníka českých zemí a Uhorska, hoci Morava od roku 1490 bola zasa pripojená k českej korune, hospodárske a kultúrne vzťahy medzi českými zemami a Uhorskom, a tu predovšetkým, pravda, medzi Moravou a západným Slovenskom, vyvíjali sa veľmi priaznivo. Vladislav prebýval zväčša v Uhorsku, kde sám používal český jazyk, a preto ho v Uhrách nazývali i kráľom „dobře“, prikyvujúc obyčajne týmto slovom svojim radeom, a bolo len prirodzené, že sa tento jazyk používal i vo verejnom živote. Vladislav už pred svojou voľbou za uhorského kráľa sľubuje českou listinou z 8. mája 1490 Štefanovi Zápoľskému hrady Ľubovňu a Podolínec a 13 spíšských miest dedične, ako aj predĺženie zápisu na Kroměříž na Morave, keď bude zvolený za uhorského kráľa.¹⁷⁴ I zo svojej cesty do Uhorska píše 16. júla 1490 z rakúskeho pomedzia („na poli u Angru“) mestu Bratislave po česky, aby jeho ľudom nebránili urobiť nákupy v meste.¹⁷⁵ Takto lepšie pochopíme aj fakt, že páni a preláti kráľovstva uhorského píše 21. júla 1490 mestu Trnave český list o voľbe Vladislava

¹⁷³ Kniezsa, l. c., 58 a n.

¹⁷⁴ Chaloupecký, *Středov. listy*, 159—160.

¹⁷⁵ Tamže, 160.

za uhorského kráľa a žiadajú Trnavčanov, aby Vladislava dôstojne prijali v ich meste.¹⁷⁶

Príchodom Vladislava II. do Uhorska čeština v Uhorsku len získala na vážnosti. Vladislav II. dňa 2. februára 1492 otvára snem v Bratislave po česky a jeho prejav pretlmočil zhromaždeným, ktorí po česky nerozumejú, Valent, biskup veľkovevradínsky, syn moravskej matky.¹⁷⁷ S Vladislavom II. prišlo do Uhorska i mnoho českých ľudí a keďže prebýval zväčša v Uhorsku, dochádzali za ním stále ľudia z českých zemí, ktorí, pravda, prechádzali známou cestou cez Trnavu do Budína. V Uhorsku mal aj svojich českých pisárov, akým bol aj Ján z Kunovie, syn sestry veľkovevradínskeho biskupa Jána Filipca. Tento píše 9. júla 1503 „novinu“ do Čiech o tom, čo sa robí s Turkami na juhu.¹⁷⁸ Bolo len prirodzené, že v Uhorsku vydával kráľ Vladislav II. aj nariadenia pre české zeme.

Ba aj z uhorských ľudí sa uplatňujú za neho a za jeho syna Ľudovíta II. v plnej miere takí ľudia, ktorí vedeli a rozumeli českú reč. Štefan Zápoľský bol za Vladislava II. palatínom krajiny a ako taký zasiela roku 1498 česky písaný list mestu Bratislave vo veci skladu mesta Skalice. Tento list je dokonca datovaný na jeho majetku v Pápe v Zadunajsku.¹⁷⁹ Osvald Korlátsky z Bučian a na Korlátovom Kamene stáva sa kráľovským radcom a roku 1506 ho kráľ Vladislav II. vysielal ako vyslanca k poľskému kráľovi.¹⁸⁰ Jeho syn Peter Korlátsky vyrástol na kráľovskom dvore a už roku 1517 bol dvormajstrom (hofmistr, magister curiae regalis) kráľa Ľudovíta.¹⁸¹ Peter Korlátsky dosiahol dôležité poverenie od kráľa a roku 1526 padol spolu s kráľom pri Moháči. Členovia tohto rodu boli zbehlí v českej reči. Roku 1522 obracia sa Peter Korlátsky vo veci svojich poddaných českým listom na radu mesta Trnavy¹⁸² a podobne aj po jeho bratovi Žigmundovi Korlátskom zachovali sa nám tri české listy v archíve mesta Trnavy, a to z rokov 1529, 1537 a 1541.¹⁸³

I za Jagelovcov sa niektoré uhorské feudálne rodiny ďalej držia majetkami i na Morave, ba na Moravu sa dostávajú i niektoré nové rodiny spomedzi uhorskej šľachty. Mesto Kroměříž, ktoré držali Imrich a Štefan Zápoľský od roku 1479 v zástave, bolo roku 1500 vyplatené od nich a potom tam biskup Stanislav Thurzo začal stavať zámok.¹⁸⁴ Stanislav Thurzo sa roku 1497 stal biskupom olomouckým a bol ním až do roku 1540; pochodiac zo známej podnikateľskej rodiny našich Thurzovcov, staral sa veľmi o hospodárske pozdvihnutie olomouckého biskupstva. Na výplatu zámkov biskupstva si požičiava peniaze od svojho brata Juraja Thurzu, grófa kremnickej komory, ako o tom svedčí česká listina z roku 1511.¹⁸⁵ Brúmovské panstvo drží rodina Podmanických aj po smrti Ladislava Podmanického, najprv Elena z Guthu, vdova po ňom a začiatkom XVI. stor. Michal Podmanický, ktorý ho roku 1511 intabuloval svojmu bratovi Štefanovi Podmanickému, biskupovi nitrianskemu a Jurajovi Tarcymu (Tárczay) z Torysy. Juraj Tarcy už roku 1518 postúpil späť Michalovi Podmanickému polovicu tohto panstva.¹⁸⁶ Michal Podmanický získava

¹⁷⁶ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 17, Nro 179; *Linguistica slovacica* I—II. (1939—40), 305.

¹⁷⁷ Horváth Mihály. *Magyarország történelme*, Pest 1860, II, 570—571.

¹⁷⁸ Slov. letopis III, 133.

¹⁷⁹ Kniezsa, I. c., 65.

¹⁸⁰ Budai, *Polgári lexikon* II, 485—486; Nagy Iván, *Magyarország családai* VI, 353.

¹⁸¹ Fögel József, II. *Lajos udvartartása*, Bp. 1917, 49.

¹⁸² Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

¹⁸³ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1527—29, 1535—37, 1540—1543.

¹⁸⁴ Hosák, I. c., 652.

¹⁸⁵ Kniezsa, I. c., 86; Stanislav Thurzo píše roku 1520 z Kroměříža po česky mestu Banskej Bystrici. Slov. letop. V, 72.

¹⁸⁶ Hosák, I. c., 436—437.

roku 1514 od Vladislava II. aj bzenecké panstvo ako pravé dedičstvo, ale už roku 1515 ho predal Jurajovi a Kataríne Tarcy z Torysy. Juraj Tarcy však zastavil polovicu bzeneckého panstva Hynkovi z Ludanic a druhú polovicu vložil Michalovi Podmanickému, ktorý ju intabuloval roku 1521 Ambrožovi, Jánovi a Františkovi Šarkanovi z Ákosházy.¹⁸⁷ Amrož Šarkan bol začiatkom XVI. stor. bratislavským županom a stal sa potom i komorníkom na kráľovskom dvore Ľudovíta II. Táto rodina sa už na samom začiatku XVI. stor. zdržuje na západnom Slovensku, kde sa dostáva do rodinných stykov s domácou šľachtou (zemianstvom). Amrož Šarkan si vzal za manželku Žofiu, dcéru Vavrincea zo Záblatia a druhú jej sestru Dorotu si zase vzal Pavol Holý z Hradnej, kapitán mesta Trnavy. Žofiu Šarkanovú, dcéru Jána Šarkana, vzal si za manželku Martin Holý, syn Pavla Holého. Žofia Šarkanová roku 1535 po smrti svojho manžela píše český list mestu Trnave, v ktorom sa dožaduje majetku po svojom manželovi.

Pravda, i z českých zemí prichádza v týchto časoch šľachta na Slovensko. Tak napr. roku 1511 hol kapitánom oravského hradu Hyneck z Blížejova (v Čechách), ako o tom svedčí česká potvrdenka liptovského zemana Petra z Beňadikovej z roku 1511 o zaplatení 50 zl. Hynkom z Blížejova.^{187a}

No z obdobia vlády Jagelovcov dôležité sú pre našu otázku najmä obchodné styky medzi českými zemami a Uhorskom, zvlášť medzi Moravou a západným Slovenskom. Západoslovenské mestá mali koncom XV. a v prvej polovici XVI. stor. veľmi čulý obchod s moravskými mestami. Už aj z tých 257 listov, listín i konceptov z archívu mesta Trnavy, písaných do roku 1550 v českej reči, ktoré sme pripravili pre edíciu, dozvedáme sa v plnej miere, aké intenzívne obchodné styky boli tu v prvej polovici XVI. stor. medzi Trnavou a Moravou, ba i českými zemami vôbec. Trnava ležala na ceste spájajúcej české zeme s Uhorskom a môžeme tu pozorovať, že ľudia z českých zemí prichádzajú nielen na trhy do Trnavy, ale že sa tu aj usadzujú na trvalý pobyt kvôli obchodovaniu. Tak napr. trnavskí obyvatelia Miloš a Fučík, obchodníci dobytkom, kupovali dobytok až na Dolniakoch. Svedčí o tom aj mandát kráľa Vladislava II. z roku 1500 zaslaný mestu Trnave v spornej veci medzi Valentínom Szólkem (Zewke), obyvateľom vyšehradským, a spomenutými Trnavčanmi Milošom a Fučíkom (Mylos et Fwchyk) vo veci ceny predaných volov.¹⁸⁸ Je isté, že títo trnavskí obchodníci s dobytkom predávali dobytok ďalej na Moravu, ba ich mená ukazujú, že boli asi českého pôvodu. Po Moháči sa obchodníci s dobytkom i zo stredného a južného Uhorska usadzujú v Trnave, odkiaľ obchodujú s dobytkom s Moravou.

No nielen Trnava mala takéto intenzívne obchodné styky s Moravou, ale aj iné mestá na západnom Slovensku, najmä Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, Skalica, Žilina (táto obchoduje najmä so Sliezskom), ako sa o tom dozvedáme z rôznych prameňov. Mesto Skalica sa napr. práve v týchto časoch usiluje získať od kráľa Vladislava II. právo skladu na tovary idúce z českých zemí.¹⁸⁹ A tieto čulé obchodné styky mali veľký vplyv i na používanie češtiny na Slovensku a na jej ďalšie upevňovanie ako písomného jazyka Slovákov.

Keď si bližšie všimneme listy, listiny a zápisy z tohto obdobia, ktoré sa nám zachovali a ktoré boli jednak už publikované, alebo ktoré vydáme v našej pripravovanej edícii, môžeme konštatovať, že čeština sa na Slovensku používala v plnej

¹⁸⁷ Ho s á k, l. c., 409.

^{187a} Archív rod. Rakovských z Lipt. Štiavnice, dnes v Slov. ústrednom archíve v Bratislave.

¹⁸⁸ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 19 (bez čísla).

¹⁸⁹ K n i e z s a, l. c., 65.

miere aj v tomto období predreformačnom (1490—1520). Zachovala sa nám, pravda, len malá čiastka z toho, čo bolo v skutočnosti v tomto období napísané po česky na Slovensku, ale aj z toho jasne vidíme, že čeština sa používala v tomto období v širších rozmeroch predovšetkým na západnom Slovensku, v Pomoraví a v Považí. Vznikajú síce i na východnom Slovensku v tomto období písomnosti v českom jazyku, ako napr. Hedviga, kňažna tešínska a vdova po Štefanovi Zápoľskom píše roku 1508 zo Spišského Hradu mestu Kežmarku po česky¹⁹⁰ a aj z archívu mesta Bardejova poznáme známy výhražný list zbojníkov, ktorý vznikol niekedy na rozhraní XV. a XVI. stor. v značne zmiešanej reči česko-poľsko-slovensko-ruskej a zaslaný mestu Bardejovu,¹⁹¹ ale používanie češtiny na východnom Slovensku nemôžeme tak sledovať u meštianstva a zemianstva ako na západnom a severnom Slovensku (tu najmä v Liptove). Spomenutá Hedviga bývala napr. v tých časoch na Trenčianskom hrade a zo západu mohla prísť prechodne na Spiš aj so svojím písarom. Podobne i list spomenutých zbojníkov Bardejovčanom mohol napísať nejaký potulujúci sa študent, ba mohol vzniknúť aj na území Galície. Podobne ani z Pohronia, kde boli dôležité hanske mestá, ovládané ešte nemeckým živlom, nepoznáme z rokov 1490—1520 českú písomnosť.

Na západnom a severnom Slovensku používa sa však čeština v týchto časoch v širokých rozmeroch, ako môžeme usudzovať už aj z dokladov, ktoré sa nám zachovali, a používajú ju tak meštania, ako aj šľachta a tu najmä drobné zemianstvo. Táto dobrá známosť češtiny na západnom a severnom Slovensku bola predovšetkým v dôsledku spomenutých intenzívnych obchodných stykov s českými zemami, ba aj v dôsledku toho, že v Pomoraví a v Považí boli už mestá na rozhraní XV. a XVI. stor. slovenskými mestami (Trenčín, Žilina, Nové Mesto nad Váhom, Skalica, Hlohovec) alebo s väčšinou slovenskou (Trnava) a len Bratislava s okolitými vinohradníckymi mestami si udržiavala nemeckú väčšinu. Ba už aj mestá v Hornom Považí, ako boli Ružomberok a Nemecká Lupča, boli už vtedy čisto slovenskými mestami. Všimnime si však trochu bližšie toto používanie češtiny v Považí a v Pomoraví.

V žilinskej oblasti češtinu používali, ako sme sa o tom už zmienili, už za vlády kráľa Mateja v značných rozmeroch tak meštania, ako aj zemianstvo. Tento stav sa nezmenil ani v období za vlády Jagelovcov, teda na rozhraní XV. a XVI. stor. Zápisy v knihe mesta Žiliny sú ďalej dôsledne písané len česky¹⁹² a češtinu používa vo verejnom živote v tomto kraji aj zemianstvo, a to i pri kolektívnom vystúpení. Tak roku 1493 Teofil Thurzo z Betľanoviec, kapitán hradov Strečna a Lietavy, ako aj ďalší slovenskí zemani z okolia Žiliny, a to Václav Súľovský (zo Súľova), Peter Nedecký (z Nededze), Filip z Krásnej Hôrky, Václav Maršovský (z Maršovej) a Juraj Zálužský (zo Zálužia) vydávajú osvedčenie v českej reči, že medzi Jánom Podmanickým a Jánom Udičským došlo k dohode o dedení osady Udiče, keby Ján Udičský zomrel bez potomkov.¹⁹³ Druhá dôležitá listina v tomto smere je český záznam slúžnych (slúžnych dvorských) Trenčianskej stolice z roku 1520, ktorí na rozkaz kráľa a teda i župana stolice Trenčianskej vykonali rozdelenie panstva Starého Hradu na dve polovice. Toto rozdelenie vykonali a obširny český záznam o tom urobili Lenhart zo Somároviec (dnes Zamarovce), Kilián z Hrežďoviec, Václav Suneg z Jesenice, Alexander a Mikuláš z Nededze a Mikuláš Malý z Nededze.¹⁹⁴ Už

¹⁹⁰ *Slov. letopis* I, 64.

¹⁹¹ Chaloupecký, *Středov. listy*, 171.

¹⁹² Chaloupecký, *Knihy žilinská*, 138 n.

¹⁹³ Knieszsa, l. c., 58—61.

¹⁹⁴ Tamže, 107—110.

aj tieto dve listiny v dostatočnej miere ukazujú, že zemianstvo Trenčianskej stolice používalo češtinu vo verejnom živote, a to dokonca i vo svojom úradnom postavení ako úradníci stolice.

V hornom Považí sa v týchto časoch používa čeština v značnej miere i v Liptove. Mikulášski Pangrárcovi majú silný vzťah k žilinskej oblasti a vlastnia nielen Starý Hrad v Trenčianskej stolici, ale Václav Pangrárc získava v druhej polovici XV. stor. aj žilinské fojststvo. V archíve rodiny Rakovských z Lipt. Štiavnice našli sme tri české listiny z tohto obdobia, a to listinu z roku 1494 od zemana Gregora Štiavnického z Lipt. Štiavnice, z roku 1504 od Andreja a Michala Chorváta, županov stolice Liptovskej a Oravskej, a z roku 1511 od Petra z Beňadikovej.¹⁹⁵ Od Andreja Chorváta, liptovského župana, zachovala sa nám aj ďalšia listina z roku 1505, ktorou dosvedčuje, že Mikulášovi Pangrárcovi požičal 100 zlatých na dedinu Ondrašovú.¹⁹⁶ Roku 1501 vydáva českú listinu v Lipt. Hrádku i Ján Čech z Ledca.¹⁹⁷ No čo je pre nás najdôležitejšie, protokol mesta Nemeckej Lupče má už od roku 1500 záznamy v českej reči a od roku 1505 písané sú záznamy takmer sústavne v českej reči.¹⁹⁸

Ďalšou dôležitou oblasťou, kde sa čeština v značnej miere používala v tomto období, bola oblasť juhozápadného Slovenska: v mestách Skalici, Trnave, Novom Meste nad Váhom, Trenčíne a aj v ďalších menších mestečkách, ba aj na hradoch a v zemianskych kúriách na dedinách v okolí týchto miest. Nezachovali sa nám však v jednakom meradle archíválne z týchto najdôležitejších miest. Súvislejšie foudy missiles sa nám zachovali iba v meste Trnave, a to iba od roku 1500 a tak aspoň z archíválií tohto mesta môžeme trochu nahliadnuť do otázky používania češtiny na Slovensku v týchto časoch.

Poukázali sme už podrobnejšie na vývin pomerov v Trnave v XV. stor. a ako sa tu Slováci, reprezentovaní predovšetkým remeselníkmi, v dôsledku svojej početnosti už v osemdesiatych rokoch XV. stor. uplatňujú vo vedení mesta a že jeden z vedúcich trnavských Slovákov Pavol Holý z Hradnej, trnavský mešťan a od roku 1488 aj zeman, stáva sa potom na dlhší čas i kapitánom mesta. Ako predtým používanie nemčiny u mesta bolo vonkajším prejavom vlády nemeckého patriciátu v meste, tak aj Slováci po uplatnení pri vedení mesta začínajú používať u mesta svoj jazyk, a to písomnú češtinu, ktorá im je písomným prejavom ich vlastnej slovenskej reči. Trnavskí Slováci píšú písomnou češtinou, ale nazývajú ju rečou slovenskou, ako aj svojich kazateľov nazývajú slovenskými kazateľmi, hoci im kázali písomnou češtinou. Už aj z tohto vidieť, akú funkciu konala čeština u Slovákov, a to takú, akú konala písomná nemčina u trnavských Nemcov. Čeština je trnavským Slovákom i vonkajším prejavom ich moci vo vedení mesta. V duchu uvedeného Pavol Holý, kapitán mesta Trnavy, dáva roku 1512 vyhotoviť na koži v českej reči darovaciu listinu pre mesto Trnavu, ktorou jej daruje svoj majetok Starý Linč pre prípad vymretia svojho rodu bez potomkov.¹⁹⁹

Od roku 1536 do roku 1548 pôsobil v Trnave ako pisár (notár) mesta Alexius Mlodecký zo Starého Mlodočina, ktorý bol asi poľského pôvodu, ale českú reč veľmi dobre ovládal a používal ju u mesta nielen v korešpondencii, ale aj pri mestskom súde a zachovalo sa nám po ňom viac konceptov rozsudkov súdu v českej reči

¹⁹⁵ Archív rodiny Rakovských v Ústrednom slov. archíve v Bratislave.

¹⁹⁶ Kniezsa, I. c., 72.

¹⁹⁷ Tamže, 135—136.

¹⁹⁸ Magyar nemzet Múzeum — Országos Széchényi könyvtár, Cod. lat. 350. Novší odpis z druhej pol. XVI. stor. v arch. Lipt. múzea v Ružomberku.

¹⁹⁹ Arch. m. Trnavy, Arm. I, Lad. 22, nro 237.

v archíve mesta Trnavy. Trnava však mala už aj pred Mlodeckým takých pisárov, ktorí českú reč dobre ovládali a pri meste ju aj používali, ako nám o tom svedčí aj testimoniales vydaný dňa 30. novembra 1519 richtárom a radou mesta Trnavy v českej reči. Z korešpondencie mesta Trnavy sa dozvedáme, že roku 1510 si Trnava brala do svojich služieb Václava z Hraběšína, ktorý bol predtým v službách Hanuša, kniežata opolského²⁰⁰ a ktorý sa teda mohol uchádzať aj o funkciu pisára. Trnava musela mať pisárov, ktorí ovládali dobre českú reč, už v prvých dvoch deceniách XVI. stor., keď ju držala rodina Štefana Zápoľského, lebo aj sama držiteľka mesta Trnavy Hedviga, knažná tešínska a vdova po Štefanovi Zápoľskom, píše roku 1507 a 1512 mestu Trnave po česky. I darovaciu listinu, písanú na pergamene, ktorou roku 1512 Pavol Holý daroval mestu Trnave pre prípad vymretia svojho rodu majetok Starý Linč, písal zaiste pisár mesta Trnavy.

O týchto pomeroch v meste Trnave boli dobre informovaní tak domáci ľudia z celého západného Slovenska, ako aj ľudia v českých zemiach, a tak vidíme, že v prvej polovici XVI. stor. mestu Trnave veľmi často sa píše po česky, či už zo širokej oblasti juhozápadného Slovenska alebo z českých zemí. Tak sama Hedviga, knažná tešínska a vdova po Štefanovi Zápoľskom, píše ako držiteľka mesta Trnavy (v zástave) roku 1507 a 1512 z Treučina mestu Trnave po česky.²⁰¹ Podobne i mestá a mestečká na západnom Slovensku, ktoré sa riadili právom trnavským a ktoré sa obracali do Trnavy o rozsudok vo svojich sporoch ako k právu vyššiemu, odvolávajú sa do Trnavy v reči českej, ako to robí napr. mestečko Beckov roku 1508²⁰² a Nové Mesto nad Váhom roku 1516.²⁰³ No podobne sa obracajú českými listinami do Trnavy aj páni a zemani z okolia Trnavy; robí tak roku 1509 Žofia z Valdštejna, manželka Petra, grófa z Pezinku a zo Sv. Jura, držiteľka hradu Červený Kameň, roku 1512 Žigmund z Očkova a roku 1522 Peter Korlátsky z Bučian a na Branči.²⁰⁴ Páni Červeného Kameňa držia si už v prvých deceniách XVI. stor. spomedzi dvoch úradníkov (pisárov) vždy jedného zbehlého v českej písomnej reči a jedného v reči nemeckej, aby mohli podľa potreby korešpondovať so svojim okolím, lebo na juh od Červeného Kameňa smerom k Bratislave bývali Nemci a na sever zase Slováci. Títo úradníci Červeného Kameňa vydávajú aj české potvrdenky mestu Trnave o zaplatení poplatku (cenzu) panstvu Červeného Kameňa za používanie vinogradov v Sucheji nad Parnou. Takáto potvrdenka sa nám zachovala z roku 1509 od Juraja Belušského, z roku 1512 a 1513 od Ladislava z Maršovej²⁰⁵ a z roku 1515 dokonca od samého držiteľa panstva Červeného Kameňa Juraja Trnku z Paludze.²⁰⁶ Všetei títo pisatelia potvrdeniek, teda pisári i majiteľ Trnka z Paludze, boli Slováci, čo nám zase potvrdzuje, že písomnosti v českej reči na Slovensku nepísali len českí pisári.

O trnavských pomeroch boli však dobre informovaní i v českých zemiach a aj odtiaľ píše, či už mestá alebo feudáli, do Trnavy v českej reči. Často sú to odpovede mestu Trnave a je preto pravdepodobné, že mesto Trnava už v druhom decéniu XVI. stor. práve tak píše v českej reči na Moravu, ako tam píše neskôr v tridsiatych a štyridsiatych rokoch XVI. stor., z ktorej doby sa nám už zhodou okolností zacho-

²⁰⁰ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

²⁰¹ Tamtiež.

²⁰² Történelmi Tár 1879, 621—2; Kniezsa, l. c., 81—82.

²⁰³ Arch. m. Trnavy, f. Missiles, 1500—1526.

²⁰⁴ Tamtiež.

²⁰⁵ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

²⁰⁶ Arch. m. Trnavy, f. Quietantiae et obligationes ab a. 1515—1755.

vali česky písané koncepty v archíve mesta Trnavy.²⁰⁷ Takto píše po česky mestu Trnave roku 1510 Hanuš, knieža opolské, roku 1512 Smil Kuna z Kunštátu a na Smilheime, roku 1515 Václav Tetaur z Tetova a na Zlíne a z moravských miest zasa roku 1513 Uh. Brod a roku 1516 Olomouc.²⁰⁸ Je teda evidentné, že v Trnave sa táto reč používala už začiatkom XVI. stor. a mesto nielen v tejto reči dostávalo listy, ale zaiste aj odosielalo, hoci pre prvé dve decéniá sme dosiaľ nemohli zistiť takýto konkrétny doklad.

Podobne však dostávali a zasielali české listy a listiny v tomto období aj iné mestá na západnom Slovensku, ale v ich archívoch sa nám z tejto doby nezachovali žiadne archiválie alebo fond missiles. Napr. archiválie mesta Skalice vyhořeli v druhej polovici XVI. stor., ale zato už aj z jedného malého fascikla *Acta metalia I*, ktorý sa dostal do archívu mesta Skalice až neskoršie, po jeho zhorení a ktorý pôvodne podľa všetkého patrila Žerotínovcom, ktorí od roku 1527 držali Skalicu v zástave, našli sme tri listiny z tohto obdobia, a to českú zmluvu, napísanú v Skalici roku 1510, medzi Jánom a Bartolomejom zo Žerotína a mestom Skalicou o zariadení horného rybníka v Skalici Žerotínovcom za pôžičku 525 zl. uhorských, ďalej český list rady mesta Skalice, zaslaný Žerotínovcom zo Strážnice roku 1517 vo veci pohraničných sporov a v teže veci zaslaný list roku 1517 i Jánovi z Pernštejna, najvyššiemu hajtmanovi markgrófstva Moravského.²⁰⁹ Presvedčení sme, že keby sa holi zachovali archiválie mesta Skalice, našli by sme v nich z tohto obdobia mnoho českých listov, listín a zápisov.

Obdobne je to aj s Trenčínom. Tu sa zachovali missiles len od tridsiatych rokov XVI. stor., ale zato máme konkrétne doklady z druhých archívov, že mesto Trenčín aj v tomto období vydávalo v českej reči listiny, resp. zasielalo listy. Tak v knihe *Liber informationum et sententiarum* mesta Uherského Hradišťa našli sme zaznamenanú českú listinu, vydanú mestom Trenčínom roku 1494²¹⁰ a v archíve mesta Uherského Brodu sa na obale novšieho protokolu našiel český list z roku 1517, zaslaný mestom Trenčínom mestu Uherskému Brodu.²¹¹ Inak archiválie mesta Uherského Brodu z prvej polovice XVI. stor., kde by sme mohli očakávať mnoho listov zo slovenských miest, najmä z Trenčína, Trnavy, Nového Mesta nad Váhom a pod. sa nám nezachovali. V archívoch Nového Mesta nad Váhom a Hlohovca nezachovali sa nám nijaké archiválie. Z uvedeného je teda jasné, že i v tomto predreformačnom období sa používala čeština na Slovensku a zvlášť v Považí a v Pomoraví.

*

V dvadsiatych rokoch XVI. stor. dochádza v Uhorsku k veľkým zmenám. Dochádza k Moháču (1526) a k vzniku mnohonárodnostnej habsburskej monarchie. Habsburgovci vystriedali na uhorskom i českom tróne Jagelovcov a spojili tak svoju vládu nad rakúskymi, českými a uhorskými zemami v jedných rukách. Ferdinand však nebol všeobecne uznaný v Uhorsku a musel bojovať so svojim protikráľom Jánom Zápoľským a tieto boje medzi dvoma stranami odohrávali sa na Slovensku. Bolo to už aj preto, lebo jednak Turci z juhu ohrožovali stredné Uhorsko (už roku 1529 prišli až k Viedni), jednak Slovensko so svojimi bohatými banskými mestami

²⁰⁷ Arch. m. Trnavy, f. Listy (orig., kópia i koncepty) mesta Trnavy z rokov 1530—1686.

²⁰⁸ Arch. m. Skalice, f. Missiles 1500—1526.

²⁰⁹ Arch. m. Skalice, f. Acta metalia I.

²¹⁰ Ignác Tkáč, *Liber informationum et sententiarum, čili naučení Brněnská Hradištské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509*. Uh. Hradišťe 1882, 298—299.

²¹¹ Archív mesta Uh. Brodu, UB — I-22.

bolo najbohatším a najdôležitejším územím Uhorska. Postupne Turci opanovali južné a stredné Uhorsko a Sedmohradsko s krajinami východného Uhorska dostalo sa zase pod moc Jána Zápoľského a tak Ferdinandovi Habsburskému zostalo z Uhorska vlastne len územie Slovenska a západné okraje Zadunajska a Chorvátska. V dôsledku tohto Ferdinand pripútava bližšie slovenské kraje k svojim ostatným zemiam na západe. Takto slovenské kraje pripútané boli v značnej miere k českým zemiam, najmä k Morave, a preto o obranu Horného Uhorska, Slovenska proti Turkom mali sa starať aj stavy českých zemí. Za takéhoto stavu bolo len prirodzené, že v tomto období po Moháči sa hospodárske a kultúrne vzťahy medzi českými zemami a Slovenskom ďalej zosilňujú. V týchto časoch medzi Moravou a západným Slovenskom nebolo v skutočnosti hraníc a ľudia tu voľne a bez prekážok prechádzali z Moravy na Slovensko a aj opačne zo Slovenska na Moravu. Na Slovensko prichádzala šľachta z českých zemí, najmä v službách kráľa Ferdinanda, prichádzali mešťania voľne za obchodom a prichádzali aj poddaní. Už v časoch obliehania Viedne Turkami prichádzajú mnohí šľachtici a najmä rytieri z českých zemí v službách Ferdinanda na Slovensko, kde konajú obrannú službu proti Turkom, a od roku 1541, keď Turci zaujali Budín, prichádzajú početné vojská stavov českých, moravských a sliezskych na západné Slovensko, najmä do okolia Trnavy, Hlohovca, Šintavy a aj ďalej k Šuranom, kam sú vysielaní bojovať proti Turkom, aby zabránili ich preniknutiu na Moravu. Títo vojaci zdržujú sa tu dlhšiu dobu medzi slovenským ľudom a ich veliteľia korešpondujú so svojim okolím, napr. s Trnavou, iba po česky.

No v období po Moháči nachádzame českých bojovníkov, stojacich v službách kráľa Ferdinanda nielen na západnom Slovensku proti Turkom, ale aj v severných horských oblastiach Slovenska, kde sa bojovalo medzi stranou Ferdinandovou a Jána Zápoľského. Obaja sa snažia získať peniaze i ľudí na svoju stranu a obaja sa usilujú o posilnenie svojich pozícií i ľuďmi z českých zemí. Už roku 1526 založil Ján Zápoľský hrad Strečno i s mestom Žilinou Burianovi Svätlovskému²¹² z Vlčnova, držiteľovi Bánova na Morave.²¹³ Roku 1527 založil zase Ferdinand mesto Skalicu Žerotínovcom zo Strážnice, ktorú oni držia ešte aj roku 1549.²¹⁴ Po úspechoch veliteľa Ferdinandovho vojska Jána Katzianera prešiel Burian Svätlovský roku 1528 od Jána Zápoľského k Ferdinandovi, ale aj naopak zase vidíme, že roku 1528 pristúpili na stranu Jána Zápoľského Peter a Mikuláš Kostka zo Sedleca, ktorí boli predtým na strane Ferdinandovej. Peter a Mikuláš Kostka roku 1529 dostávajú od Jána Zápoľského hrad Lietavu a Strečno.²¹⁵ Roku 1530 stáva sa Peter Kostka kapitánom Horného Uhorska čiže Slovenska a čoskoro potom sa stáva kapitánom aj jeho brat Mikuláš. Peter Kostka zomrel niekedy na začiatku roku 1532,²¹⁶ ale Mikuláš žil potom dlhé roky v severnej Trenčianskej stolici a zachovalo sa nám po ňom z tridsiatych rokov XVI. stor. mnoho českých listov a listín. Ferdinand suazí sa potom všemožne získať na svoju stranu i tých, čo boli na strane jeho protivníka Jána Zápoľského a roku 1534 omilostuje Mikuláša Kostku a Jána z Dubovca, ktorých prijíma medzi krajinskú šľachtu a dáva im hrady Lietavu, Strečno a Oravu, z ktorých Lietavu a Strečno dostáva Mikuláš Kostka a hrad a panstvo Oravu, ako aj županstvo Oravskej stolice dostáva zase Ján z Dubovca.²¹⁷ Švagrom Jána z Du-

²¹² Hazai okmánytár IV, 448.

²¹³ Hosák, l. c., 423.

²¹⁴ Arch. m. Skalice, f. Acta metalia I.

²¹⁵ Ifj. Kubinyi Miklós, *Arva vára*. Pest 1872, 64.

²¹⁶ Br. Varsík, *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody*. Bratislava 1932, 113—116.

²¹⁷ Ifj. Kubinyi, l. c., 70.

hovca bol Václav Sedlnický z Choltíc, ktorý bol v jeho službách a bol najprv prefektom hradu Orava.²¹⁸ Ján z Dubovca, ktorý zomrel roku 1545 bez potomkov, poručil Václavovi Sedlnickému z Choltíc hrad Oravu a po jeho smrti sa stáva aj županom oravským. V týchto časoch prišli na Oravu i Václav, Félix a Pavol Zmeskal. Táto rodina sa aklimatizovala na Orave a zachovala sa až do najnovších čias.²¹⁹ Pravda, boli tu ešte aj ďalší bojovníci českého pôvodu, ktorí pôsobili na Slovensku aspoň začas, či už na strane Ferdinandovej alebo Jána Zápoľského. Títo ľudia českého pôvodu vydali v tridsiatych a štyridsiatych rokoch XVI. stor. mnoho českých listov a listín na Slovensku a používanie češtiny sa ich vplyvom upevňuje najmä na severnom Slovensku. Tak napr. od roku 1529 stojí v službách Kostkovicov Juraj Bánovský, obyvateľ žilinský a známy evanjelický hymnológ, ktorý zastáva funkciu žilinského tridsiatnika a tridsiatkového registrára vedie po česky.²²⁰

V dobe pomoháčskej prichádzajú však popri pánoch a rytieroch z českých zemí na Slovensko v plnej miere aj meštania. Keď sledujeme archíválie mesta Trnavy, vidíme, že v prvej polovici XVI. stor. veľmi mnoho obyvateľov trnavských malo svoje príbuzenstvo na Morave. Fluktuácia práve v týchto časoch medzi Moravou a záp. Slovenskom bola taká silná ako nikdy predtým. A aj títo ľudia, prichádzajúci z Moravy za obchodom na Slovensko a aj opačne zo Slovenska na Moravu, v plnej miere napomáhali používanie češtiny na Slovensku. Ešte aj ľudia maďarského pôvodu, ako boli Peter a Fabian Baráthy, obchodníci s dobytkom, ktorí sa usadili v Uh. Brode (už roku 1531 tam boli), kde dostali meno Uher, píšu vždy po česky do Trnavy a Fabian Uher používa češtinu i v Trnave, keď sa sem roku 1540 presťahoval.²²¹ Do našich západoslovenských miest prichádzajú v týchto časoch z českých zemí najmä obchodníci a remeselníci ako z krajov hospodársky vyspelejších, kým naopak zo Slovenska zase smeruje na Moravu prúd poddanského obyvateľstva, najmä v rámci valašskej kolonizácie.

Ešte väčší význam mala však pre otázku šírenia a upevňovania sa češtiny ako písomného jazyka Slovákov v období pomoháčskom už reformácia. Lutherova reformácia šíri sa na Slovensko veľmi skoro najmä medzi Nemcami v banských mestách, ktorí mali veľmi čulé obchodné spojenie s Nemeckom a najmä so Sliezsikom. Reformácia v týchto banských mestách šíri sa však už v dvadsiatych rokoch XVI. stor. aj medzi slovenským obyvateľstvom. Keďže reformácia siahala k reči ľudu zrozumiteľnej, čoskoro sa tu nastolila v našich mestách aj otázka slovenských kazateľov, ktorí by vedeli kázať slovenskému ľudu v jeho reči. Pre nedostatok domácich kazateľov reformačného smeru obracia sa mesto Banská Bystrica už od roku 1522 do Sliezska za kazateľmi a už v prvej polovici XVI. stor. získava viac kňazov zo Sliezska a Moravy.²²² Prichádzajú zo Sliezska kazatelia pre banskobystrických Nemcov, ale prichádzajú odtiaľ aj kazatelia pre banskobystrických Slovákov. Tak roku 1539 bol povolán za slovenského kazateľa do Banskej Bystrice Jozef Drašovský z Fryštatu (Freistadtu)²²³ v Sliezsku a aj Ján Biber, slovenský kazateľ v Banskej Bystrici, ktorý roku 1532 prešiel z Banskej Bystrice za farára do Wiegendorfu,²²⁴ pochádzal

²¹⁸ Ifj. Kubinyi, l. c., 71—72.

²¹⁹ Nagy Iván, l. c. XII, 401 n.

²²⁰ Arch. rod. Révaych v Slov. nár. múzeu v Martine.

²²¹ Arch. m. Trnavy f. Missiles 1530—1534, 1540—1543.

²²² Ján Slávik, *Dejiny zvolenského ev. a. v. bratstva a seniorátu, Banská Štiavnica 1921*, 198—201 a 232—234; Alžbeta Göllnerová, *Počátky reformace v Ban. Bystrici*. Čas. Bratislava IV (1930), 589—590, 598—599, 604—609.

²²³ Slávik, l. c., 232; Göllnerová, l. c., Bratislava IV (1930), 605.

²²⁴ Slávik, l. c., 232.

tiež asi zo Sliezska. V prvej polovici XVI. stor. prichádza však mnoho českých kňazov reformačného smeru na západné Slovensko, najmä do Trenčianskej a Nitrianskej stolice²²⁵ a do mesta Trnava. Mesto Trnava povoláva si viac kňazov z Moravy za slovenských kazateľov už v prvej polovici XVI. stor.²²⁶ Ba aj spomenutí českí ľudia, prichádzajúci na Slovensko a odchovaní českým utrakvizmom, prikláňajú sa k reformácii a podporujú ju. Takýmito veľkými podporovateľmi reformácie na Považí sa stávajú aj spomenutí Peter a Mikuláš Kostka zo Sedleca, ktorí nechávajú už roku 1530 na pamiatku augšburského vyznania vyryť na bránu lietavského zámku nápis: „Slovo Hospodinovo zůstáva na věky“.²²⁷ Už v týchto časoch pôsobí v Žiline ako tridsiatnik Juraj Bánovský, známy evanjelický hymnológ. Takto sa hneď od začiatku prinášajú na Slovensko i bohoslužobné české knihy a tým sa reformácia udomácňuje na Slovensku v českom jazykovom rúchu. Reformácia sa v nepokojných časoch po Moháči rýchle rozširuje na Slovensku a nebolo tu vtedy nijakej moci, ktorá by bola mohla toto šírenie zabrániť, takže v polovici XVI. stor. sú ňou zachvátené už takmer všetky kraje Slovenska.

Kým v predošlej dobe sa čeština používala predovšetkým v listoch, listinách a v protokoloch miest, teda predovšetkým ako jazyk diplomatický a administratívno-právny, zatiaľ od dôb šírenia sa reformácie používa sa aj ako bohoslužobná reč v cirkvi evanjelickej a Slováci v tejto reči čoraz viac spievajú svoje cirkevné piesne, čítajú a vykladajú českú bibliu a počúvajú v nej i kázne. Týmto sa, pravda, jej známosť ešte viac rozširuje a prechádza už aj do širších ľudových vrstiev, či už v mestách alebo na vidieku. Reformácia sa snažila, aby čím viac ľudí vedelo čítať bibliu a tak v XVI. stor. dochádza na Slovensku k založeniu mnohých nových škôl, či už mestami, pápmi alebo zemanmi, v ktorých sa všade pestuje čeština ako bohoslužobná reč. Takto nie div, že kým pri začiatkoch šírenia sa reformácie v prvej polovici XVI. stor. bol na Slovensku pomerne značný nedostatok kňazov a učiteľov, zatiaľ v dôsledku rozkvetu novovybudovaných škôl na Slovensku v druhej polovici XVI. stor. dochádza tu už k takej situácii, že Slovensko je nielen saturované už vlastnými kádrami z týchto škôl, ale už ich je tu dokonca viac ako treba. V druhej polovici XVI. stor. už vidíme, že zo študentov, pochádzajúcich zo Slovenska a študujúcich na školách v českých zemiach, či už na stredných školách alebo na univerzite, zostávajú mnohí pôsobiť v samých českých zemiach ako kňazi a učitelia, ba mnohí odedhávajú zo Slovenska pôsobiť do českých zemí, aj keď tam neštudovali.²²⁸ Napr. zo známej zemianskej rodiny Rakovských z Turca spomedzi štyroch synov v druhej polovici XVI. stor. bol na Slovensku pomerne značný nedostatok kňazov a učiteľov. Div, že v druhej polovici XVI. stor. vytvorila sa taká situácia na Slovensku, že sa tu čeština používa v širokých rozmeroch ako písomná reč Slovákov. Používa sa nielen v listoch, listinách, protokoloch miest a dedín, ale aj v písomníctve a Slováci v nej vytvárajú aj svoje cirkevné a svetské (historické) piesne. Takto od polovice XVI. stor. sa počet česky písaných listov a listín na Slovensku rýchle rozmnožuje, ba čeština sa používa často aj v administratíve, najmä u stolíc.

Vcelku môžeme teda konštatovať, že proces udomácňovania českej reči na Slovensku sa odohrával cez niekoľko generácií a nemožno teda jednostranne tvrdiť, že by udomácnenie češtiny na Slovensku bolo len dielom pražskej univerzity, prí-

²²⁵ Br. Varsík, *Husiti a reformácia na Slovensku*, 121 a. n.

²²⁶ Arch. m. Trnava, fasc. Missiles do roku 1550.

²²⁷ Varsík, l. c., 115—116.

²²⁸ Br. Varsík, *Husiti a reformácia na Slovensku*, 148 n.; Josef Macůrek, *K problematice vztahů moravsko-slovenských*. Hist. Slovaca VI—VII, 158—159.

padne husitov a jiskrovcov alebo ďalších vzájomných vzťahov česko-slovenských za kráľa Mateja a Jagelovcov alebo reformácie, ale boli to všetci títo činitelia, ktorí prispeli svojou hrivnou k udomácneniu češtiny na Slovensku. Bolo to teda v dôsledku prajného vývinu cez celé XV. a XVI. stor. vo vzájomných vzťahoch česko-slovenských, ako sme na to podrobne poukázali.

FUNKCIA ČEŠTINY NA SLOVENSKU

Akademik I. Kniezsa snaží sa vysvetliť najnovšie rozšírenie češtiny ako písomného jazyka medzi Slovákmi, ako aj jeho používanie v Uhorsku vôbec predovšetkým uhorskou právnou praxou. Kniezsa rozviedol otázku verejnotárskej ustanovizne na západe, ktorá bola i v českých zemiach a ktorá vraj s postupnou laicizáciou v stredoveku prechádzala aj na laicizovanie jazyka (na národné reči). Naproti tomu vraj v Uhorsku sa neudomácnila verejnotárska ustanovizeň, ale tu sa utvorila ustanovizeň takzvaných hodnoverných miest u najprednejších cirkevných ustanovizní (kapitúl a kláštorov) a tu vraj nemohlo dôjsť k odchyleniu sa od úradnej reči cirkvi, od latinčiny.^{228a}

Prof. Kniezsa si otázku udomácnenia češtiny na Slovensku značne zjednodušil, nevnímajúc si celkový historický vývin Slovákov a územie Slovenska vôbec. Treba si predovšetkým uvedomiť, že v XV. stor. pri udomáňovaní českej reči ako spisovnej medzi Slovákmi hrajú význačnú úlohu mešťania, ktorí neboli vo svojej činnosti v tomto smere, akú reč používali vo svojich písomnostiach, nijako obmedzovaní okolnosťami, ktoré Kniezsa vyzdvihuje. Mestá na Slovensku, ktoré boli v rukách nemeckých patricijov, robia si už v XIV. stor. zápisy v mestských knihách, protokoch i účtovných knihách v nemeckej reči, ba vydávajú aj verejné listiny po nemecky, napr. i Košice, kde mestská rada už roku 1307 vydáva privilégium a pravidlá pre kožušníkov v nemeckej reči.^{228b} A keď sa postupne v mestách, zvlášť na západnom Slovensku, ujímajú moci slovenskí remeselníci, tak si zase Slováci zo svojej vlastnej iniciatívy zavádzajú v mestských knihách a v písomnostiach namiesto nemeckej reči svoju vlastnú reč, a to vo forme písomnej reči českej. Ba dokonca aj uhorskí feudáli, ktorí boli na západnom Slovensku a ktorí poznali pomery v českých zemiach z vlastnej skúsenosti, resp. mali styky s českými zemami, neboli tiež obmedzovaní Kniezsom uvádzanými okolnosťami, ako o tom dobre svedčia aj dve české listiny, vydané feudálom Štiborom zo Štiboric a z Beckova roku 1422 a 1432 v Skalici. Na najstaršej listine z roku 1422 visia dve pečate, z ktorých je iste jedna Štiborova.^{228c}

J. Kniezsa nastolil tieto veci predovšetkým preto, aby vysvetlil ten fakt, prečo sa vlastne nepoužíval maďarský jazyk v listoch, listinách, v mestských zápisoch a pod. do konca vlády kráľa Mateja (1490). No v tejto veci nebolo treba vykonštruovať umelé dôvody, keďže nás o tom jasne poučuje súčasník tej doby, Marzio Galeotto, ktorý dobre poznal pomery v Uhorsku za Mateja a ktorý vo svojej práci, ako sme si to už uviedli, píše, že Nemci, Česi a Poliaci píšu niekedy i v reči národnej, ale Uhorsko (hovori o kresťanoch, totiž rímskokatolíkoch) píše iba v reči latinskej, keďže v reči maďarskej sa nepíše ľahko, a poukazuje i na konkrétne prípady. Teda humanista Galeotto, ktorého uviedol do Uhorska známy Janus Pannonus, zaiste rozprával s vtedajšími verejnými a kultúrnymi činiteľmi, prečo sa nepoužíva ma-

^{228a} Kniezsa, I. c., 139 a n.

^{228b} Történelmi tár. 1889, 182—184.

^{228c} Faksimile listiny porov. *Linguistica Slovaca* III (1941).

ďarská reč v listoch, v listinách a pod. a uvádza zaiste správnu príčinu, o ktorej sa dozvedel. Vierohodné miesta neboli teda na prekážku, aby sa písalo i v národných rečiach v Uhorsku. Pravda, v reči českej sa vtedy ľahšie písalo, čeština mala už za sebou bohatú literatúru, bola vytríbenejšia, a preto sa severozápadné kraje Uhorska čiže Slovensko k nej aj prichýlilo a tu ju aj používali. Keďže Kniezsa taktó nastolil problém, usiluje sa potom poprieť všetku iniciatívu Slovákov pri používaní českej reči na Slovensku a snaží sa to zviešť lenu akýsi „import českých pisárov“, keď píše, že „česká písomnosť sa nevytvorila na slovenskej pôde výsledkom iniciatívy Slovákov, ovládajúcich češtinu, ale že je ona jednoducho českým importom, ktorý bol už hotovo donesený českými pisármi“²²⁹. . . .“ Kniezsa v potieraní iniciatívy Slovákov pri udomácnovaní českej reči išiel tak ďaleko, že tvrdí, že ako sa počestovali mestá v českých zemiach, tak odtiaľ prichádzali potom aj českí pisári namiesto doterajších nemeckých a tvrdí dokonca, že „česká písomnosť niektorého mesta neznamená teda to, že mesto bolo už slovenské, ale len toľko, že mesto v Čechách alebo na Morave, vysielajúce pisára, bolo už české.“²³⁰ Kto sa však len trochu zaoberal dejinami českých a slovenských miest v XV. a XVI. stor., vidí hneď na prvý pohľad, že tieto tvrdenia sú nesprávne.

Predovšetkým treba konštatovať, že mestá na Slovensku, v ktorých vládli nemeckí patriciovia, mali buď svojich domácich pisárov (uhorského pôvodu), znalých nemčiny, alebo pisárov z rôznych končín Európy, kde bývali Nemci, teda nielen z českých zemí, ale aj z Nemecka, Rakúska, Poľska a pod., kde proste mohli získať pisára znalého nemčiny. Ba aj z tej čiastky pisárov, ktorí prípadne prišli z českých zemí, mohli pochádzať niektorí aj z takých krajov a miest, ktoré i v XV. stor. zostali prevažne nemeckými (Sliezsko a okrajové územia Čiech a Moravy). Neobstojí ani tvrdenie, že by mestá v českých zemiach boli „vysielali“ pisárov na Slovensko, najprv nemeckých a po ich počestení zase českých. Z konkrétnych dokladov naopak vieme, že to záviselo vždy od samého mesta na Slovensku, akého pisára chcelo mať, či už pisára znalého nemeckej alebo českej reči, alebo pisára znalého obidvoch rečí. Nezaviselo to vonkoncom na zmenách (uvádzaných Kniezsom) v českých zemiach. Mnohé mestá na Slovensku, kde si Nemci uchovali vedenie, majú i ďalej v XV. stor. nemeckých pisárov. Máme však doklady o tom, že mestá, kde sa slovenskí remeselníci dostali do vedenia miest, si z vlastnej iniciatívy vyhľadávajú takých ľudí za pisárov a podobne i za svojich učiteľov a kňazov, ktorí ich písomnú reč, češtinu dobre ovládali. Takýchto ľudí hľadajú predovšetkým doma, ale v prípade, že takýchto pisárov, učiteľov alebo kňazov nemohli nájsť doma, vo svojom prostredí, obracali sa aj do českých zemí, najmä Moravu, aby takýchto ľudí získali odtiaľ. Názor I. Kniezsu, že takýchto ľudí na Slovensku nebolo, nie je správny. Mýli sa však i v tvrdení, že českí pisári mohli prichádzať len z miest v českých zemiach, ktoré by ich boli bývali dokonca „vysielali“, lebo takíto pisári mohli prichádzať aj priamo od českých feudálov. Tak napr. vieme, že mesto Trnava získava roku 1510 do svojich služieb Václava z Hraběšína, ktorý bol predtým v službách Hanuša, kniežata opolského v Sliezsku a mesto dostalo o ňom zprávu od bývalého jeho zamestnávateľa.²³¹ Slovákom dokonca nezáležalo ani na tom, odkiaľ dotyčný pisár alebo farár, ktorý im mal slúžiť, prichádzal a akého pôvodu bol, lebo hlavné bolo, aby dobre ovládal tú reč, v ktorej im mal slúžiť — totiž písomnú češtinu. Tak napr. Trnavčania mali, ako sme si to už pripomenuli, roku 1529 za slovenského

²²⁹ Kniezsa, l. c., 141.

²³⁰ Tamže.

²³¹ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1500—1526.

kazateľa farára Stanislava, pochádzajúceho z Nového Sączu v Galícii a v tridsiatych rokoch XVI. stor. získali za pisára (notára) mesta Alexia Mlodeckého zo Starého Mlodočina, bezpochyby človeka tiež poľského pôvodu, ktorý však českú písomnú reč výborne ovládal a cez dve decéniá slúžil Trnavčanom. No čeština sa na Slovensku v XV. a začiatkom XVI. stor. nepoužíva iba vo väčších mestách, ktoré si držali svojich vlastných pisárov, ale aj v malých mestečkách, ktoré si nikdy zvláštnych pisárov nedoržali a ktoré iste nedostávali pisárov z českých zemí, ako boli mestecká Varín, Rajec, Kysucké Nové Mesto a Bytča, ktoré už v XV. stor. vydali české listy a listiny. Nemožno teda nijako poprieť, že by Slováci sami neboli mali pritom nijakú iniciatívu, keď sa v ich mestských knihách alebo protokoloch, resp. v listoch a v listinách používala písomná reč česká.

Pre zisťovanie pomeru jednotlivých miest na Slovensku k nelatinským rečiam (národným rečiam), ako bola nemčina a čeština, najdôležitejším meradlom je mestská kniha a protokoly mesta, lebo zápisy v týchto knihách písané boli pre potrebu vedenia miest a reč týchto kníh mala preukazovať i to, kto vládne v meste. A tu treba konštatovať, že všetky mestá a mestecká na Slovensku, ktoré používali v mestských knihách a protokoloch do roku 1530 českú reč, boli už vtedy slovenskými mestami a mestečkami (Žilina, Rajec, Trenčín, Nem. Ľupča, Ružomberok²³²) a naopak, môžeme konštatovať aj to, že v žiadnom meste na Slovensku, v ktorom mali do roku 1530 prevahu, resp. v ktorom rozhodovali ešte Nemci, nevyskytuje sa nijaký český záznam v mestských knihách alebo protokoloch. Trochu ináč je to už s vydaním a odoslaním listu niektorým mestom. Aj tu v podstate listiny a listy v českej reči vydávajú len mestá, ktoré v českých zemiach sú v rukách českých a v Uhorsku zase v rukách slovenských obyvateľov, ale zato môžu tu byť výnimky, keď mesto odosielať list má zvláštny záujem na tom, aby mu príjemca listu dobre porozumel. Takto vieme pochopiť, že 26. mája 1541 odosiela i mesto Brno, ktorého vedenie bolo vtedy v rukách nemeckých, český list mestu Trnave²³³. Aj pre Slovensko treba konštatovať, že takmer všetky listy, listiny a rôzne iné doklady, ktoré vydali mestá alebo mestecká na Slovensku a ktoré sa nám zachovali v českej reči do roku 1530, vydali také mestá alebo mestecká, ktoré boli vtedy už čisto slovenskými alebo prevažne slovenskými a kde Slováci už rozhodovali, ako boli tieto mestá a mestecká: Trenčín, Žilina, Varín, Rajec, Kysucké Nové Mesto, Bytča, Beckov, Skalica, Nové Mesto nad Váhom, Ilava a Senica, alebo Slováci v nich mali veľký vplyv vo vedení mesta a aj početnú prevahu medzi obyvateľstvom, ako to bolo v Trnave. Zachoval sa nám iba jediný list, ktorý je tu výnimkou, a to list richtára a rady mesta Bardejova z 15. septembra 1455, zaslaný nejakému Pozovskému, bojovníkovi na slovensko-poľskom pohraničí, vo veci odňatia dobytka ich mešťanovi vo Sveržove (okr. Bardejov).²³⁴ Tento list napísal bezpochyby Linhart z Uničova na Morave, ktorý bol v rokoch 1455—1458 pisárom mesta Bardejova, ako sme sa už inak o tom zmienili. Mesto Bardejov bolo v XV. stor. v rukách Nemcov, hoci bývali tu aj Slováci a Poliaci, a je výnimkou, že si drží popri svojom nemeckom pisárovi i zvláštneho českého pisára. Mesto bolo vysunuté na poľsko-slovenskom pohraničí, obklopené iba slovanským živlom a okrem toho v týchto časoch bolo na jeho okolí mnoho jiskrovského a bratrického vojska, ba mesto dostávalo česky písané listy aj z Galície, ako o tom svedčia aj najstaršie české listy

²³² Zo Skalice a Nového Mesta nad Váhom, ktoré boli už v XV. stor. čisto slovenské, sa nám mestské knihy a protokoly nezachovali.

²³³ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1540—1543.

²³⁴ Č h a l o u p e c k ý, *Středov. listy*, 75.

dochované v archíve mesta Bardejova, zaslané roku 1441 z Mušiny v Galícii.²³⁵ Mesto dostávalo tu mnoho listov od bojovníkov z pomedzia slovensko-poľského (Chaloupecký publikoval z archívu mesta Bardejova do roku 1491 veľku 63 kusov českých listov, pochádzajúcich zväčša od takých bojovníkov) a bardejovskí Nemci teda niekoho potrebovali, kto by túto reč dobre ovládal a im v nej poslúžil. Aj uvedený list vydávajú z praktických potrieb, aby mu ten bojovník, ktorý poškodil ich mešťana, dobre porozumel. V mestských knihách a protokoloch v Bardejove niet však nijakého českého zápisu.

Okrem tohto bardejovského listu zachovalo sa nám v odpise v mestskej knihe žilinskej aj svedectvo Krupiny o zachovalosti Michala Súkenika z roku 1457, spolususeda žilinského, ktoré je uvedené v tomto protokole v českom jazyku.²³⁶ Vedenie mesta Krupiny bolo v tých časoch tiež v rukách nemeckých, ale mesto Žilina sa obracalo v právnych pochybách do Krupiny, riadiac sa jeho právom. Aj v tomto konkrétnom prípade poslali Žilinčania svoj „ortilný list“ do Krupiny, ktorý bol zaiste písaný v českej reči a nie je preto vylúčené, že aj toto svedectvo ako odpoveď Žiline vydali Krupinčania v českej reči. Svedectvo toto je však rečovo a štylisticky tak zle a neobratne písané, že je vylúčené, že by ho bol písal český pisár. Ide tu azda o preklad svedectva, ktoré pôvodne napísalo mesto Krupina v latinskej alebo nemeckej reči. Teda i v tom prípade, že by holi originál vydali v češtine už sami Krupinčania, iniciatíva pri použití češtiny vyšla tu od Žilinčanov a nie od Krupinčanov.

Z iných miest však na Slovensku, kde v XV. a začiatkom XVI. stor. držia vládu v rukách nemeckí patriciovia, nemáme okrem spomenutého Bardejova ani najmenej stopy po českých pisároch. Dokonca ani v Bratislave nemáme doloženého českého pisára a nezachoval sa nám z týchto čias ani nijaký list alebo listina v českej reči, vydaná mestom Bratislavou, hoci mesto dostávalo veľmi mnoho českých listov, najmä z Moravy a od českých a slovenských bojovníkov na západnom Slovensku (do roku 1491 zachovalo sa ich v archíve mesta Bratislavy 42 kusov). Podobne sa nestalo s nijakým mestom v Zadunajsku, kde Slováci neboli, že by bolo v týchto časoch vydalo českú listinu. Vieme však naopak, že Slováci v zmiešaných mestách museli vynaložiť veľkú iniciatívu a bojovnosť v XV. stor. a začiatkom XVI. stor., keď chceli dostať či už českého pisára alebo českého kňaza, ako sme na to konkrétne poukázali pri meste Trnave, kde Slováci nevedeli roku 1486 presadiť svojho vyvoleného farára Majstra Jakuba z Vyškova.

No vonkoncom už nezodpovedá pravde tvrdenie Kniezsovo, ako by to, čo sa vytvorilo v písomnom jazyku českom na Slovensku, bolo len prácou a importom českých pisárov. Je pravda, že prišli na Slovensko v XV. stor. a v prvej polovici XVI. stor. i českí pisári, ako sme si na niektorých už poukázali, ale bolo na Slovensku v týchto časoch i mnoho ľudí slovenského pôvodu, ktorí písali tieto listy, listiny a zápisy, ba v prvej polovici XVI. stor. máme už dokonca aj ľudí maďarského pôvodu, ktorí písali českou rečou. Z XV. stor. sa pomerne dost málo dozvedáme o menách pisárov na Slovensku, ba dokonca nevieme obyčajne ani to, či vydavateľ písal sám dotýčny list alebo jeho pisár. No v prvej polovici XVI. stor. sa už viac dozvedáme o menách pisárov, lebo na listy zasielané z jednotlivých hradov sa už obyčajne podpisovali sami úradníci (pisári) na hradoch. Z XV. stor. dozvedáme sa o pôvode len niektorých pisárov na Slovensku. Bolí to zväčša pisári cudzieho

²³⁵ Chaloupecký, *Středov. listy*, 12—13.

²³⁶ Chaloupecký, *Knihá žilinská*, 111—112.

(českého) pôvodu, ktorí si ho zaznamenali. A že nešlo tu len o nejaké „vysielanie“ pisárov mestami, obývanými už Čechmi, ani o nijaké dôsledky národnostných zmien v mestách českých zemí, ako to tvrdí Kniezsa, toho svedectvom sú už aj dve uvedené české listiny, ktoré vydal Štibor zo Štiboric a z Beckova v Skalici na Slovensku roku 1422 a 1432. Obe tieto listiny, zdá sa, písala jedna ruka a podľa všetkého sám Štibor zo Štiboric a z Beckova. Česká listina zasa, ktorú vydal biskup Hynko roku 1415 v Nitre, ukazuje, že tomuto vysokému cirkevnému hodnostárovi neprekážala ani existencia vierohodného miesta v samej Nitre, aby nevydal túto listinu v českej reči, keď mu v tomto prípade česká reč lepšie vyhovovala.

Okrem už dvoch spomenutých českých pisárov, a to Jána z Hraníc (von der Weissenkirchen), pisára Jána Jiskru z Brandýsa a Linharta z Uničova, pisára mesta Bardejova, poznáme ešte aj niektorých ďalších, ktorí pochádzali z českých zemí a pôsobili na Slovensku. Tak Václav z Kromčříža mal roku 1473 účasť na prekladaní magdeburského práva v Žiline do češtiny.²³⁷ Andrej z Jemnice (de Jempniez) bol zasa roku 1476 pisárom (notárom) mesta Trenčína a v tomže roku bola ním založená aj mestská kniha v Trenčíne,²³⁸ ale je zaujímavé, že zápisy do tejto mestskej knihy zapisoval iba po latinsky a len prísaznú formulu, ktorá sa už predtým mohla používať v Trenčíne, vpísal do nej po česky. V latinských zápisoch z roku 1476 uvádza sa v knihe mesta Trenčína ako člen mestskej rady trenčianskej i Ján, notár (pisár) z Kvasíc na Morave (Johannes notarius de Kwasicz²³⁹) a nie je vylúčené, že pred príchodom Andreja z Jemnice pôsobil aj on začas v Trenčíne ako pisár (notár). Aj v prvej polovici XVI. stor. poznáme niektorých pisárov, ktorí pochádzali bezpochyby z českých zemí. Tak v tridsiatych a štyridsiatych rokoch XVI. stor. bol v Trnave pisárom (notárom) Alexius Mlodecký zo Starého Mlhotína, ktorý bol asi poľského pôvodu, ale písal dobrou češtinou; pisárom v Trnave bol azda aj Václav z Hraběšína, o ktorom Trnavčania roku 1510 dostávajú zprávu od jeho bývalého zamestnávateľa Hanuša, kniežata opolského. Roku 1538 pôsobí ako úradník na Orave, teda za Jána z Dubovca, Lacek Čaček z Červeného Kostela v Čechách, keď vydáva české úradné svedectvo o postúpení dediny Bysterec Smrečanskými Medveckým.²⁴⁰ Tento prechádza potom za úradníka (pisára) na Červený Kameň, odkiaľ zasiela roku 1544 a roku 1546 české listy mestu Trnave.²⁴¹ Tu na Červenom Kameni pôsobí ako znalec českého písomného jazyka popri pisárovi znalom nemeckého jazyka Leonardovi Unkaufovi. Sú to teda iba niektorí pisári, o ktorých vieme bezpečne, že pochádzali z českých zemí a popri týchto pisároch boli celé desiatky, ba až stovky pisárov na Slovensku, ktorí písali české listy, listiny alebo zápisy v XV. a v prvej polovici XVI. stor. a z ktorých o značnej čiastke môžeme dokázať, že boli slovenského pôvodu.

Vezmime si len mesto Žilinu a jej mestskú knihu a prideme k týmto výsledkom. Zápisy do mestskej knihy žilinskej písalo mnoho rúk a vystriedalo sa tu i viac pisárov. Už Chaloupecký upozornil na to, že preklad magdeburského práva v Žiline z roku 1473 písalo viac rúk (Chaloupecký sa domnieval, že ho písali traja pisári, kým Ryšánek sa domnieva, že iba dvaja) a preto Václavovi z Kromčříža prisudzuje iba hlavnú redakciu, kým pisateľmi boli domáci slovenskí pomocníci,²⁴² nakoľko

²³⁷ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, 79.

²³⁸ Chaloupecký, *Středov. listy*, 127.

²³⁹ Tamže.

²⁴⁰ Slovenské noviny, r. 1857. Porov. Slov. Let. I, 223.

²⁴¹ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1544, 1545—1546.

²⁴² Chaloupecký, *Kniha žilinská*, XXXV n.

vo všetkých týchto partiách sú slovakizmy. Ryšánek sa naproti tomu domnieva, že Václav z Kroměříža čiastku prekladu písal sám svojou rukou, ale že mu diktoval sám žilinský fojt Václav Pangrác zo Sv. Mikuláša a z Branča a preto sú slovakizmy i v tej čiastke, ktorú písal Václav z Kroměříža.²⁴³ Mienku Ryšánkovu nepovažujem za udržateľnú, keďže ťažko možno uveriť, že by bol Václav Pangrác zo Sv. Mikuláša a z Branča vedel dobre po nemecky, ale nech už bola skutočnosť akákoľvek, nemožno nijako poprieť pri tomto preklade aj iniciatívu Slovákov. Sám preklad vznikol na prianie Václava Pangráca, žilinského fojta, lebo ako on, tak aj členovia mestskej rady zaiste nevedeli po nemecky. No najstarší traja pisári žilinskí, ktorých poznáme podľa mena a ktorí zaiste písal aj najstaršie české zápisy v knihe mesta Žiliny, boli slovenského pôvodu. Tak roku 1462 uvádza sa Majster Andreáš ako pisár mesta Žiliny,²⁴⁴ ktorý roku 1451 bol už členom mestskej rady (boženík) a bezpochyby on zapísal aj najstaršie české záznamy do knihy mesta Žiliny, v ktorých je inak mnoho slovakizmov (v zápise z roku 1453 píše „ř“ i tam, kde v češtine nemá byť).²⁴⁵ Tento Majster Andreáš sa už roku 1444 pripomína, že bol dlhší čas pisárom (notárom) mesta Žiliny.²⁴⁶ Roku 1457 pripomína sa v žilinskej mestskej knihe Thomas Literatus ako „publicus notarius“ a bol zemianskeho pôvodu.²⁴⁷ Ďalším pisárom mesta Žiliny, o ktorom sa dozvedáme z čias, keď už zapisovali zápisy v českej reči, bol Martin z Petrovíc, ktorý sa nám roku 1468 pripomína ako „Martin Pisar z Petrowec“ (druhý raz „Martin Pisarz“) a bol žilinským mešťanom. Spomína sa súčasne i so svojou manželkou Uršulou zo Závadky.²⁴⁸ Obaja boli zemianskeho pôvodu a Martin pochádzal bezpochyby z obce Petrovice (okr. Veľká Bytča) a jeho manželka z neďalekej Paštinej Závadky (okr. Veľká Bytča). Martin z Petrovíc dostal sa asi čoskoro po tomto zápise roku 1468 do služieb kráľa Mateja a zaiste pôsobil aj na Morave, lebo roku 1473 ako kastelán (purkrabí) kráľovského hradu Vyšehradu dostáva od kráľa daň (lozunk) mesta Brna.²⁴⁹ Martin z Petrovíc uplatňoval sa iste v službách kráľa Mateja aj pre dobrú znalosť písomného českého jazyka. Roku 1483 vystupuje ako sused strečnianskeho panstva a vtedy sa pripomína ako „literatus“.²⁵⁰ Pravdepodobne študoval na pražskej univerzite. V zápisoch mesta Žiliny pripomína sa nám aj roku 1475, keď spláca dlh za dom.²⁵¹

Od roku 1469 nachádzame v Žiline pisára a učiteľa Majstra Jána,²⁵² ktorého získala Žilina asi po opustení jej služieb Martinom z Petrovíc. Chaloupecký sa o Majstrovi Jánovi domnieva, že bol českého pôvodu^{252a} a robí tak asi podľa narážky v zápise mesta Žiliny roku 1485, že má bratov a priateľov v cudzích krajinách.²⁵³ Nie je vylúčené, že Martin z Petrovíc sám sprostredkoval jeho príchod z Moravy. Tento Majster Ján sa už v zápise z roku 1469 uvádza ako „pisař a školník náš“, teda bol nielen pisárom mesta, ale aj učiteľom, ako to v XV. a XVI. stor. často bývalo. V Žiline bola teda už roku 1469 škola a Majster Ján učil na nej iste i vtedajší

²⁴³ František Ryšánek, *Slovník k žilinské knize*. Bratislava 1954, 13.

²⁴⁴ Chaloupecký, *Knihy žilinská*, 117.

²⁴⁵ Tamže, 104 a 105.

²⁴⁶ Tamže, 101.

²⁴⁷ Tamže, 112—113.

²⁴⁸ Tamže, 121—122.

²⁴⁹ Chaloupecký, *Středov. listy*, 124.

²⁵⁰ Fekete Nagy Antal, *Trencsén várm.*, 325.

²⁵¹ Chaloupecký, *Knihy žilinská*, 128.

²⁵² Tamže, 124.

^{252a} Tamže, XX.

²⁵³ Tamže, 135.

písomný jazyk Slovákov — písomnú češtinu. Potom nie div, že v druhej polovici XV. stor. a začiatkom XVI. stor. máme v Žiline mnoho ľudí, ktorí vedeli písať v tejto reči a takto si vieme vysvetliť ľahšie i tú vec, že zápisy v mestskej knihe žilinskej písalo v druhej polovici XV. stor. mnoho rúk. V Uhorsku bola v XV. stor. taká situácia, čo sa týka vzdelanosti, že roku 1450 nevedel písať Ján Hunyady a roku 1491 Štefan Báthory, vojvoda sedmohradský a ďalej Ladislav z Gúthu a Ladislav z Rozhanoviec,²⁵⁴ ale vedeli vtedy písať už mnohí žilinskí mešťania. Táto žilinská škola odchovala mnohých a aj Žilinčan Juraj Bánovský, známy skladateľ evanjelických náboženských piesní, bol už v dvadsiatych rokoch XVI. stor. pisárom v službách Kostkovicov a od roku 1529 vystupuje ako tridsiatnik v Žiline a tridsiatkové registrá píše potom dobrou češtinou.²⁵⁵ Rodina Juraja Bánovského sa prisťahovala v polovici XV. stor. z Bánovej (okr. Žilina) do Žiliny a prvý jej predok bol Tomáš Bánovský, ktorý v zápise z roku 1469 sa ešte uvádza ako „Thomass, někdy rychtár bánovský“, ktorý však bol už vtedy starý a svoj dom v Žiline odovzdal svojmu vnukovi.²⁵⁶ Rodina Bánovských hrala potom v Žiline dôležitú úlohu a roku 1511 bol žilinským fojtom Martin Bánovský,²⁵⁷ ktorý bol možno aj otcom nášho Juraja. Nejaký Bánovský, brat Martina Bánovského, pôsobil v tridsiatych rokoch XVI. stor. (roku 1542 bol už mŕtvy) zasa ako pisár mesta Skalice.²⁵⁸ V zápisoch žilinskej knihy sa nám pripomínajú aj títo ďalší študovaní ľudia: roku 1444 Stephanus Dyakouicz,²⁵⁹ roku 1479—1513 Matúš Diak²⁶⁰ a roku 1507 Juraj Diak²⁶¹ (slovo „diak“ značilo „literatus“). Takto lepšie pochopíme aj to, že od začiatku XV. stor. študuje na pražskej univerzite pomerne mnoho žiakov zo Žiliny a jej okolia. Už aj tieto žilinské pomery nám v dostatočnej miere potvrdzujú, že na Slovensku bolo už v XV. stor. dosť domácich študovaných ľudí, ktorí ovládali písomnú reč českú. Je zaujímavé, že v žilinskej knihe sa do osemdesiatych rokov XV. stor. tak dôsledne používajú domáce termíny „boženík“, namiesto českého „konšel“ (a potom i termín „božba“ a „božiti“), že v tomto období či už v preklade magdeburského práva alebo v zápisoch mestskej knihy sa iba dva razy použil termín konšel, a to v zápise z roku 1455 vo forme „konzale“ a v zápise z roku 1468 termín „spolukonsšel“.²⁶² Tieto dva zápisy sú napísané pomerne dobrou češtinou a zdá sa, že ich pisármi boli Česi alebo takí Slováci, ktorí študovali alebo pôsobili začas v českých zemiach a boli zvyknutí na túto terminológiu. Je zaujímavé, že od roku 1481 prestáva sa používať v zápisoch mesta termín „boženík“ a používa sa termín „starší mesta“ alebo „rada dolepaná“, ba roku 1515—1524 uvádza sa aj termín „konselé“. Už aj tieto uvedené doklady pre mesto Žilinu svedčia v plnej miere o tom, že Slováci boli nielen pisármi mesta a písali zápisy do mestskej knihy v českom jazyku, ale že aj všetka iniciatíva v tom smere, že tieto zápisy boli zapisované v písomnej reči českej a nie inak, vychádzala od Slovákov.

No v otázke, kto písal ktorú písomnosť na Slovensku, môže nám poskytnúť materiál aj jazyková stránka dotýčnych písomností. Jazyková stránka písomností nám v značnej miere prezradzuje, či pisateľom bol Slováč alebo Čech. Veľké jazykové

²⁵⁴ V a r s i k, *Husiti a reformácia na Slovensku*, 201.

²⁵⁵ Arch. rod. Révay, dnes v arch. Slov. nár. múzea v Martine.

²⁵⁶ C h a l o u p e c k ý, *Kniha žilinská*, 125.

²⁵⁷ Tamže, 146.

²⁵⁸ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1540—1543.

²⁵⁹ C h a l o u p e c k ý, *Kniha žilinská*, 102.

²⁶⁰ Tamže, 130 a n.

²⁶¹ Tamže, 144.

²⁶² C h a l o u p e c k ý, *Kniha žilinská*, 111 a 121.

chyby, časté slovakizmy a zlá zbehlosť štylizáčná v češtine ukazuje hneď na prvý pohľad, že pisateľom dotyčnej písomnosti nemohol byť český pisár. Na druhej strane však ani jazyková čistota ešte nie je vždy dôkazom, že pisateľ bol Čech, lebo boli ľudia i domáceho pôvodu na Slovensku, ktorí dobre ovládali písomnú češtinu a boli to najmä takí Slováci, ktorí začas študovali v českých zemiach, najmä na pražskej univerzite, prípadne tam začas i pôsobili. A keď si z tohto stanoviska prezreme žilinskú knihu, vidíme, že nielen v celom preklade magdeburgského práva sú slovakizmy a že tento preklad písali slovenskí pisári, ale podobne aj väčšina zápisov v tejto knihe obsahuje slovakizmy a značné rečové chyby a je isté, že i väčšiu z týchto zápisov zapísali do knihy Slováci. Keď si napr. bližšie všimneme len dva najstaršie zápisy v tejto knihe, a to z roku 1451 a 1453, zistíme hneď na prvý pohľad, že ich nemohol napísať český pisár. Sú tam nielen slovakizmy, ale aj také chyby, ktoré český pisár nemohol urobiť. Tak napr. v zápise z roku 1453 píše sa hláska „rz“ i v takých slovách, kde nemá byť (Demeterz, prze lepšie svedomie, kterzehož.)^{262a} Vidieť, že slovenský pisár tohto zápisu poznal pravidlo, že kde je v jeho dialekte „r“, tam je spravidla v spisovnej reči „ř“ a písal teda „ř“ i tam, kde by to český pisár nikdy nebol napísal.

Podobne sme poukázali už na to, že v Trenčíne roku 1476 bol pisárom Andrej z Jemnice na Morave, ale zato vieme, že Osvald Somárovský, richtár trenčiansky už 14. apríla 1461 zasiela český list mestu Bratislave, v ktorom oznamuje zprávu o očakávaní Kunky, dcéry Juraja Poděbradského a nevesty kráľa Mateja do Trenčína, a tento list písala slovenská ruka, čoho dokladom je aj to, že pisateľ používa „rz“ nesprávne (verznu, opatrzní, opaterznosti).²⁶³ Tento list napísal buď sám odosielať Osvald Somárovský, richtár trenčiansky, alebo pisár mesta Trenčína, ktorý bol slovenského pôvodu.

Teda pre XV. stor., keď sa len zriedka dozvedáme o menách pisárov listín, listov a zápisov, môžeme niekedy ešte usudzovať o ich pôvode z rečových chýb, hoci aj listy a listiny písané dobrou češtinou mohli ešte vždy písať ľudia slovenského pôvodu, ktorí sa českú reč naučili počas dlhšieho pobytu v českých zemiach. Tejto otázke si dôkladnejšie povšimnul už aj Chaloupecký, ktorý poukázal, že celá rada listov medzi tými, ktoré publikuje, je aj takých, ktorých vydateľom boli Česi (Jiskra a jeho spolubojovníci), ale ktoré písali slovenskí pisári a sám ako príkladom uvádza až 10 takéhto listov. Sú to listy Žigmunda Andrluka (č. 84), Martina Brcala z Dobré a Bartoška z Hertvíkovic (č. 43, 44, 148), Jána Jiskru z Brandýsa (č. 30), Jána z Michalovic (č. 36), Medvěda zo Slavičína (č. 105), Václava zo Boběsuku (č. 100), Jána Talafúsa z Ostrova (č. 76) a Jána Žampacha zo Žamberka (č. 37).²⁶⁴

No podobní majstri a literáti (diákovia) domáceho pôvodu, ako sme na nich poukázali pri Žiline, boli aj v iných mestách na Slovensku a nevieme ich tak systematicky preukázať len preto, lebo sa nám nezachovali z iných miest mestské knihy z XV. stor. ako v Žiline. Študovaných nachádzame v týchto časoch tak medzi mešťanmi, ako aj medzi zemanmi a šľachtou a najmä medzi mešťanmi a zemanmi treba hľadať pisárov českých listín na Slovensku. Tak napr. roku 1459 pripomína sa nám Gašpar zo Slopnej ako literát (Gaspar literatus de Zlopna²⁶⁵), ktorý vládol nad hra-

^{262a} Chaloupecký, *Kniha žilinská*, 105.

²⁶³ Chaloupecký, *Středov. listy*, 110.

²⁶⁴ Tamže, XXII.

²⁶⁵ Kniezsza, l. c., 15, pozn. 8.

dom Vršatec,²⁶⁶ a preto sa jeho rodina nazýva aj Vršatecký a od jeho príbuzného (syna alebo brata) Menharda zo Slopnej a z Vršatca sa nám zachovala česká listina z roku 1479.²⁶⁷

Vcelku môžeme konštatovať, že v XV. stor. prišli niektorí českí pisári na Slovensko najmä v dobe jiskrovskej a v časoch po obsadení Moravy kráľom Matejom roku 1468. Kráľ Matej si vyberal pre svoje dôležité služby na Morave najmä takých uhorských ľudí, ktorí ovládali dobre písomnú reč českú a ktorí by sa vedeli na Morave dobre dorozumieť, ako bol už spomenutý Ladislav Podmanický, ktorý sa stal kapitánom Matejovho vojska na Morave a Martin z Petrovic, predtým pisár mesta Žiliny, a medzery na Slovensku zaplňali zasa ľudia z Moravy, ako to bolo napr. aj v Žiline, kam prišiel Majster Ján roku 1469. No treba konštatovať, že mnoho písomností vzniknutých už v XV. stor. v českej reči na Slovensku písali ľudia slovenského pôvodu.

Otázku pisárov na hradoch môžeme lepšie sledovať až v prvej polovici XVI. stor., lebo listy zo slovenských hradov mestám na Slovensku zasielali a na ne sa aj podpisovali už zväčša úradníci (kasteláni) týchto hradov. Pokiaľ sme prezreli zachované missiles z prvej polovice XVI. stor. z archívu mesta Trnavy a Trenčína, zistili sme tu celé desiatky takýchto úradníkov hradov na západnom Slovensku, ale medzi nimi sme našli iba dvoch českého pôvodu. Je to Vít z Běšic (v Čechách), ktorý bol úradníkom (kastelánom) na Červenom Kameni v rokoch 1506—1507 a Lacek Čačka z Červeného Kostela (dnes zaiste Červený Kostelec v Čechách), ktorého zasa nachádzame v rokoch 1536—1538 na oravskom zámku a v rokoch 1543—1549 na Červenom Kameni. Lacek Čaček prišiel na oravský hrad vtedy, keď ho držal Ján z Dubovca, ktorý pochádzal tiež z českých zemí. Ostatní všetci boli uhorského pôvodu, či už rodom Slováci, Chorváti, Maďari alebo Nemci; a boli to zväčša drobní zemani. Mnohí z týchto úradníkov (pisárov) našich hradov píšú i české listy mestu Trnave alebo Trenčínu, prípadne vydávajú verejné listiny (i potvrdenky) v českej reči. Je zaujímavé, že majitelia Červeného Kameňa v prvej polovici XVI. stor. vydržujú si vedľa seba v jednej funkcii vždy dvoch úradníkov (kastelánov), z ktorých jeden ovládal dobre písomnú češtinu a druhý písomnú nemčinu. Tak sa nám v archíve mesta Trnavy zachovali potvrdenky o zaplatení poplatku (cenzu) za používanie vinohradov mestom Trnavou v obci Suchá nad Parnou, ktoré patrili panstvu Červeného Kameňa, a roku 1509 napísal českú potvrdenku pre mesto Trnavu úradník Juraj Belušský, roku 1512 a 1513 Ladislav z Maršovej a roku 1515 napísal takúto českú potvrdenku dokonca sám držiteľ hradu Červeného Kameňa Juraj Trnka z Paludze a na Červenom Kameni. Teda všetci traja uvedení boli Slováci. Z Červeného Kameňa píše po česky mestu Trnave v rokoch 1544 a 1546 aj spomenutý Lacek Čaček z Červeného Kostela a roku 1550 ako úradník hradu i Hans Mar, pochádzajúci zaiste z Trnavy.²⁶⁸

No i úradníci (pisári) z iných hradov píšú po česky do Trnavy a Trenčína. Z hradu Ostrietza píše roku 1527 dva české listy do Trnavy Matej Chorvát, kastelán hradu Ostrietza,²⁶⁹ a roku 1549 a 1550 Michal Ovčiarovič, úradník na Ostrietzi, píše tiež dva české listy mestu Trnave.²⁷⁰ Z Koriátovho Kameňa a z Branča píšú do Trnavy

²⁶⁶ Fekete Nagy A., *Trencsén várm.*, 368—370.

²⁶⁷ Chaloupecký, *Středov. listy*, 161.

²⁶⁸ Arch. m. Trnavy, f. Missiles, 1550.

²⁶⁹ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1527—1529.

²⁷⁰ Arch. m. Trnavy, f. Missiles 1547—1549 a 1550. Podotýkame, že ostatné listy zaslané mestu Trnave nachádzajú sa tiež v príslušných fascikloch fondu Missiles.

sami majitelia hradu Peter a Žigmund Korlátsky, a to v rokoch 1522, 1529, 1537 a 1541. Z hradu Dobrá Voda píše roku 1538 do Trnavy dva české listy úradníci na Dobrej Vode Štefan z Dehtíc a Michal zo Senje (z Chorvátska), ktoré napísal vlastnou rukou Štefan z Dehtíc. V rokoch 1542—1543 zasiela Albert Nagy z Močenku, úradník na hrade Dobrá Voda, až 8 listov mestu Trnave, ktoré sú písané v podstate česky, ale s mnohými slovakizmami a aj s rečovými chybami. Albert Nagy z Močenku bol maďarského pôvodu, ale v slovenskom prostredí na Dobrej Vode pôsobil už od roku 1520 a naučil sa nielen po slovensky, ale aj písomnú češtinu. Roku 1550 píše po česky do Trnavy i Ján Turčenský, úradník na hrade Dobrá Voda. Na Čachticiach bol úradníkom Michal Šalgovský (zo Šalgova) už od dvadsiatych rokov XVI. stor. a roku 1545 píše z Čachtíc po česky do Trenčína úradník hradu František Šalgovský, asi syn predošlého Michala Šalgovského.²⁷¹ Na Beckove bol úradníkom od roku 1521 Štefan Čóka (Czoka) z Kykeházu, ktorý roku 1534 zasiela český list mestu Trenčín a roku 1535 až tri české listy mestu Trnave. I Štefan Čóka bol maďarského pôvodu, ale počas dlhého pobytu v slovenskom prostredí si osvojil slovenskú reč a aj písomnú reč českú. Roku 1534 boli kapitánmi hradu Ilavy Antal Kowacz a Ferencz Kys, ktorí píše český list Pavlovi Petröczimu (Petrowczi) na hrade Košateci (dnes Košeca), pohárnikovi.²⁷² Roku 1531 bol úradníkom na zámku Znojov Ján Medvecký.²⁷³ Od roku 1529 bol v službách Kostkvcov ako tridsiatnik v Žiline spomenutý už Juraj Bánovský zo Žiliny, ktorý písal tridsiatkové registrá po česky. Roku 1549 bol úradníkom na panstve ciferskom Juraj Apathi, ktorý posielal český list mestu Trnave. Roku 1545 bol úradníkom čachtického panstva vo Vrbovom Štefan Sočovič, ktorý píše po česky mestu Trnave. Roku 1547 bol úradníkom u Rafaela Podmanického v Žabokrekoch Ivan Chorvát, ktorý tiež píše mestu Trnave po česky.

Už aj z uvedeného jasne vidieť, že absolútna väčšina úradníkov (pisárov) na našich hradoch bola domáceho slovenského pôvodu a aj tí ľudia, ktorí boli maďarského (Albert Nagy z Močenku, Štefan Čóka z Kykeházu, František Kis), nemeckého (Hans Mar) alebo i chorvátskeho pôvodu (Michal zo Senje, Michal Ovčiarovič) prispôbujú sa slovenským pomerom a používajú v listoch českú písomnú reč. Sme pevne presvedčení, že väčšina úradníkov (pisárov) na hradoch na Slovensku i v XV. stor. bola domáceho, uhorského pôvodu, či už to boli Slováci, Maďari alebo príslušníci iných uhorských národností. Toto všetko svedčí proti tým, ktorí chceli poprieť iniciatívu a účasť Slovákov pri udomáčňovaní českej písomnej reči na Slovensku. Podotýkame ešte, že v mestskej knihe Nemeckej Lupče od druhej polovice XVI. stor. pod zápsmi v tejto knihe podpisovali sa pisári mesta svojimi menami a môžeme konštatovať, že všetci títo pisári, ktorých je veľké množstvo, sú domáceho, slovenského pôvodu, a nepochybujeme o tom, že aj zápisy z prvej polovice XVI. stor., počnúc rokom 1500, sú písané slovenskými rukami (aspoň väčšina z nich).

Tým, že Slováci mali za svoju spisovnú reč písomnú reč českú, nebolo tu prekážok pre uplatnenie sa českých ľudí na Slovensku ako pisárov, ale naopak, v dôsledku tohto mohli slovenskí ľudia zakotviť svojou prácou v českých zemiach a ľahko sa tu uplatniť. Je isté, že ako Lukáš z Nového Mesta nad Váhom už začiatkom dvadsiatych rokov XV. stor. zostáva pôsobiť ako kňaz v Písku v Čechách, tak mohli zostať i ďalší Slováci, študujúci najmä na pražskej univerzite, pôsobiť v Čechách, a to aj ako pisári miest alebo šľachty. Slovák, bakalár Mikuláš Štětina, ktorý

²⁷¹ Arch. m. Trenčína, f. Missiles.

²⁷² Tamže.

²⁷³ Tamže.

študoval v Krakove a vyučil sa kníhtlačiarstvu v Norimberku, usadil sa koncom XV. stor. v Plzni a tam vydal roku 1511 česko-latinský slovník Vodňanského, v úvode ktorého hovorí, že ho vydáva „aby Čechové a tudiež Slováci latinské učiteľe k vzdělání a k upevnění viery čísti mohli“.²⁷⁴ Aj známy Ján Sylván, pôvodom Slováč, dostáva sa pôsobiť do Čiech a už k roku 1536 nájdeme o ňom zmienku, keď napísal už cirkevnú pieseň v češtine. Pôsobil v Horšovom Týne ako pisár u Jána Popela z Lobkovic a na Bilině, najvyššieho purkrabího pražského.²⁷⁵ Sylván niektoré svoje cirkevné piesne dáva spievať na námety slovenských historických piesní. V druhej polovici XVI. stor. sa, pravda, počet Slovákov pôsobiacich v českých zemiach veľmi rozmnožil, ako sme na to už poukázali. Ba treba ešte konštatovať, že aj mnohé kraje poľské, kde sa používala čeština ako písomný jazyk, boli zapojené do tohto spoločného okruhu kultúrneho. Tak sa dostáva do Trnavy v tridsiatych rokoch XVI. stor. ako pisár mesta i Alexius Mlodecký zo Starého Mlodečina, bezpochyby poľského pôvodu.

Poukázali sme už na to, že písomnosti, ktoré vznikali na Slovensku a ktoré napísali ľudia nečeského pôvodu, teda predovšetkým Slováci, ale často aj rodom Maďari, Chorváti a Nemci, porušovali často normu spisovnej češtiny slovenskými prvkami. Listy zasielané z Moravy a z Čiech na Slovensko sa ľahko čítajú, lebo sú rečovo a štylisticky jasne a zreteľne napísané, a podobne sa ešte dosť dobre čítajú aj tie písomnosti, ktoré vznikli na Slovensku, ale ktorých pisateľom bol buď rodený Čech, alebo taký Slováč, ktorý študoval alebo začas i pôsobil v českých zemiach, prípadne ktorý mal vyššie vzdelanie. Čím menšie vzdelanie mal však dotyčný slovenský pisateľ písomnosti, tým viac chýb, štylistických nejasností a aj slovakizmov vniká do jeho písomnosti. Teda zo slovenských pisateľov listov, listín a zápisov sú ešte zbehlejší v písme stáli pisári v mestách a na hradoch a nie je v ich písomnostiach toľko chýb, nezreteľností a slovakizmov ako od ľudí, ktorí mali menšie vzdelanie a neboli zvyknutí častejšie písať. V XV. stor. bolo pomerne ešte málo ľudí, ktorí vedeli písať, a písomnosti, ktoré sa nám z týchto čias zachovali, písali zväčša len vysoko študovaní ľudia, najmä pisári a preto sú tieto písomnosti štylizované a rečovo pomerne dobre písané a tiež nárečových prvkov je v nich pomerne menej. No v XVI. stor., v dobe reformácie, sa počet tých, ktorí vedia čítať a písať, veľmi rozmnožil a zo XVI. stor. zachovalo sa nám už aj mnoho česky písaných dokumentov, ktoré písali nielen pisári, ale aj jednoduchí mešťania, zemani, ba vznikajú taketo písomnosti i na dedinách. Je preto len samozrejme, že do takýchto písomností vniká čím ďalej tým viac nárečových prvkov. Z druhej polovice XVI. stor. zachovali sa nám aj výpovede svedkov u stolíc, kde pisármi často bola zachytávaná pomerne dosť presne reč vypovedajúcich a do takýchto výpovedí svedkov (svědomí) vniká najviac nárečových prvkov. Treba však konštatovať, že v XV. a XVI. stor. nenašiel som nikde vedomú snahu porušovať spisovnú normu a poslovenčovať teda spisovnú reč, používanú na Slovensku. Iba niektoré špeciálne termíny úradov, úradníkov a pod., ktoré na Slovensku mali iný názov, sa vedome používali, ako sme už poukázali pri Žiline na termín „boženik“, „božba“ a pod. a tak sa používa i „nadrěpán“ (palatinus), „vidiek“ (stolica) a pod. Tak napr. v polovici XVI. stor. zo štyroch bratov Rakovských študovali traja bratia na pražskej univerzite, kde dosiahli aj univerzitné grády a jeden zostal hospodáriť na rodinnom majetku v Turci a v Liptove. Keď porovnávame česky písané písomnosti, ktoré sa nám po týchto bratoch zachovali, môžeme zistiť, že tí bratia, ktorí študovali v Čechách,

²⁷⁴ J. B. Čapek — Pišút, *Československá jednota*. Ledeč n/Sázavou 1947, 24.

²⁷⁵ Tamže, 7.

píšu dobrou češtinou, kým štvrtý brat Albert, ktorý žil len v slovenskom prostredí, má vo svojich písomnostiach nielen mnoho chýb, ale aj hodne slovakizmov, najmä v názvosloviach, pre ktoré nevedel správne české výrazy.

Po tomto rozobraní otázky, kto na Slovensku písal tieto české písomnosti, prichádzame k riešeniu ďalšej otázky, ako máme v našej slovenskej spisbe nazývať tento písomný jazyk a za čo ho máme považovať. Ide tu teda o otázku, akú funkciu čeština konala na Slovensku do tých čias, kým sa základom spisovného jazyka nestalo domáce nárečie.

Ludovít Novák v recenzii o Chaloupeckého *Knihe žilinskej* dotkol sa i tejto otázky funkcie češtiny na Slovensku, keď píše: „... stará čeština bola na Slovensku jazykom celkom inej funkcie, ako boli domáce nárečia, jazykom často tej istej funkcie, ako bola čiastočne nemčina, a najdlhšie, pravda, latinčina. Túto tézu možno podoprieť samou *Žilinskou knihou*, veď v jej zápisoch sa používala alternatívne nemčina, latinčina i čeština.“²⁷⁶ Predovšetkým treba konštatovať, že túto Novákovu tézu nielenže nemožno *Žilinskou knihou* podoprieť, ale v skutočnosti ju možno práve touto knihou vyvrátiť. V zápisoch *Žilinskej knihy* sa totiž nepoužívala alternatívne nemčina, latinčina a čeština, ale nemčina sa používala v inej dobe, a to len v dobe, keď nemecký patriciát mal vo svojich rukách vedenie mesta Žiliny, a čeština sa zase používala len v tých časoch, keď už slovenskí remeselníci ovládli mesto a keď už mesto bolo vlastne poslovenčené. Nemožno teda tvrdiť, že by u žilinských Slovákov bola čeština konala obdobnú funkciu ako nemčina. Vec musíme naopak takto postaviť: Akú funkciu mala nemčina u žilinských Nemcov koncom XIV. a počiatkom XV. stor., takú funkciu konala čeština od polovice XV. stor. u žilinských Slovákov. Keď Václav Pangrác zo Sv. Mikuláša, z Branča a zo Strečna praje si roku 1473 ako vtedajší fojt žilinský preložiť magdeburské právo z nemčiny do češtiny „pre úžitok mesta“²⁷⁷ vidíme z toho jasne, akú funkciu mala v skutočnosti čeština na Slovensku. Čeština bola vtedy písomným jazykom Slovákov, lebo Slováci v tých časoch, nakoľko tejto písomnej reči dobre rozumeli, nedospeli k takémuto rozhodnutiu a na taký stupeň politického a hospodárskeho vývoja, aby začali písať niektorým zo svojich dialektov. Bolo to už azda aj preto, že čeština sa začala používať najprv medzi Slováckmi na západnom Slovensku, kde bola ešte zrozumiteľnejšia, keďže rozdiely medzi písomnou češtinou a západoslovenskými dialektami boli pomerne najmenšie. Je teda fakt, že písomná čeština stala sa i písomným jazykom Slovákov a že stála vtedy nad ich slovenskými dialektami. Pomer Slovákov k češtine môžeme dobre pozorovať aj z uvedenej *Knihy žilinskej*, lebo Žilinčania si dobre uvedomovali, že ich rodný dialekt je trochu odlišný od písomnej češtiny, a preto sa snažia hneď od začiatku jej používania vnášať do nej aspoň niektoré svoje zvláštne domáce termíny, aby jej ešte lepšie rozumeli a aby si ju ešte viac priblížili. No išlo pritom len o niektoré názvy (napr. boženik), ale nikdy nezasahovali vedome do gramatickej stavby českého písomného jazyka slovenskými prvkami.

Ceština bola teda v skutočnosti písomným jazykom slovenskej národnosti a tento jazyk spojoval všetkých Slovákov. Slováci sa za tento jazyk bili v mestách, ako to bolo v Žiline, Trnave a inde, a ešte aj na začiatku XVII. stor. bijú sa zaň Slováci v Krupine,²⁷⁸ lebo reprezentuje ich moc v týchto mestách.

Je zaujímavé, že Slováci, aj keď si uvedomujú, že je to v skutočnosti český jazyk,

²⁷⁶ Slov pohľady, r. 1934, 695.

²⁷⁷ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, 79.

²⁷⁸ Politika V (1935), 115—116.

uviedomujú si súčasne aj to, že im tento jazyk slúži ako písomný jazyk, spájajúci všetkých Slovákov, a preto ho sami obyčajne nazývajú „slovenským jazykom“ (v latinských textoch „lingua slavonica“ alebo „slavica“) a preklady z latinského alebo nemeckého jazyka do tohto spisovného jazyka označujú v listinách alebo publikáciách ako preklady urobené do „slovenského jazyka“, o čom by sme mohli uviesť mnoho dokladov. Sú to obyčajne Neslováci (Nemci, Maďari a pod.), ktorí označujú tento jazyk i ako „český jazyk“ (lingua bohémica). Preto Slováci často uvádzajú tento jazyk aj ako „lingua vernacula“ alebo „lingua nativa“, čím sa jasne naznačuje, že tento jazyk považovali za svoj domáci jazyk.

Preto dnes nie je chyba, keď tento jazyk pre obdobie XV. a XVI. stor. označujeme aj ako jazyk český alebo jazyk slovenský. No s označením „československý“ sme sa v našich prameňoch nestretli a nebolo by ani správne ho takto označovať. Tiež považujeme za nesprávne, keď sa označuje názvom „bibličtina“, ako sa to často s obľubou robí na Slovensku, aby sa vyšlo označeniu, či už jazyk český alebo slovenský, lebo čeština na Slovensku, ako sa používala v XV. a začiatkom XVI. stor., nebola rečou biblie a nemáme doklady, že by sa v širšej miere bola rozširovala pomocou biblie. Chaloupecký vo svojej edícii *Kniha žilinská* (1934) napísal: „Žilinská kniha je najstarší právni pamätka, psaná národným jazykom na Slovensku, ano najstarší literárni pamätka, psaná národným jazykom ze Slovenska vôbec.“²⁷⁹ U buržoázných historikov za prvej ČSR sa totiž používal pojem „národné jazyky“ v zmysle „nelatinské jazyky“, ako sa tento pojem používa najmä pre dobu reformácie. Z marxistického stanoviska by nebolo správne prenášať pojem národný jazyk i na XV. a XVI. stor. tým viac, že dnes máme aj slovenčinu ako spisovnú reč, ktorá vznikla v tých časoch, keď sa konštituoval slovenský národ. Čeština konala na Slovensku funkciu písomného jazyka slovenskej národnosti. Keď sa neskoršie potom rozvinula slovenská národnosť na slovenský národ a Slováci si povýšili jeden zo svojich vlastných dialektov na svoj písomný jazyk, tento jazyk — teda dnešnú slovenčinu — máme chápať aj nazývať jazykom národným.

БРАНИСЛАВ ВАРСИК

К ВОПРОСУ О ПРОНИКНОВЕНИИ ЧЕШСКОГО ЯЗЫКА В СЛОВАКИЮ И ЕГО ПРЕВРАЩЕНИИ В ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК СЛОВАКОВ В XV и XVI ВВ.

Автор работы занимается очень важной культурно-исторической проблемой словацкой истории — вопросом о проникновении чешского языка в Словакию в XV и XVI вв. Чешский язык был почти 400 лет письменным и литературным языком словаков и его проникновение и применение издавна привлекало к себе внимание чешских и словацких историков, лингвистов и литературоведов. Этой проблемой автор занимается довольно давно и подготавливает к изданию чешские письма и документы, особенно западной Словакии вплоть до 1550 г.

В отличие от предыдущих ученых, которые приписывали причину проникновения чешского языка в Словакию лишь одному фактору (например, искровцы, Пражский университет и т. д.), он дает совокупность всех исторических факторов — экономических, политических и культурных, которые укрепили позицию чешского языка в Словакии.

Автор видит главную причину, благодаря чему чешский язык стал в Словакии письменным языком, с одной стороны, в его отшлифованности и в том, что словаки хорошо понимали этот язык (чешский язык уже с XIV в. является куль-

²⁷⁹ Chaloupecký, *Kniha žilinská*, XIII.

турным литературным языком и значительно продолжительное время являлся письменным языком в Польше), с другой стороны, в Словакии отсутствовали объективные экономические и социально-политические условия для того, чтобы один из местных диалектов стал письменным языком. Чешский язык начинает распространяться в Словакии с 20-х годов XV в., причем это распространение началось с западной Словакии (здесь сохранилась самая большая часть документов XV и первой половины XVI вв.), но уже в XVI в. он распространяется дальше на восток.

Первый документ, с которым познакомились, письмо Штибора из Штибориц и Бецкова относится к 1422 г. Вероятно здесь существует влияние Пражского университета, где учился его автор. В последующий период чешско-словацкие связи углубляются. Позиция чешского языка укрепляется в связи с приходом гуситских войск и особенно пребыванием чешских войск Яна Искры из Брандыса и братриков, заслугой которых было распространение языка по всей территории Словакии. Благоприятная обстановка создалась также в период плавания Матея Корвина, который занял Моравию. Между Словакией и Моравией установились оживленные экономические и культурные связи и большая флуктуация шляхты; комерсантов, ремесленников и вообще народа. Это, конечно, очень способствовало распространению и укреплению чешского языка в Словакии. Очень благоприятным был в период Ягелонцев и обстановка не изменилась даже после возникновения многонациональной габсбургской монархии, но, наоборот, укрепились экономические, политические и культурные связи между Словакией и чешскими областями. Окончательное утверждение чешского языка связано с реформацией, когда чешский язык становится церковным языком словацких евангеликов, и тем самым еще больше возрастает его влияние среди народа, чешский язык становится языком евангелической и католической литературы.

Социальные и национальные отношения укрепили положение чешского языка в Словакии. В это время многие города в западной Словакии стали словацкими (Жилина, Скалица, Трнава и др.). Чешский язык становится для словацких мещан тем же, чем был для немецких немецкий язык — проявлением политической власти.

Автор в своей работе полемизирует со взглядом венгерского ученого академика Кнежу, который утверждает, что чешский язык в Словакию импортирован чешскими писателями. Он приводит много документов, на основе которых доказывает, что подавляющее большинство писателей было словацкого происхождения. Даже многие писатели венгерского происхождения, работающие в Словакии, стали пользоваться чешским языком. Его утверждению способствовала также учеба словаков в Пражском университете и с конца XV века его начали изучать в домашних школах.

Чешский язык, который на протяжении почти 400 лет был письменным и литературным языком словаков, помогал политически и культурно объединять и укреплять словацкую национальность. Словаки с любовью освоили этот язык. Они называли его «словацким языком», «домашним языком», «родным языком». Общий письменный язык углубил чешско-словацкие взаимные отношения и сблизил два родных братских народа.

BRANISLAV VARSIK

ZUR FRAGE DES HEIMISCHWERDENS DER TSCHECHISCHEN SPRACHE IN DER SLOWAKEI IM XV. UND XVI. JAHRHUNDERT

Der Verfasser der Abhandlung befasst sich mit dem sehr ernstesten kulturgeschichtlichen Problem der slowakischen Geschichte — dem Heimischwerden der tschechischen Sprache in der Slowakei im XV. und XVI. Jahrhundert. Die tschechische Sprache ist fast 400 Jahre hindurch die literarische und Schriftsprache der Slowaken gewesen; ihr Heimischwerden und ihre Funktion erweckte schon seit jeher das Interesse der tschechischen und slowakischen Geschichtsschreiber, Sprach- und Literaturwissenschaftler. Der Autor befasst sich schon längere Zeit mit dieser Frage, er beabsichtigt die Herausgabe tschechischer Briefe und Dokumente, insbesondere aus der Westslowakei, bis zum Jahre 1550.

Zum Unterschied von früheren Wissenschaftlern, die das Heimischwerden der tschechischen Sprache in der Slowakei nur einem Faktor zuschrieben (z. B. der Jiskra-Armee,

der Prager Universität usw.), weist er auf alle historischen Faktoren hin, auf wirtschaftliche, kulturelle und politische Einflüsse, die die Position der tschechischen Sprache in der Slowakei festigten. Den Hauptgrund dafür, dass die tschechische Sprache zur Schriftsprache in der Slowakei wurde, sieht der Verfasser einerseits in ihrer Reinheit und Verständlichkeit für die Slowaken (die tschechische Sprache war schon im 14. Jh. eine kultivierte literarische Sprache und war längere Zeit hindurch auch Schriftsprache in Polen), andererseits fehlte es in der Slowakei an objektiven ökonomischen und sozialpolitischen Bedingungen, um eines der heimischen Dialekte zur Schriftsprache zu erheben. Die Verbreitung der tschechischen Sprache in der Slowakei beginnt in den zwanziger Jahren des 15. Jh., u. zw. vor allem in der Westslowakei (hier blieben auch in der Mehrzahl die Dokumenten aus dem XV. und der ersten Hälfte des XVI. Jh. erhalten), aber schon in diesem Jahrhundert beginnt auch ihre Verbreitung nach dem Osten hin.

Das erste bekannte Schriftendenkmal, ein Brief des Štibor von Štiborzice und Beckov stammt aus dem Jahre 1422. Er hängt wahrscheinlich mit dem Einfluss der Prager Universität zusammen, wo der Briefschreiber studiert hatte. Die tschechoslowakischen Beziehungen vertieften sich noch im weiteren Zeitabschnitt. Die Lage der tschechischen Sprache wurde durch die wiederholten Einfälle der Hussiten gefestigt, besonders während dem Aufenthalt der tschechischen Armee Jan Jiskra's von Brandys, als auch durch die Hussitenbrüder, durch deren Verdienst die tschechische Sprache auf dem gesamten Gebiet der Slowakei verbreitet wurde. Eine günstige Lage entstand auch während der Regierungszeit von Matthias Corvin, der Mähren besetzt hat. Zwischen der Slowakei und Mähren kam es zu lebhaften wirtschaftlichen und kulturellen Beziehungen, als auch zu einer starken Fluktuation des Adels, der Kaufleute, Handwerker und auch des Volkes. Natürlich wurde dadurch die Festigung und Verbreitung der tschechischen Sprache in der Slowakei sehr unterstützt. Auch die Jagellonenregierung hatte eine günstige Wirkung, und die Lage änderte sich auch nach der Entstehung der vielvölkigen Habsburgermonarchie keineswegs, im Gegenteil, die wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Beziehungen zwischen der Slowakei und den böhmischen Ländern wurden noch mehr gefestigt. Die Reformation bedeutete ein endgültiges Heimischwerden, da zu dieser Zeit tschechische Sprache zur Kirchensprache der slowakischen Protestanten wurde, wodurch sie sich immer mehr auch unter dem Volk verbreitete und zur Sprache der protestantischen und katholischen Literatur wurde.

Die Lage in der Slowakei hang auch von den nationalen und sozialen Verhältnissen ab. Zu dieser Zeit kam es zur Slowakisierung vieler Orte in der Westslowakei (Žilina, Trenčín, Skalica, Trnava usw.). Die tschechische Sprache wurde für die Slowaken zu dem, was die deutsche Sprache für die deutschen Bürger gewesen ist — zum Ausdruck politischer Macht.

An mehreren Stellen polemisiert der Verfasser mit der Ansicht des Akademikers I. Kniezsa, laut welchem die tschechische Sprache in der Slowakei ein Import der tschechischen Schreiber gewesen ist. Er führt mehrere Beweise an, auf Grund derer er darauf hinweist, dass der Grossteil der Schreiber slowakischen Ursprungs war. Viele Schreiber ungarischer Herkunft, die in der Slowakei tätig waren, eigneten sich die tschechische Sprache an. Ihre Festigung wurde auch durch das Studium der Slowaken an der Prager Universität unterstützt und seit dem Ende des XV. Jh. wurden an den heimischen Schulen tschechischer Sprachunterricht erteilt.

Die tschechische Sprache, die auf fast vierhundert Jahre zur literarischen und Schriftsprache der Slowaken geworden war, verhalf zu politischen und kulturellen Einheit und zur Festigung der slowakischen Nationalität. Die Slowaken nahmen sie ganz auf. Sie nannten sie „slowakische Sprache“, „heimische Sprache“, „heimatliche Sprache“. Die gemeinsame Schriftsprache brachte eine Vertiefung der gegenseitigen tschecho-slowakischen Beziehungen und eine Annäherung zweier verwandten Völker mit sich.